

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАЛИНКА НАТАЛЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 343.353

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ
ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ
ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Н.Л. Калинка

Науковий керівник:

Мирза Світлана Степанівна,
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Калинка Н. Л. Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Заклад вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права» Міністерства освіти і науки України; Одеський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Одеса, 2026.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінального права комплексних монографічних досліджень кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, у якому обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального законодавства України, правоохоронної та судової практики з урахуванням особливостей реалізації владних повноважень і застосування заходів примусу в умовах воєнного стану.

Систематизовано наукові дослідження кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, а також здійснено періодизацію становлення та розвитку кримінальної відповідальності й покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з виокремленням основних періодів.

Обґрунтовано кримінально-правове розуміння службової діяльності працівника правоохоронного органу як комплексу суспільних відносин, що забезпечують установлений законом порядок реалізації наданих йому владних і службових повноважень під час охорони публічної безпеки та порядку, запобігання і припинення кримінальних правопорушень, здійснення досудового розслідування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Необхідність кримінально-правової охорони такої діяльності зумовлена

наділенням працівників правоохоронних органів правом застосовувати превентивні та примусові заходи, зокрема фізичну силу, спеціальні засоби і зброю, внаслідок чого явний вихід за межі наданих прав чи повноважень створює підвищену небезпеку заподіяння шкоди особі, інтересам суспільства та авторитету органів державної влади.

Безпосереднім об'єктом визначено суспільні відносини, що забезпечують установлений законом порядок здійснення працівником правоохоронного органу владних і службових повноважень відповідно до їх призначення, у визначених межах та з дотриманням прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Додатковим об'єктом можуть бути права та інтереси громадян, державні й громадські інтереси, інтереси юридичних осіб, а за наявності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак – здоров'я, фізична і психічна недоторканність, гідність особи та громадська безпека.

Доведено, що об'єктивна сторона виражається виключно в активних діях працівника правоохоронного органу, які за змістом, обсягом, способом або порядком учинення явно не відповідають наданим йому правам чи повноваженням і конкретній службовій ситуації. За ч. 1 ст. 365 КК України обов'язковими ознаками є заподіяння істотної шкоди та причинний зв'язок між нею і вчиненими діями; ч. 2 охоплює перевищення, поєднане з насильством або погрозою його застосування, застосуванням зброї чи спеціальних засобів, а також болісними або такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями за відсутності ознак катування; ч. 3 передбачає відповідальність за спричинення тяжких наслідків.

Виявлено неузгодженість між буквальним змістом ч. 2 ст. 365 КК України, яка відсилає до дій, передбачених ч. 1 цієї статті, та сформованим судовою практикою підходом, відповідно до якого істотна шкода не є окремою обов'язковою ознакою кваліфікованого складу. Для усунення цієї неоднозначності запропоновано доповнити ст. 365 КК України приміткою, за якою для кваліфікації діяння за частинами другою або третьою цієї статті встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки складу

кримінального правопорушення не вимагається. Запропоноване положення забезпечить чіткіше розмежування основного, кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів і сприятиме однаковому застосуванню ст. 365 КК України.

Розвинуто положення про кримінально-правову оцінку насильства з боку працівника правоохоронного органу, під яким запропоновано розуміти умисний фізичний або психічний вплив на особу, застосований у зв'язку з виконанням службових обов'язків за відсутності законних підстав або з порушенням установлених меж, порядку, необхідності чи пропорційності, що спричиняє фізичний біль, тілесні ушкодження, приниження гідності, залякування або придушення волі потерпілого. Наголошено, що законність застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи зброї має оцінюватися не лише з огляду на формальну наявність відповідного повноваження, а й з урахуванням фактичних підстав, необхідності, інтенсивності, тривалості та пропорційності обраного заходу конкретній службовій ситуації.

Запропоновано надати вчиненню перевищення влади або службових повноважень в умовах воєнного стану самостійного особливо кваліфікуючого значення. Такий підхід обґрунтовано розширенням кола завдань правоохоронних органів, підвищеною інтенсивністю реалізації владних повноважень, роботою на блокпостах, у прифронтових районах і на деокупованих територіях, участю у безпекових, евакуаційних та інших спеціальних заходах, особливою залежністю громадян від представників влади та обмеженими можливостями негайного захисту порушених прав. У зв'язку з цим запропоновано доповнити ст. 365 КК України ч. 4, яка передбачатиме посилену відповідальність за дії, визначені частинами першою–третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану.

Окреслені кримінально-правові критерії визначення працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. Обґрунтовано, що саме перебування особи у штаті правоохоронного органу, віднесення її до кадрів,

особового складу, персоналу або працівників відповідної установи не є достатнім для визнання спеціальним суб'єктом. Необхідно встановити набуття особою відповідного правового статусу, характер фактично виконуваних нею правоохоронних функцій, обсяг наданих владних або примусових повноважень, нормативні межі їх реалізації та безпосередній зв'язок між такими повноваженнями і вчиненими діями. Технічні, допоміжні та обслуговуючі працівники, які не здійснюють правоохоронних функцій, не можуть визнаватися суб'єктами цього кримінального правопорушення лише на підставі місця роботи.

Встановлено, що ставлення працівника правоохоронного органу до явного виходу за межі наданих прав чи повноважень є умисним: він усвідомлює свій службовий статус, зміст і межі наданих прав чи повноважень, розуміє очевидну відсутність законних підстав для відповідного втручання та бажає вчинити дії, які явно виходять за встановлені межі. Явність перевищення має об'єктивно-суб'єктивний зміст, оскільки незаконність поведінки повинна бути очевидною як із положень законодавства, так і для самого працівника з урахуванням його посади, освіти, професійної підготовки, досвіду та конкретної службової ситуації. Психічне ставлення до істотної шкоди, наслідків застосування насильства, спеціальних засобів чи зброї, а також тяжких наслідків установлюється окремо і може виявлятися у прямому або непрямому умислі, а за певних обставин – у необережності, що свідчить про можливість складної форми вини.

Сформульовано систему кримінально-правових критеріїв кваліфікації перевищення влади або службових повноважень, яка охоплює встановлення спеціального статусу суб'єкта, характеру фактично виконуваних правоохоронних функцій, нормативно-правового джерела, змісту й меж наданих прав чи повноважень, конкретних активних дій, очевидності їх невідповідності змісту, обсягу, способу або порядку реалізації повноважень, способу вчинення діяння, передбачених кримінальним законом наслідків, причинного зв'язку та психічного ставлення винного до дій і спричинених наслідків.

Виокремлені критерії відмежування перевищення влади або службових повноважень від зловживання владою або службовим становищем і катування. Розвинуто наукові підходи до відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, від незаконного затримання, домашнього арешту або тримання під вартою, примушування давати показання та інших суміжних кримінальних правопорушень з урахуванням спеціального статусу суб'єкта, характеру процесуальних повноважень, спрямованості дій винного, способу вчинення діяння та правил кваліфікації за сукупністю. Доведено необхідність визнання вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою самостійною кваліфікуючою ознакою.

Обґрунтовано диференційований підхід до призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, відповідно до якого у санкції ч. 1 ст. 365 КК України таке покарання запропоновано передбачити як факультативне, тоді як у частинах 2 і 3 та пропонованій ч. 4 цієї статті його обов'язковий характер доцільно зберегти з огляду на підвищену суспільну небезпечність насильницького або групового способу вчинення діяння, спричинення тяжких наслідків чи його вчинення в умовах воєнного стану.

Проведено порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства Франції, Німеччини, Польщі, Литви, Латвії та інших зарубіжних держав щодо відповідальності за перевищення влади або службових повноважень. Встановлено, що в більшості досліджених держав відповідні діяння охоплюються загальними нормами про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, дія яких поширюється на визначене національним законодавством коло службових осіб. Працівник правоохоронного органу здебільшого не виокремлюється як самостійний спеціальний суб'єкт, а його статус ураховується під час оцінювання характеру використаних повноважень, способу вчинення діяння, спричинених наслідків, призначення покарання та застосування додаткових обмежень. Зарубіжний досвід засвідчує переважання

функціонального підходу, за якого визначальними є характер наданих особі публічних повноважень і способів їх протиправного використання, а не найменування органу чи посади винного.

Загалом здійснено комплексне кримінально-правове дослідження кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу як самостійної наукової проблеми з урахуванням чинної редакції ст. 365 КК України, положень законодавства, що визначає статус, функції та повноваження правоохоронних органів, сучасної правоохоронної і судової практики, зарубіжного досвіду, а також особливостей реалізації владних повноважень і застосування заходів примусу в умовах воєнного стану. За результатами дослідження запропоновано авторську редакцію ст. 365 КК України, спрямовану на уточнення ознак складу кримінального правопорушення, удосконалення диференціації кримінальної відповідальності, забезпечення належної індивідуалізації покарання та посилення кримінально-правового захисту особи від свавільного використання працівником правоохоронного органу наданих йому повноважень.

Ключові слова: перевищення влади, службові повноваження, працівник правоохоронного органу, службова діяльність, державний примус, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, насильство, кваліфікація, покарання, воєнний стан.

SUMMARY

Kalynka N. L. Criminal liability and punishment for abuse of power or official authority by a law enforcement officer. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation submitted for the degree of Candidate of Legal Sciences in the specialisation 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Penitentiary Law». – Higher Education Institution «International University of Business and Law» of the Ministry of Education and Science of Ukraine; Odesa State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Odesa, 2026.

The dissertation is one of the first comprehensive monographic studies in

Ukrainian criminal law scholarship to examine criminal liability and punishment for the abuse of power or official authority by a law enforcement officer; it sets out proposals for improving the provisions of Ukraine's criminal legislation, law enforcement and judicial practice, taking into account the specific features of the exercise of official powers and the application of coercive measures under martial law.

Scientific research into criminal liability and punishment for the abuse of power or official authority by a law enforcement officer has been systematised, and a periodisation of the formation and development of criminal liability and punishment for the abuse of power or official authority by a law enforcement officer has been carried out, identifying the main periods.

The criminal law understanding of the official duties of a law enforcement officer is defined as a set of social relations that ensure the lawful exercise of the authority and official powers vested in them whilst safeguarding public safety and order, preventing and suppressing criminal offences, conducting pre-trial investigations, the implementation of measures to ensure criminal proceedings, and the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and citizens. The need for criminal law protection of such activities stems from the fact that law enforcement officers are vested with the right to use preventive and coercive measures, including physical force, special equipment and weapons; consequently, a clear exceeding of the granted rights or powers creates an increased risk of causing harm to individuals, the interests of society and the authority of state bodies.

The direct object is defined as the social relations that ensure the legally established procedure for the exercise by a law enforcement officer of their official and professional powers in accordance with their intended purpose, within defined limits and whilst respecting the rights, freedoms and legitimate interests of natural and legal persons. Additional objects may include the rights and interests of citizens, state and public interests, the interests of legal entities, and, where qualifying or particularly qualifying features are present, health, physical and mental integrity, personal dignity and public safety.

It has been established that the objective element is expressed solely in the active

actions of a law enforcement officer which, in terms of their content, scope, manner or procedure, clearly do not correspond to the rights or powers granted to him or her and to the specific operational situation. Under Part 1 of Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, the essential elements are the causing of substantial harm and a causal link between it and the acts committed; Part 2 covers an abuse of authority combined with violence or the threat of its use, the use of weapons or special means, as well as actions that are painful or offensive to the victim's personal dignity, in the absence of the elements of torture; Part 3 provides for liability for causing serious consequences.

An inconsistency has been identified between the literal wording of Part 2 of Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, which refers to the acts provided for in Part 1 of that article, and the approach established by judicial practice, according to which significant harm is not a separate mandatory element of the aggravated offence. To resolve this ambiguity, it is proposed to supplement Article 365 of the Criminal Code of Ukraine with a note stating that, for an act to be classified under Parts 2 or 3 of this article, the establishment of substantial harm as a separate mandatory element of the offence is not required. The proposed provision will ensure a clearer distinction between the basic, aggravated and particularly aggravated forms of the offence and will promote the uniform application of Article 365 of the Criminal Code of Ukraine.

Provisions have been developed regarding the criminal law assessment of violence committed by a law enforcement officer, which is proposed to be understood as the deliberate infliction of physical or psychological harm upon a person, carried out in the course of official duties without lawful grounds or in breach of established limits, procedure, necessity or proportionality, resulting in physical pain, bodily harm, humiliation, intimidation or the suppression of the victim's will. It is emphasised that the lawfulness of the use of physical force, special means or weapons must be assessed not only in terms of the formal existence of the relevant authority, but also taking into account the factual grounds, necessity, intensity, duration and proportionality of the chosen measure to the specific operational situation.

It is proposed that the act of abusing authority or official powers under martial law be given independent, particularly aggravating significance. This approach is

justified by the expansion of the scope of law enforcement agencies' responsibilities, the increased intensity with which official powers are exercised, operations at checkpoints, in frontline areas and in de-occupied territories, participation in security, evacuation and other special operations, the particular dependence of citizens on representatives of the authorities, and the limited possibilities for the immediate protection of infringed rights. In this regard, it is proposed to amend Article 365 of the Criminal Code of Ukraine by adding a Part 4, which will provide for enhanced liability for the acts specified in Parts 1 to 3 of that article, committed under martial law.

This paper outlines the criminal law criteria for defining a law enforcement officer as a specific subject of the criminal offence provided for in Article 365 of the Criminal Code of Ukraine. It is argued that the mere fact that a person is on the staff of a law enforcement agency, or is classified as part of the workforce, personnel or employees of the relevant institution, is not sufficient for them to be recognised as a specific subject. It is necessary to establish whether the person has acquired the relevant legal status, the nature of the law enforcement functions actually performed by them, the scope of the authoritative or coercive powers granted, the regulatory limits on their exercise, and the direct link between such powers and the acts committed. Technical, auxiliary and support staff who do not perform law enforcement functions cannot be recognised as perpetrators of this criminal offence solely on the basis of their place of work.

It has been established that a law enforcement officer's conduct in clearly exceeding the limits of their granted rights or powers is deliberate: they are aware of their official status, the nature and limits of their granted rights or powers, understand the obvious absence of lawful grounds for the relevant intervention, and intend to carry out actions that clearly exceed the established limits. The manifest nature of the exceeding of limits has both an objective and a subjective dimension, since the unlawfulness of the conduct must be evident both from the provisions of the law and to the officer themselves, taking into account their position, education, professional training, experience and the specific operational situation. The mental attitude towards significant harm, the consequences of the use of violence, special means or weapons,

as well as serious consequences, is established separately and may manifest itself in direct or indirect intent, and in certain circumstances – in negligence, which indicates the possibility of a complex form of culpability.

A system of criminal law criteria has been formulated for classifying the abuse of authority or official powers, which encompasses the determination of the specific status of the perpetrator, the nature of the law enforcement functions actually performed, the legal source, the content and limits of the rights or powers granted, the specific active acts, the evident inconsistency of these acts with the content, scope, manner or procedure for exercising those powers, the manner in which the act was committed, the consequences provided for by criminal law, the causal link, and the mental attitude of the perpetrator towards the actions and the resulting consequences.

Criteria have been identified to distinguish the exceeding of authority or official powers from the abuse of authority or official position and from torture. Academic approaches have been developed to distinguish the criminal offence provided for in Article 365 of the Criminal Code of Ukraine from unlawful detention, house arrest or remand in custody, coercion to give evidence and other related criminal offences, taking into account the special status of the perpetrator, the nature of procedural powers, the intent behind the perpetrator's actions, the manner in which the act was committed and the rules for classification in cases of concurrent offences. It has been demonstrated that the commission of an abuse of power or official authority by a group of persons, as well as by a group of persons acting in prior conspiracy, should be recognised as an independent qualifying element.

A differentiated approach to the imposition of an additional penalty in the form of disqualification from holding certain posts or engaging in certain activities has been justified; according to this approach, it is proposed that such a penalty be provided for as an optional sanction in Part 1 of Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, whilst in Parts 2 and 3 and in the proposed Part 4 of this article, it is advisable to retain its mandatory nature in view of the heightened danger to society posed by the violent or group nature of the offence, the causing of serious consequences, or its commission under martial law.

A comparative legal analysis has been carried out of the criminal legislation of France, Germany, Poland, Lithuania, Latvia and other foreign states regarding liability for abuse of power or official authority. It has been established that in most of the countries studied, such acts are covered by general provisions on criminal offences in the sphere of official duties, the scope of which extends to a range of public officials as defined by national legislation. Law enforcement officers are generally not treated as a separate, specialised category of perpetrator; rather, their status is taken into account when assessing the nature of the powers exercised, the manner in which the act was committed, the consequences caused, the imposition of punishment and the application of additional restrictions. International experience shows that the functional approach predominates, whereby the decisive factors are the nature of the public powers granted to the individual and the manner in which they were unlawfully exercised, rather than the name of the authority or the position held by the offender.

Overall, a comprehensive criminal law study has been carried out into criminal liability and punishment for the abuse of power or official authority by a law enforcement officer as a distinct academic issue, taking into account the current version of Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, the provisions of legislation defining the status, functions and powers of law enforcement agencies, current law enforcement and judicial practice, international experience, as well as the specific features of the exercise of official powers and the application of coercive measures under martial law. Based on the results of the study, the author proposes an amended version of Article 365 of the Criminal Code of Ukraine, aimed at clarifying the elements of the criminal offence, refining the differentiation of criminal liability, ensuring the proper individualisation of punishment, and strengthening the criminal-law protection of individuals against the arbitrary use by a law enforcement officer of the powers vested in them.

Keywords: abuse of power, official powers, law enforcement officer, official duties, state coercion, criminal offence, criminal liability, violence, classification, punishment, martial law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові статті у наукових фахових виданнях України:

1. Калинка Н. Л. Генезис кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 222–228. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf

2. Калинка Н. Л. Проблеми кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. № 3. С. 249–255. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2019-3/NP-2019-3.pdf>

3. Калинка Н. Л. Кримінально-правова характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 239–245. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2020-2/EP-2020-2.pdf>

4. Калинка Н. Л. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: судова практика та напрями вдосконалення кримінального законодавства. *Право.ua*. 2020. № 3. С. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2020.3.46>

Наукові статті у періодичних наукових виданнях інших держав:

5. Калинка Н. Л. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії перевищенню влади працівниками правоохоронних органів та перспективи його імплементації в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 8 (76). С. 181–185. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.30>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Калинка Н. Л. Сучасний розвиток кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики* : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 21 грудня 2021 р.). Харків,

2021. С. 181–183. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20211221/article/view/kalynka

7. Калинка Н. Л. Проблемні питання об'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 грудня 2024 р.). Харків, 2024. С. 396–398. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.115>

8. Калинка Н. Л. Особливості покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присв. Дню юриста, Т. 2 (Одеса, 07 жовтня 2025 р.). Одеса: ОДУВС, 2025. С. 377–379.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	29
1.1. Стан і методологія наукової розробки проблем кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу	29
1.2. Генезис кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.....	47
1.3. Службова діяльність працівника правоохоронного органу як об'єкт кримінально-правової охорони.....	67
Висновки до розділу 1	80
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	85
2.1. Об'єкт та об'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу	85
2.2. Суб'єкт та суб'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу	106
Висновки до розділу 2	127
РОЗДІЛ 3. КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	131

3.1. Кваліфікація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та відмежування від суміжних кримінальних правопорушень	131
3.2. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу	148
3.3. Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень у законодавстві зарубіжних країн	163
Висновки до розділу 3	175
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	185
ДОДАТКИ.....	209

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Діяльність правоохоронних органів повинна здійснюватися на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Наділення правоохоронця повноваженнями, правом застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби й вогнепальну зброю потребує суворого дотримання вимог законності, порушення яких посягає не лише на встановлений порядок службової діяльності, а й на права і свободи людини, авторитет органів державної влади та довіру суспільства до правоохоронної системи.

В умовах воєнного стану на правоохоронні органи покладено розширене коло завдань щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України, зокрема колабораційній діяльності, диверсії, пособництву державі-агресору, а також іншим діям, пов'язаним зі збройною агресією. Водночас ускладнення оперативної обстановки під час війни, збільшення службового навантаження та частіше застосування заходів примусу не можуть виправдовувати свавільне втручання в права людини. Водночас статистична інформація Офісу Генерального прокурора вказує на проблеми, що виникають у практиці застосування ст. 365 КК України. У 2020 р. було обліковано 54 кримінальні правопорушення, передбачені цією статтею, тоді як до суду з обвинувальним актом направлено лише одне кримінальне провадження. У 2021 р. відповідні показники становили 40 і 0, у 2022 р. – 47 і 0, у 2023 р. – 45 і 2, у 2024 р. – 42 і 1, а у 2025 р. – 24 і 1.

Про складність кримінально-правової оцінки таких діянь свідчать також показники судової статистики. У 2023 р. за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу було засуджено 12 осіб, тоді як загальна кількість засуджених за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних

послуг, становила 1589 осіб. У 2024 р. відповідні показники становили 8 і 1676 осіб.

Співвідношення кількості облікованих кримінальних правопорушень, повідомлень про підозру, направлених до суду обвинувальних актів і засуджених осіб у сукупності вказує на труднощі, пов'язані із застосуванням ст. 365 КК України. До них належать установлення нормативних меж прав і повноважень працівника правоохоронного органу, доведення факту явного виходу за ці межі, належна фіксація неправомірного застосування заходів примусу, а також відмежування кримінально караного перевищення влади або службових повноважень від дисциплінарного проступку чи правомірної реалізації наданих законом повноважень.

Окремого аналізу потребує і співвідношення ст. 365 КК України зі кримінально-правовими нормами про катування, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, завідомо незаконне затримання і притягнення до відповідальності, службове підроблення, зловживання владою або службовим становищем, умисне заподіяння тілесних ушкоджень. Проблемним залишається й питання покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, позаяк санкції ст. 365 КК України передбачають обмеження волі, позбавлення волі та додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи стали праці вітчизняних учених у галузі кримінального права, зокрема П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, П.С. Берзіна, В.І. Борисова, Л.П. Брич, В.М. Бурдіна, А.А. Вознюка, Р.В. Вереші, В.К. Грищука, О.І. Гузоватого, Н.О. Гуторової, А.О. Данилевського, О.О. Дудорова, Є.О. Житного, О.О. Кваші, О.О. Книженко, В.О. Коваленка, М.І. Колоса, В.М. Куца, С.Я. Лихової, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, Є.С. Назимка, А.М. Орлеана, В.І. Осадчого, М.І. Панова, Є.О. Письменського, А.В. Савченка, Є.Л. Стрельцова, В.П. Тихого,

В.О. Тулякова, Є.В. Фесенка, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, В.В. Шаблистого, С.С. Яценка та ін.

Проблематику кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема за діяння, вчинені працівниками правоохоронних органів, а також особливості призначення покарання за такі кримінальні правопорушення досліджували у своїх працях О.П. Бабіков, О.С. Володавська, В.П. Коваленко, М.В. Кочеров, Н.О. Кочерова, С.А. Кузьмін, Л.М. Макотченко, Р.Л. Максимович, О.К. Марін, Р.О. Ніколаєнко, О.Ф. Пасєка, Е.О. Скубак, Т.І. Слуцька, І.О. Томчук, В.Г. Хашев, Ю.І. Шиндель, О.М. Юрченко, О.Д. Ярошенко.

Сформульовані зазначеними авторами наукові положення мають важливе значення для визначення ознак спеціального суб'єкта, з'ясування обсягу наданих йому службових повноважень, правильної кваліфікації кримінально караного діяння тощо. Водночас, незважаючи на значний науковий доробок, кримінальна відповідальність і покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, передбачене ст. 365 КК України, досі не були предметом окремого комплексного кримінально-правового дослідження. У зв'язку з цим в умовах воєнного стану поглибленого вивчення потребують межі застосування примусу працівниками правоохоронних органів, зміст виходу за надані права чи повноваження, питання встановлення істотної шкоди та тяжких наслідків, співвідношення цієї норми із суміжними складами кримінальних правопорушень, кримінально-правова оцінка насильства за відсутності ознак катування, а також критерії індивідуалізації покарання. Зазначене підтверджує актуальність обраної теми та необхідність комплексного кримінально-правового аналізу відповідальності й покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019;

Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023, а також відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок МВС України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 р. № 454), 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21.05.2024 р. № 326), темі науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (номер державної реєстрації 0123U103538) та кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (номер державної реєстрації 0124U004215).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у здійсненні комплексного кримінально-правового аналізу відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу й формулюванні на його основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України та практики його застосування, у тому числі в умовах воєнного стану.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

– з'ясувати сучасний стан наукової розробленості проблем кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу й окреслити методологію дослідження;

– провести історичну ретроспективу кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;

- розкрити зміст службової діяльності працівника правоохоронного органу як об'єкта кримінально-правової охорони;
- визначити об'єктивні ознаки перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;
- охарактеризувати суб'єктивні ознаки перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;
- проаналізувати особливості кваліфікації кримінального правопорушення за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;
- на підставі узагальнення судової та правоохоронної практики розробити відповідні рекомендації з удосконалення покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.
- узагальнити зарубіжний досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань у дисертації використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема *діалектичний* для дослідження кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень у взаємозв'язку з правовою природою публічної влади, призначенням правоохоронних органів, необхідністю забезпечення прав і свобод людини, змінами у кримінально-правовій політиці держави та особливостями здійснення правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *історико-правовий* під час дослідження становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, визначення основних етапів його еволюції, аналізу

зміни кола суб'єктів відповідного кримінального правопорушення та з'ясування історичних передумов чинної редакції ст. 365 КК України (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* для зіставлення положень кримінального законодавства України та зарубіжних країн щодо відповідальності представників влади, поліцейських та інших публічних службовців за незаконне застосування примусу, насильства чи вихід за межі наданої компетенції (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1–3.3); *формально-юридичний* та *системно-структурний* для тлумачення понять, а також для визначення ознак складу кримінального правопорушення, правил кваліфікації та критеріїв індивідуалізації покарання (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *моделювання* застосовано для кримінально-правової кваліфікації діянь, передбачених ст. 365 КК України, формування системи критеріїв їх відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, визначення оптимальної конструкції кваліфікуючих ознак і розроблення авторської моделі вдосконалення цієї статті (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1–3.2); *статистичний* застосовано під час опрацювання офіційних статистичних даних, кримінальних проваджень, у тому числі направлених до суду, і засуджених осіб, а також для виявлення співвідношення між облікованими кримінальними правопорушеннями та фактичними результатами кримінального переслідування (розділи 2–3); *соціологічний* шляхом опитування респондентів (розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали вивчення 119 кримінальних проваджень за ст. 365 КК України; зведені дані анкетування 290 респондентів (90 слідчих Національної поліції України, 125 слідчих Державного бюро розслідувань, 75 науково-педагогічних працівників); офіційні статистичні та аналітичні матеріали Верховного Суду, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінального права комплексних монографічних досліджень кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, у якому обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення положень

кримінального законодавства України, правоохоронної та судової практики з урахуванням особливостей реалізації владних повноважень і застосування заходів примусу в умовах воєнного стану, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано кримінально-правове розуміння службової діяльності працівника правоохоронного органу як комплексу суспільних відносин, що забезпечують установлений законом порядок реалізації наданих йому владних і службових повноважень під час охорони публічної безпеки та порядку, запобігання і припинення кримінальних правопорушень, здійснення досудового розслідування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина;

– виявлено неузгодженість між буквальним змістом ч. 2 ст. 365 КК України, яка відсилає до дій, передбачених ч. 1 цієї статті, та сформованим судовою практикою підходом, відповідно до якого істотна шкода не є окремою обов'язковою ознакою кваліфікованого складу, у зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 365 КК України приміткою, за якою для кваліфікації діяння за ч. 2 або ч. 3 цієї статті встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення не вимагається;

– запропоновано надати вчиненню перевищення влади або службових повноважень в умовах воєнного стану самостійного особливо кваліфікуючого значення, зважаючи на розширення кола завдань правоохоронних органів, підвищену інтенсивність застосування владних повноважень, особливу залежність громадян від представників влади та обмежені можливості негайного захисту порушених прав, у зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 365 КК України ч. 4, яка передбачатиме посилену відповідальність за дії, визначені ч. 1–3 цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану;

– доведено необхідність визнання вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою самостійною кваліфікуючою ознакою, оскільки узгоджене використання службових повноважень кількома працівниками правоохоронного органу

посилює фізичний і психологічний вплив на потерпілого, обмежує його можливості чинити опір або звернутися по допомогу, полегшує незаконне утримання, розподіл ролей між співучасниками та приховування вчиненого, у зв'язку з чим запропоновано відповідно доповнити ч. 2 ст. 365 КК України;

– обґрунтовано диференційований підхід до призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, відповідно до якого у санкції ч. 1 ст. 365 КК України таке покарання запропоновано передбачити як факультативне, тоді як у ч. 2 і 3 та пропонованій ч. 4 цієї статті його обов'язковий характер доцільно зберегти з огляду на підвищену суспільну небезпечність насильницького або групового способу вчинення діяння, застосування зброї чи спеціальних засобів, учинення болісних або таких, що ображають особисту гідність потерпілого, дій, спричинення тяжких наслідків чи вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану;

удосконалено:

– періодизацію становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень шляхом виокремлення взаємопов'язаних історичних етапів (звичаєвого, спадкового, козацького, імперського, радянського, сучасного);

– теоретичні положення про об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, шляхом визначення його безпосереднім об'єктом суспільних відносин, що забезпечують установлений законом порядок здійснення працівником правоохоронного органу владних і службових повноважень відповідно до їх призначення, у визначених межах та з дотриманням прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб; додатковими об'єктами можуть виступати охоронювані законом права й інтереси громадян, державні та громадські інтереси, інтереси юридичних осіб, а за наявності кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак – здоров'я, фізична і психічна недоторканність, гідність особи та громадська безпека;

– характеристику об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, шляхом конкретизації змісту активних дій, явності виходу за межі наданих прав чи повноважень, способу вчинення діяння, істотної шкоди, тяжких наслідків та причинного зв'язку з урахуванням особливостей конструкції складів, передбачених окремими частинами цієї статті;

– кримінально-правові критерії визначення працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, відповідно до яких перебування особи у штаті правоохоронного органу, віднесення її до кадрів, особового складу, персоналу або працівників відповідної установи не є достатнім для визнання її спеціальним суб'єктом, оскільки необхідно встановити характер фактично виконуваних нею правоохоронних функцій, обсяг наданих владних або примусових повноважень, нормативні межі їх реалізації та безпосередній зв'язок між такими повноваженнями і вчиненими діями;

– положення про суб'єктивну сторону перевищення влади або службових повноважень, відповідно до яких ставлення працівника правоохоронного органу до явного виходу за межі наданих прав чи повноважень є умисним, тоді як психічне ставлення до істотної шкоди, наслідків застосування насильства, спеціальних засобів чи зброї, а також тяжких наслідків установлюється окремо і може виявлятися у прямому або непрямому умислі, а за певних обставин – у необережності, що свідчить про можливість складної форми вини;

– критерії відмежування перевищення влади або службових повноважень від: а) зловживання владою або службовим становищем, відповідно до яких у разі зловживання службова особа використовує надані їй повноваження в межах компетенції, але всупереч інтересам служби, тоді як за ст. 365 КК України працівник правоохоронного органу вчиняє дії, на які він узагалі не був уповноважений або які не мав права вчиняти за конкретних обставин; б) катування, за якими визначальною є наявність передбаченої кримінальним законом спеціальної мети заподіяння сильного фізичного болю або морального

страждання – примусити, покарати, залякати особу чи дискримінувати її; за наявності таких ознак застосування ч. 2 ст. 365 КК України виключається;

дістало подальшого розвитку:

– положення про кримінально-правову оцінку насильства з боку працівника правоохоронного органу, під яким запропоновано розуміти умисний фізичний або психічний вплив на особу, застосований у зв'язку з виконанням службових обов'язків за відсутності законних підстав або з порушенням установлених меж, порядку, необхідності чи пропорційності, що спричиняє фізичний біль, тілесні ушкодження, приниження гідності, залякування або придушення волі потерпілого;

– наукові підходи до відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, від: а) незаконного затримання, домашнього арешту або тримання під вартою, примушування давати показання та інших суміжних кримінальних правопорушень з урахуванням спеціального статусу суб'єкта, характеру процесуальних повноважень, спрямованості дій винного, способу вчинення діяння та правил кваліфікації за сукупністю; б) адміністративного чи дисциплінарного проступку та правомірного застосування примусу, відповідно до яких кримінальне правопорушення характеризується явним виходом за межі повноважень, передбаченими законом наслідками або способом учинення, тоді як правомірне застосування примусу виключає кримінальну відповідальність лише за умови законності його підстав, необхідності та пропорційності обраного заходу;

– теоретичні положення щодо диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання за перевищення влади або службових повноважень, відповідно до яких механізм покарання має враховувати спосіб учинення діяння, характер і тяжкість заподіяної шкоди, інтенсивність застосованого насильства, груповий спосіб, використання зброї чи спеціальних засобів, спричинення тяжких наслідків, умови воєнного стану, дані про особу винного та можливість його подальшої професійної діяльності;

– налями використання зарубіжного досвіду в частині конкретизації форм незаконного застосування примусу, відповідальності за віддання явно незаконного наказу або свідоме допущення протиправних дій підлеглих, а також підвищення визначеності критеріїв індивідуалізації покарання за одночасного обґрунтування доцільності збереження у КК України спеціальної норми про відповідальність працівника правоохоронного органу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджені та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого розвитку положень щодо кримінально-правової охорони службової діяльності працівників правоохоронних органів, кваліфікації перевищення повноважень та індивідуалізації покарання (акт впровадження в наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 24.04.2026 року);

– *законотворчому процесі* – під час підготовки змін і доповнень до ст. 365 КК України;

– *практичній діяльності* – у роботі слідчих Державного бюро розслідувань, Національної поліції України, а також прокурорів, суддів та інших уповноважених суб'єктів (акт впровадження в практичну діяльність Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України від 15.05.2026 року);

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, лекційних матеріалів і практичних завдань, а також викладання та вивчення навчальних дисциплін з кримінального права (акт впровадження в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 24.04.2026 року).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані авторкою самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на науково-практичних

конференціях, зокрема: «Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони» (м. Харків, 21 грудня 2021 р.); «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (Харків, 10 грудня 2024 р.); «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 07 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 8 наукових працях, серед яких 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 3 тези у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (210 найменувань на 24 сторінках) та трьох додатків на 17 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з них основний текст дисертації 168 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ
АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

1.1. Стан і методологія наукової розробки проблем кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

Стан наукової розробки кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу має складну внутрішню структуру. Це зумовлено тим, що досліджувана проблема не обмежується лише аналізом диспозиції ст. 365 КК України, а охоплює положення про кримінальну відповідальність, систему кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності і професійної діяльності пов'язаної із наданням публічних послуг, спеціального суб'єкта, правила кваліфікації та питання призначення покарання. Тому для її належного опрацювання необхідно враховувати відразу кілька взаємопов'язаних груп джерел: 1) загальнотеоретичні праці з кримінального права; 2) дослідження кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а також наукові розвідки, у яких зазначені діяння розглядаються у контексті діяльності працівника правоохоронного органу; 3) дослідження, безпосередньо присвячені кримінальній відповідальності та покаранню за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Загальнотеоретичну основу наукового аналізу становлять праці вчених, у яких розкрито поняття кримінальної відповідальності, підстави її настання, ознаки складу кримінального правопорушення, зміст вини, значення об'єкта кримінально-правової охорони, а також мету і систему покарань. Викладені у цих працях теоретичні положення формують методологічну основу для

дослідження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу як самостійного кримінального правопорушення, аналізу його об'єктивних та суб'єктивних ознак, підстав кримінальної відповідальності й покарання.

У контексті загальнотеоретичного осмислення покарання за вчинення кримінальних правопорушень суттєве значення має докторська дисертація Ю. А. Пономаренка на тему: «Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень» [132]. У вказаній роботі сформовано цілісне бачення караності кримінальних правопорушень як самостійної кримінально-правової категорії, що має значення для розуміння меж кримінально-правового реагування, побудови санкцій та визначення співмірності покарання характеру вчиненого діяння. Автор розглядає караність не як ознаку кримінального правопорушення і не як фактичне призначення покарання судом, а як установлене в кримінальному законі потенційне покарання за вчинення певного кримінального правопорушення [131]. Такий підхід є важливим і для цілей нашого дослідження, оскільки дозволяє аналізувати покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу не лише через практику його призначення, а й через законодавчу конструкцію санкцій, їх співмірність, визначеність і місце у системі кримінально-правових засобів. Окремого значення набуває висновок ученого про те, що покарання може розглядатися у трьох значеннях: як потенційне покарання, встановлене у кримінальному законі; як конкретизоване покарання, призначене вироком суду; як реальне покарання, яке відбувається засудженою особою. Застосування такого підходу до ст. 365 КК України дає змогу послідовно відмежувати законодавчий механізм покарання за це кримінальне правопорушення від практики його призначення судами та фактичного виконання. У цьому аспекті дана праця створює теоретичну основу для подальшого аналізу санкцій ст. 365 КК України, їх відповідності характеру посягання, ступеню тяжкості наслідків і спеціальному статусу суб'єкта кримінального правопорушення.

Вагоме значення для розвитку теорії кримінально-правової кваліфікації має докторська дисертація В. О. Навроцького на тему «Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації» [113]. У даній роботі комплексно досліджено відповідну кваліфікацію як самостійний інститут кримінального права, що забезпечує правильне застосування кримінально-правових норм у процесі оцінки суспільно небезпечних діянь. Автор виходить із того, що кримінально-правова кваліфікація становить логіко-юридичний процес встановлення відповідності між фактичними обставинами вчиненого діяння та ознаками складу кримінального правопорушення. У межах цього підходу розкрито структуру кваліфікаційної діяльності, її етапи, логічні операції, що застосовуються під час юридичної оцінки діяння, а також значення правильної кваліфікації для забезпечення законності та єдності правозастосовної практики. Окрему увагу у дослідженні приділено проблемам конкуренції кримінально-правових норм та відмежування суміжних складів кримінальних правопорушень, що має ключове значення для правильної правової оцінки складних випадків злочинної поведінки. Автор обґрунтовує, що помилки кваліфікації зумовлені недостатнім урахуванням системних зв'язків між кримінально-правовими нормами, а також неправильним визначенням ознак, які є вирішальними для розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень. Також у роботі розглянуто методологічні підходи до тлумачення кримінально-правових норм, значення логічних правил у процесі кваліфікації, а також необхідність системного підходу до оцінки кримінально-правових явищ [113]. Викладені автором положення мають безпосереднє значення для дослідження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, оскільки дозволяють визначити підходи до правильної кримінально-правової оцінки цього діяння та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.

Водночас із викладеними підходами важливе місце займає і концепція кримінальної відповідальності, запропонована Ю. В. Бауліним. У його наукових працях відповідальність розглядається як базовий інститут кримінального права,

що виникає виключно у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення та реалізується через систему передбачених законом кримінально-правових заходів впливу [6]. Автор послідовно обґрунтовує, що кримінальна відповідальність охоплює не лише покарання як її форму реалізації, а й увесь комплекс кримінально-правових наслідків вчинення кримінального правопорушення, включаючи виникнення, розвиток і припинення відповідних правовідносин. У межах цього підходу підкреслюється, що підставою кримінальної відповідальності є наявність у діянні всіх ознак складу кримінального правопорушення, прямо передбаченого кримінальним законом, що виключає можливість її довільного розширення або застосування поза межами закону. Така позиція дозволяє розглядати кримінальну відповідальність як формально визначену юридичну конструкцію, яка водночас має складну внутрішню структуру та функціональне призначення у системі кримінально-правового регулювання. Викладені автором положення мають безпосереднє значення і для дослідження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, оскільки дозволяють визначити кримінальну відповідальність як системне правове явище, встановити її підстави та елементи, а також забезпечують методологічну основу для подальшого аналізу ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України.

Дещо інший напрям загальнотеоретичної основи становить докторська дисертація М. І. Хавронюка «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» [193]. У цій роботі кримінальне законодавство України досліджено не як замкнену національну систему, а у зв'язку з кримінальним законодавством держав континентальної Європи, що дало змогу автору поставити питання про спільні та відмінні риси кримінально-правового регулювання, межі зближення законодавчих підходів, а також умови гармонізації законодавства. Для нашого дослідження важливим є не формальне запозичення іноземних механізмів відповідальності, а сам підхід до порівняння кримінально-правових норм: зіставлення має здійснюватися з урахуванням системи кримінального закону,

правової традиції, змісту відповідної заборони, кола суб'єктів та характеру правових наслідків [194]. У свою чергу, це дозволяє надалі аналізувати зарубіжні підходи до відповідальності представників влади за незаконне застосування примусу або вихід за межі службових повноважень не як набір прикладів, а як матеріал для зіставлення із чинною конструкцією ст. 365 КК України.

Для вивчення об'єктивної сторони науковий інтерес становить докторська дисертація П. С. Берзіна «Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання» [8]. У ній автор розкриває зміст понять «суспільно небезпечні наслідки», «злочинні наслідки», «наслідки як елемент складу злочину», а також їх співвідношення зі змінами, що відбуваються в об'єкті кримінально-правової охорони. Одним із положень новизни цієї роботи є розмежування негативних змін у соціальній сфері, суспільно небезпечних наслідків, злочинних наслідків та наслідків як конструктивної ознаки конкретного складу кримінального правопорушення. Дослідник розмежовує якісний та кількісно-якісний типи ураженості соціальних цінностей: у першому випадку негативні зміни не потребують кількісного виміру або взагалі не можуть бути виміряні кількісно, а в другому – кримінально-правове значення таких змін залежить від певних кількісних показників. Також у дисертації запропоновано класифікацію негативних змін у соціальних цінностях, які можуть враховуватися під час формулювання наслідків як елемента складу кримінального правопорушення. До таких змін автор відносить порушення встановленого в державі правопорядку, що виражається у дезорганізації врегульованих правом соціальних зв'язків; реальні втрати, яких зазнали носії соціальних цінностей; неодержання вигоди, яка могла бути отримана за відсутності кримінально протиправного впливу; а також витрати, необхідні для відновлення порушеної соціальної цінності. Важливим для цього дослідження є й висновок П. С. Берзіна про те, що поняття «істотна шкода фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі», використане у ч. 2 ст. 11 КК України, не завжди характеризує саме наслідки як елемент складу кримінального правопорушення, а може стосуватися різних елементів складу або їх поєднання. Такий підхід має значення для аналізу ст. 365

КК України, оскільки істотна шкода у цьому складі не повинна встановлюватися автоматично з факту перевищення повноважень. Її необхідно пов'язувати з конкретними негативними змінами, які настали внаслідок явно незаконного виходу працівника правоохоронного органу за межі наданих йому прав [8].

Поряд із працями, у яких розкрито загальні положення про кримінальну відповідальність, караність і кваліфікацію кримінальних правопорушень, для цього дослідження має значення докторська дисертація Р. В. Вереші «Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину» [15]. Автор обґрунтовує співвідношення вини і кримінальної відповідальності, підкреслюючи, що вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення входить до підстави кримінальної відповідальності. Для дослідження ст. 365 КК України це положення важливе тим, що кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу можлива лише за умови встановлення не тільки виходу за межі повноважень, а й відповідного психічного ставлення особи до такого виходу та його наслідків. Для кваліфікованих і особливо кваліфікованих видів перевищення влади або службових повноважень значення має й удосконалений підхід до складної вини. Науковець зазначає, що окремі склади кримінальних правопорушень можуть поєднувати умисну і необережну форми вини, прямо наводячи серед прикладів статті 364 і 365 КК України. Крім того, положення автора про помилку суб'єкта кримінального правопорушення та казус можуть бути використані під час відмежування кримінально караного перевищення влади або службових повноважень від помилки у службовій діяльності, неправильної оцінки ситуації, службової недбалості або правомірного застосування заходів примусу в умовах фактичної невизначеності.

Отже, сформульовані у зазначених вище дослідженнях загальнотеоретичні положення кримінального права становлять вихідну основу для аналізу обраної проблематики. Подальший аналіз стану наукового опрацювання проблематики доцільно пов'язати з працями, у яких досліджувалися питання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності.

Однією з таких праць є дисертація Т. І. Слущкої «Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень». Її дослідження було виконано після прийняття Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 11 червня 2009 року № 1508-VI та стало однією з перших спроб системного кримінально-правового осмислення положень ст. 365 КК України з урахуванням відповідних законодавчих змін [177].

У межах проведеного дослідження Т. І. Слущка простежила розвиток законодавчого регулювання відповідальності за перевищення влади або службових повноважень від періоду становлення української національної державності у 1917 році до прийняття КК України 2001 року. Значну частину роботи присвячено визначенню змісту повноважень, реалізація яких може бути пов'язана з учиненням відповідного кримінального правопорушення. Авторка запропонувала розмежовувати владні та службові повноваження залежно від особи, яка їх здійснює, спрямованості такої діяльності, меж її поширення та джерел нормативного закріплення. За запропонованим підходом владні повноваження притаманні представникам влади, реалізуються в інтересах держави або відповідної територіальної одиниці та ґрунтуються на положеннях Конституції України й законодавчих актів. Натомість службові повноваження пов'язуються з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків у діяльності підприємства, установи чи організації та визначаються, серед іншого, відповідними локальними актами [178]. Такий підхід мав значення для подальшої наукової дискусії щодо змісту повноважень службової особи та встановлення меж їх правомірної реалізації.

Проблематика кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень досліджувалася також К. П. Задоею у дисертації «Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України)» [46]. Предметом аналізу науковця були ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України в редакції, яка діяла до законодавчих змін 2014 року. На той час коло

суб'єктів відповідного діяння охоплювало службових осіб загалом, тоді як чинне законодавство пов'язує кримінальну відповідальність за цією статтею виключно з працівником правоохоронного органу. У роботі значне місце відведено встановленню змісту об'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень, передусім визначенню критеріїв, за якими поведінка службової особи може розцінюватися як така, що явно виходить за межі наданих їй прав чи повноважень. Водночас зміна законодавчого підходу до суб'єкта кримінального правопорушення істотно звузила можливість безпосереднього використання частини сформульованих автором висновків для тлумачення чинної редакції ст. 365 КК України. Це зумовлює необхідність їх оцінювання з урахуванням сучасного нормативного змісту зазначеної кримінально-правової норми.

Суміжну проблематику розкрито в дисертаційному дослідженні Д. С. Арсентьєва «Кримінально-правова характеристика зловживання владою або службовим становищем» [3]. Науковець зосередився на кримінально-правових питаннях відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, передбачене ст. 364 КК України, розглядаючи його у взаємозв'язку з іншими кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. За результатами дослідження було сформульовано низку пропозицій щодо удосконалення положень кримінального законодавства та уточнення підходів до визначення ознак відповідних суспільно небезпечних діянь.

У праці Д. С. Арсентьєва розмежування службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, пов'язується з необхідністю диференційованого визначення кола суб'єктів кримінальної відповідальності, характеру їхніх повноважень та меж можливої поведінки. Професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, автор характеризує через сукупність взаємопов'язаних ознак, до яких відносить визначеність кола суб'єктів, особливості фінансового забезпечення такої діяльності, публічний характер виконуваних повноважень, правове регулювання відповідних відносин та спрямованість діяльності на задоволення суспільних і державних потреб.

Поряд із питаннями встановлення ознак кримінального правопорушення Д. С. Арсент'єв звернувся до проблем пеналізації діянь у сфері службової діяльності. У запропонованому ним підході вибір і зміна кримінально-правових санкцій розглядаються у зв'язку із загальними напрямками кримінально-правової політики та процесами криміналізації суспільно небезпечних діянь. До ознак пеналізації автор відносить її реалізацію через санкції норм Особливої частини КК України, взаємозв'язок із криміналізацією при первинному встановленні караності діяння, а також можливість подальшої зміни ступеня караності окремих кримінальних правопорушень або їх певних груп. У цьому аспекті вторинна пеналізація розглядається як один із засобів коригування кримінально-правового впливу залежно від характеру та поширеності відповідних кримінальних правопорушень [3].

Переходячи до аналізу досліджень кримінально-правового спрямування, в яких кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності розглядається в розрізі діяльності працівника правоохоронного органу, необхідно зазначити, що наукове опрацювання цієї проблематики в українській кримінально-правовій доктрині почало формуватися переважно через суміжні напрями досліджень. Йдеться насамперед про праці, присвячені злочинності серед працівників органів внутрішніх справ, дисциплінарним проступкам, кримінально-правовому захисту правоохоронної діяльності та загальним питанням відповідальності працівників правоохоронних органів.

Однією з перших наукових праць, яка наближена до цієї проблематики, є дисертаційне дослідження С. А. Шалгунової на тему: «Кримінально-правові та кримінологічні заходи попередження хабарництва серед співробітників органів внутрішніх справ». У першому розділі роботи частково розглянуто кримінально-правову характеристику одержання неправомірної вигоди (хабаря) службовими особами підрозділів МВС України. Водночас, основний зміст дослідження зосереджено не на питаннях кримінально-правової характеристики, або щодо кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а на кримінологічному аналізі хабарництва серед працівників органів внутрішніх

справ, його причинах, умовах та заходах попередження. Через це зазначена наукова праця має істотне значення для розуміння криміногенних чинників у правоохоронному середовищі, однак не розкриває повною мірою питань кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу [203]. Окрім цього, значний емпіричний і теоретичний матеріал містять праці О. А. Мартиненка та О. М. Ігнатова, присвячені детермінації, стану та попередженню злочинності серед персоналу органів внутрішніх справ. Хоча ці дослідження теж належать до кримінологічного напрямку, у них висвітлено кількісні та якісні показники кримінальних правопорушень, учинених працівниками міліції, особливості службового середовища, мотиваційні чинники протиправної поведінки та проблеми профілактики [50; 51; 52]. Також кримінологічний напрям дослідження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу представлений дисертацією Л. М. Макотченко «Кримінологічна характеристика та запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» [104]. У цій роботі зазначене кримінальне правопорушення розглянуто через його кримінологічну природу, детермінацію, особу правопорушника, особливості потерпілих, причини та умови вчинення, а також систему заходів запобігання. Авторка досліджує це діяння в умовах реформування правоохоронної системи у 2014–2018 рр. та дії ст. 365 КК України в редакції після змін 2014 р. До цього ж напрямку частково належить праця авторського колективу Національного університету внутрішніх справ на тему: «Соціально-психологічний аналіз дисципліни в адміністративній службі міліції». У ній досліджено стан дисципліни, передумови службових порушень, особливості поведінки працівників міліції та організаційні чинники, що впливали на стан правопорядку в підрозділах. Матеріали цієї роботи важливі для з'ясування середовища, у якому можуть виникати службові зловживання та перевищення влади, проте її предмет не охоплює безпосередньо кримінально-правову

характеристику складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, а також питання щодо покарання за його вчинення [181].

У свою чергу, криміналістичний напрям представлений дисертацією С. В. Русанівського «Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів» [169]. У роботі досліджено особливості фіксації та доказування обставин перевищення влади або службових повноважень у випадках, коли діяння пов'язане із застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Предметом аналізу є криміналістична характеристика такого кримінального правопорушення, типові слідчі ситуації, версії, початковий етап розслідування, особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань, а також подолання протидії розслідуванню. Наукові положення важливі для розуміння доказових труднощів, які виникають у провадженнях за ст. 365 КК України. У таких справах слід встановити не лише факт застосування зброї чи спеціального засобу, а й правові підстави такого застосування, межі службових повноважень працівника правоохоронного органу, очевидність виходу за ці межі, характер шкоди, причинний зв'язок між діями винного і наслідками, а також наявність або відсутність обставин, що виправдовували застосування примусу. На нашу думку, це безпосередньо пов'язано з кримінально-правовою кваліфікацією, однак криміналістичне дослідження зосереджене передусім на методиці розслідування та доказуванні, а не на проблемах караності, санкцій і призначення покарання.

Таким чином, коротке узагальнення кримінологічних і криміналістичних праць свідчить, що перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу вже розглядалося в аспектах детермінації, запобігання, особи правопорушника, потерпілого, методики розслідування та подолання протидії кримінальному провадженню. Разом із тим ці напрями не охоплюють основні кримінально-правові питання відповідальності та покарання, зокрема визначення об'єкта й об'єктивної сторони, спеціального суб'єкта, суб'єктивної сторони, проблем кваліфікації, відмежування від суміжних кримінальних

правопорушень і відповідності санкцій ст. 365 КК України характеру та ступеню суспільної небезпечності діяння.

Втім, частково дотичним до кримінально-правової проблематики нашого дослідження є навчальний посібник «Кримінально-правовий захист і відповідальність працівників правоохоронних органів», підготовлений В. І. Осадчим, В. С. Плугатирем, А. В. Савченком та іншими авторами. У ньому основну увагу було приділено кримінально-правовому захисту працівників правоохоронних органів як потерпілих від кримінальних посягань. Водночас автори звернулися й до тих основних положень КК України, у яких працівники правоохоронних органів виступають спеціальними суб'єктами правопорушень. Загальна характеристика зловживання владою або службовим становищем у посібнику подана стисло, що пояснюється навчальним призначенням видання. Детального аналізу перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, критеріїв його відмежування від суміжних складів, а також проблем покарання в межах цієї роботи не здійснено [92]. Поряд із цим, певне місце у формуванні наукового підґрунтя досліджуваної проблематики займає і дисертація В. І. Осадчого «Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності». Для аналізу кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу ця праця має значення у частині визначення поняття правоохоронної діяльності, її функціональних ознак та кола органів, які таку діяльність здійснюють. Сформульовані автором підходи дають змогу точніше визначати спеціального суб'єкта відповідного кримінального правопорушення, оскільки кваліфікація за ст. 365 КК України безпосередньо залежить від встановлення належності особи саме до працівників правоохоронного органу. Разом із тим основний предмет дисертації пов'язаний із кримінально-правовим захистом правоохоронної діяльності загалом, а не з комплексним дослідженням відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень [124].

Водночас, у контексті здійснюваного аналізу окремо необхідно відзначити дисертацію В. П. Коваленка «Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу» (захищену у 2009 р.) [62]. Хоча предмет цієї праці безпосередньо стосувався зловживання владою або службовим становищем, а не перевищення влади чи службових повноважень, її положення мають значення для з'ясування низки питань, дотичних до теми нашого дослідження. Автор визначив сферу відносин, що виникають у зв'язку з обов'язком працівника правоохоронного органу використовувати владні повноваження виключно в інтересах служби, оскільки саме через належне виконання цього обов'язку забезпечується законність в правоохоронній діяльності. Також обґрунтовано необхідність законодавчого обмеження кола правоохоронних органів шляхом їх вичерпного закріплення у КК України. Важливим для кримінально-правового аналізу є й висновок про те, що протиправне використання влади працівником правоохоронного органу має розглядатися через зв'язок між наданими владними повноваженнями та сферою правоохоронної діяльності. Якщо вчинене діяння не впливає з владних повноважень службової особи у цій сфері, підстави для кваліфікації його як службового кримінального правопорушення працівника правоохоронного органу відсутні. Окремої уваги потребує запропонована класифікація працівників правоохоронних органів. Автор поділив їх на службових осіб, які здійснюють функції представників влади; службових осіб, які поєднують функції представників влади з організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими обов'язками; а також службових осіб, діяльність яких пов'язана переважно з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [62].

Варто й відмітити, що безпосередньо до нашої проблематики звертався О. Ф. Пасека у науковій статті «Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу за КК України: основні теоретичні та прикладні проблеми». Автор зосередив увагу на дискусійних питаннях визначення спеціального суб'єкта цього кримінального

правопорушення, критеріїв належності органу до правоохоронних, змісту перевищення влади та службових повноважень, а також ознаки істотної шкоди. Водночас статейний формат дослідження не охоплює всього комплексу питань кримінальної відповідальності та покарання, зокрема практики призначення покарання, застосування додаткових покарань тощо [128].

Актуальні питання щодо перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу висвітлювались і в низці інших наукових статей. Зокрема, Н. М. Ярмиш у статті «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: складнощі кримінально-правової кваліфікації» звернула увагу на проблеми застосування цієї норми після законодавчого звуження її суб'єкта до працівника правоохоронного органу, а також на труднощі встановлення ознак складу кримінального правопорушення в конкретних правозастосовних ситуаціях [208]. У свою чергу, О. О. Горошинський у статті «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: питання кваліфікації» розглянув проблемні аспекти кримінально-правової оцінки цього діяння, зокрема у зв'язку з неоднозначністю визначення меж службових повноважень, правового статусу працівника правоохоронного органу та співвідношення ст. 365 КК України із суміжними складами кримінальних правопорушень [34]. До цієї групи слід віднести і статтю О. М. Храмцова «Насильницьке перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: порівняльний аналіз та проблеми вдосконалення законодавства» [201].

Сукупність наведених праць свідчить, що питання застосування ст. 365 КК України вже стали предметом окремої наукової уваги, однак переважно на рівні наукових статей. Проте, дисертаційного дослідження, у якому було б комплексно розглянуто кримінальну відповідальність і покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, з урахуванням судової практики, а також чинної редакції ст. 365 КК України, у відкритих бібліографічних джерелах не виявлено.

Окрім вивчення сучасного стану наукової розробленості, важливим для з'ясування науково-теоретичних засад дослідження є вибір відповідного методологічного інструментарію. Методологія має орієнтувати дослідника на послідовність пізнавальних процедур, забезпечувати повноту отримання інформації про процеси, явища та правові категорії, що становлять предмет наукового аналізу. Дослідження кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу потребує розгалуженого методологічного підходу, оскільки поєднує, як вже було зазначено, науковий аналіз кримінально-правової норми, ознак складу кримінального правопорушення, спеціального суб'єкта, питань кваліфікації та покарання.

У широкому розумінні методологію можна розглядати як систему теоретичних засад пізнавальної діяльності, а у вузькому – як сукупність методів, способів і прийомів наукового пізнання. Метод, зі свого боку, є способом дослідження правової дійсності, за допомогою якого встановлюються ознаки, зв'язки та закономірності відповідного явища. Вибір методів залежить від мети, об'єкта, предмета і завдань дослідження. З цього приводу М. В. Костицький та Н. В. Кушакова-Костицька зазначають, що не предмет визначає метод, а дослідник. За методологію дослідник може обрати будь-яку теорію, пов'язану з нею систему категорій, понять, правил, та через призму цієї теорії як готової методології пізнавати юридичну дійсність, а може й сам виробляти власну методологію, оскільки методологія як вчення необхідна насамперед для розвитку наукового світогляду [65, с. 211].

З урахуванням предмета нашого дослідження доцільним є використання різних методів наукового пізнання, а саме: історичного, порівняльно-правового, діалектичного, описового, системно-структурного, догматичного, формально-юридичного, статистичного, соціологічного, моделювання, аналізу словникових визначень, а також методів індукції та дедукції. Їх поєднання дає змогу розкрити кримінальну відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу не лише через аналіз ст. 365

КК України, а й через з'ясування її місця в системі кримінально-правової охорони службової діяльності.

Історичний метод дає можливість висвітлити закономірності становлення кримінальної відповідальності [7] за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу на різних етапах розвитку кримінального законодавства, простежити зміну підходів до визначення суб'єкта цього кримінального правопорушення, меж службових повноважень і характеру кримінально-правової заборони.

Порівняльно-правовий метод використовується для визначення змісту кримінально-правових норм та інститутів, а також для зіставлення підходів різних держав до кримінально-правового регулювання відповідних суспільних відносин [188, с. 31]. У межах цього дослідження зазначений метод дає змогу проаналізувати зарубіжні підходи до встановлення відповідальності за незаконне перевищення влади, службових повноважень або неправомірне застосування примусу представниками держави, а також визначити можливі напрями вдосконалення ст. 365 КК України.

Діалектичний метод використовується для з'ясування взаємозв'язку кримінально-правових понять і категорій, що мають значення для дослідження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу [126, с. 12]. Його застосування дозволяє розглядати відповідне кримінальне правопорушення у зв'язку з такими категоріями, як влада, службові повноваження, правомірний примус, істотна шкода, тяжкі наслідки, вина, мета покарання та межі кримінальної відповідальності.

Описовий метод використовується для характеристики окремих понять, явищ і кримінально-правових ознак [7, с. 8]. У цьому дослідженні він має значення для розкриття змісту об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, а також для послідовного опису законодавчих і доктринальних підходів до розуміння ст. 365 КК України.

Системно-структурний метод дає змогу аналізувати перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу як елемент системи кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. За допомогою цього методу досліджуються внутрішня побудова ст. 365 КК України, співвідношення її диспозиції та санкції, зв'язок цієї норми з іншими кримінально-правовими заборонами, а також місце відповідного кримінального правопорушення у структурі Особливої частини КК України [7, с. 8–9].

Догматичний метод пов'язаний із встановленням змісту юридичних норм і нормативно-правових приписів за допомогою правил юридичної логіки [10, с. 121]. Його використання дає змогу проаналізувати ст. 365 КК України з позицій законодавчої техніки, визначеності диспозиції, узгодженості обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення та побудови санкції. За допомогою цього методу можна виявити недоліки кримінально-правової норми про перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та обґрунтувати напрями її вдосконалення.

Формально-юридичний метод використовується для аналізу положень чинного кримінального законодавства, суміжних норм КК України, а також законодавчих приписів, які визначають правовий статус і повноваження працівників правоохоронних органів [7, с. 10]. Метод аналізу словникових визначень має допоміжне значення для з'ясування змісту окремих понять, зокрема «влада», «повноваження», «службові повноваження», «перевищення», «правоохоронний орган», «працівник правоохоронного органу».

Метод *класифікації* використовується не як самостійне перерахування видів певного явища, а як спосіб упорядкування матеріалу, без якого складно побудувати подальший кримінально-правовий аналіз [206, с. 239]. За його допомогою можна згрупувати форми перевищення влади або службових повноважень, способи неправомірного впливу на потерпілого, види наслідків, категорії працівників правоохоронних органів, а також суміжні кримінальні правопорушення, з якими ст. 365 КК України найчастіше перетинається у практиці застосування.

У свою чергу, *статистичний* метод необхідний з огляду на те, що проблеми застосування ст. 365 КК України не можуть бути належно оцінені лише на рівні доктринальних положень. Кількість облікованих кримінальних правопорушень, повідомлень про підозру, обвинувальних актів і засуджених осіб дає можливість побачити реальний стан кримінально-правового реагування на перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. У правовій статистиці звертається увага на збирання, зведення, групування, систематизацію та аналіз правової інформації [44, с. 21–24]. У межах цієї роботи статистичний метод використовується для виявлення розриву між кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 365 КК України та фактичними результатами їх розслідування і судового розгляду.

Соціологічний метод може бути використаний для з'ясування практичних проблем застосування ст. 365 КК України, зокрема через аналіз результатів опитування, анкетування або узагальнення позицій працівників правоохоронних органів, прокурорів, адвокатів, суддів і науковців щодо кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Метод *узагальнення* судової практики має значення для перевірки того, як здійснюється застосування кримінально-правової норми на практиці. За його допомогою можна встановити, які обставини суди визнають підтвердженням явного перевищення влади або службових повноважень, як оцінюють застосування насильства, зброї чи спеціальних засобів, за яких умов встановлюють істотну шкоду або тяжкі наслідки, а також як обирають вид і розмір покарання. У сучасній методології дослідження судової практики наголошується, що її аналіз дає змогу простежити не тільки зміст правової норми, а й особливості її реалізації у правозастосовній діяльності [139, с. 40–44].

Також метод *моделювання* доцільно застосовувати для формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства, уточнення окремих ознак складу кримінального правопорушення, побудови можливих варіантів законодавчої конструкції ст. 365 КК України та визначення критеріїв

відмежування цього кримінального правопорушення від суміжних кримінальних правопорушень [7, с. 9].

Методи *індукції* та *дедукції* забезпечують перехід від аналізу окремих положень законодавства, наукових підходів і матеріалів практики до формулювання загальних висновків [206, с. 180–181], а також дають змогу застосовувати загальні кримінально-правові положення до конкретних питань кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Їх використання є необхідним для визначення критеріїв розмежування ст. 365 КК України із суміжними кримінальними правопорушеннями та для обґрунтування висновків щодо покарання за це діяння.

1.2. Генезис кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

Відповідальність за перевищення влади або службових повноважень історично пов'язана з розвитком державного управління і закріпленням меж компетенції осіб, наділених владними повноваженнями. Там, де службова особа отримує право приймати рішення від імені держави або втручатися у сферу прав і свобод людини, неминуче виникає потреба визначити межі відповідної влади та наслідки її застосування (перевищення). Особливої актуальності це питання набуває щодо працівників правоохоронних органів, оскільки вони наділяються широким спектром повноважень, у тому числі й щодо застосування заходів примусу. Зловживання такими повноваженнями або їх перевищення завжди становить небезпеку не лише для окремої людини, а й для авторитету органів державної влади загалом. Чим більш розгалуженим ставав апарат державного управління, правоохоронна система, тим нагальною була потреба в правових засобах стримування посадовців (службовців) які діяли поза межами наданої їм компетенції. Саме історичний та порівняльно-правовий підходи дають змогу

встановити не лише послідовність змін у законодавстві, а й з'ясувати конкретні соціально-політичні причини, які зумовлювали появу відповідних кримінально-правових норм.

Історичний розвиток українських земель відбувався в межах різних державних утворень і правових систем. У різні періоди вони входили до складу Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманської України, Австро-Угорської та російської імперій, а згодом Української Радянської Соціалістичної Республіки у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік [95]. Із проголошенням незалежності розпочався новий етап державотворення, в межах якого Україна утвердилася як суверенна і незалежна, демократична, соціальна та правова держава [64]. Така тривала й неоднорідна історія закономірно вплинула на формування національної правової системи, у тому числі на становлення та розвиток кримінально-правових засобів охорони суспільних відносин.

Передумови виникнення окремих функцій, які згодом були покладені на спеціально уповноважені державні органи, простежуються ще в додержавний період. У первісних родових і племінних спільнотах суспільні відносини регулювалися звичаями, усталеними правилами поведінки та різного роду заборонами, обов'язковість яких підтримувалася всією спільнотою. Порухення таких приписів спричиняло відповідну реакцію колективу, що могла полягати у встановленні особи порушника, її осуді та застосуванні певних заходів відплати. За своїм соціальним змістом такі дії виконували охоронну функцію, хоча ще не мали ознак державної правоохоронної діяльності у сучасному її розумінні. У літературі зазначається, що реагування на порушення традиційних норм нерідко набувало форми розшуку винної особи та подальшої «помсти» [99, с. 49].

Подальше ускладнення суспільної організації, поява постійних поселень, розвиток писемності та формування перших державних утворень поступово змінили характер регулювання суспільних відносин. Родоплемінні звичаї, які раніше забезпечувалися авторитетом громади, поступово набували загальнообов'язкового характеру та санкціонувалися державною владою.

Унаслідок цього охорона встановленого порядку переставала бути виключно справою роду або племені й поступово перетворювалася на одну з функцій державної влади. Саме в цьому процесі можна простежити витoki подальшого формування правових заборон, відповідальності за їх порушення та діяльності осіб, на яких покладалися завдання щодо забезпечення встановленого порядку.

Перший, – «Звичаєвий період» (кінець IX – початок XIII ст.) пов'язується зі становленням князівської державності на українських землях. Київська Русь у цей період розвивалася як союз племінних князівств, у межах якого організація влади ґрунтувалася на військово-адміністративному принципі. Центральне управління ще не було чітко відокремлене від місцевого, а виконання управлінських, судових, і охоронних функцій покладалося на осіб, які одночасно мали військову та адміністративну владу. В основу ранньої системи управління було закладено «десяткову» організацію влади, а окремими територіальними одиницями управляли тисяцькі, соцькі й, так звані десяцькі. Тисяцький очолював найбільший військовий підрозділ у великих містах, соцькі командували меншими частинами, а десяцькі забезпечували виконання управлінських і розпорядчих функцій на найнижчому локальному рівні. З огляду на існуючу не розмежованість адміністративної, судової та примусової діяльності ці особи фактично виконували функції, які у сучасному розумінні можуть бути співвіднесені з окремими методами правоохоронної чи іншої контролюючої діяльності. У цьому контексті, варто додати, що у тогочасному праві Київської Русі ще не існувало поняття «працівник правоохоронного органу», і не було сформовано категорії «службова особа» у сучасному значенні, а відповідальність за вихід представника влади за межі наданих йому повноважень ще не мала повноцінного нормативного закріплення. З початком розвитку Київської Русі, окреме місце у системі князівського управління почали займати тіуни, воєводи, намісники та інші особи, які виконували управлінські й судово-адміністративні функції. Тіун не отримував сталої платні з князівської казни, проте за ним могли закріплюватися території, населення яких забезпечувало його утримання. Така

система створювала умови для фактичного розширення владних можливостей представників князівської адміністрації [129].

Так, на нашу думку, система «кормлінь» має розглядатися не лише як передумова майнових зловживань, а й як організаційна основа для довільного розширення влади представників князівської адміністрації. Воєводи, намісники, тіуни та інші управлінці, маючи судові, фіскальні й охоронні функції, могли виходити за межі дорученої їм влади, вимагати від населення понад установлене, втручатися у вирішення справ, застосовувати примус або вплив поза визначеним порядком. Відсутність спеціальних санкцій за такі дії унеможливлювала належне правове реагування на випадки перевищення владних повноважень. «Руська Правда», як головний нормативно-правовий акт не містила норм, які б прямо встановлювали відповідальність за перевищення влади чи службових повноважень особою, що виконувала судові, адміністративні, охоронні чи інші функції. Але значення «Руської Правди» полягає в тому, що вона започаткувала правове впорядкування відносин, пов'язаних, зокрема, із судом, стягненням штрафів, відповідальністю за посягання на життя і здоров'я особи та майно, а також із допустимими формами вирішення спорів. У тогочасному праві не було сформовано і самостійного поняття кримінального правопорушення, у тому числі й у сфері службової діяльності. Як вже було зазначено, суспільний поділ не передбачав і виділення службових осіб у сучасному розумінні кримінального права, проте продовжували працювати певні особи, які мали ширший обсяг прав, владних можливостей правом до здійснення примусу. Через це перші правові обмеження щодо перевищення влади доцільно розглядати через норми, які встановлювали межі діяльності привілейованих верств, князівських управлінців, суддів та осіб, що реалізовували владні функції [209].

Такі обмеження були закріплені у Статуті князя Володимира Святославича «Про десятини, суди і людей церковних». Зокрема, у ст. 8 і 14 встановлювалися заборони щодо втручання князівських суддів у справи, віднесені до церковної юрисдикції [209]. Вказані положення свідчать про ранню спробу розмежувати компетенцію різних носіїв влади. Їх зміст не утворював відповідальності за

перевищення влади у сучасному кримінально-правовому розумінні, однак демонстрував усвідомлення того, що представник князівської влади не може діяти поза її межами визначеної. Подальший розвиток відповідні обмеження отримали у Статуті князя Ярослава. Наприклад, у ст. 1 і 38 короткої редакції простежується ідея розмежування князівського та церковного суду, хоча ці приписи також ще не містили розгорнутої системи санкцій [209]. Більш конкретні заборони щодо втручання у діяльність церковних суддів і штрафи за таке втручання були встановлені у ст. 32–33 розширеної редакції Статуту князя Ярослава [209]. Подібні приписи містив і Новгородський статут князя Всеволода «Про церковні суди, людей та товари». У ст. 3, 10, 11, 12 передбачалася заборона князю, боярам та іншим особам чинити церковний суд. Йдеться про обмеження владного втручання у сферу, яка не належала до компетенції відповідного суб'єкта. З позиції сучасного кримінального законодавства такі норми не можна ототожнювати зі складом перевищення влади чи службових повноважень, однак вони відображають раннє розуміння того, що влада має межі, а вихід за них потребує правового реагування. Поряд із цим, «Руська Правда» не проводила чіткого поділу між цивільним і кримінальним судочинством, а сам процес мав обвинувально-змагальний характер. Право помсти належало лише потерпілому або його найближчим родичам, а можливість заподіяння шкоди кривдникові обмежувалася певними звичаєво-правовими межами [53, с. 4; 168, с. 56].

Отже, цей історичний період доцільно характеризувати як початковий етап формування перших уявлень про межі владної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування. Джерела права цієї доби ще не передбачали самостійної відповідальності за перевищення влади чи службових повноважень, але заклали основу для подальшого розмежування її правомірного здійснення та виходу за її межі.

Другий період – «Спадковий» – охоплює час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Польського королівства (XIV–XVI ст.). Дослідження передумов формування кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень, зокрема

працівником правоохоронного органу, упродовж зазначеного періоду ускладнюється множинністю джерел права, що діяли на українських землях. Вони різнилися за походженням, формою, змістом, сферою застосування та історико-правовим значенням [187, с. 23].

На початковому етапі правова система Великого князівства Литовського значною мірою розвивалася під впливом правових традицій Київської Русі. Чимало місцевих звичаїв згодом набули письмового закріплення в положеннях Литовських статутів. Організація діяльності осіб, наділених повноваженнями щодо охорони правопорядку, відповідала загальному спрямуванню внутрішньої політики Великого князівства Литовського як самостійної держави. Її зміст полягав у прагненні «з ласки господарської зберегти спадщину, закріпити соціальний, політичний і юридичний лад на землі» [99, с. 52].

Важливою рисою права Великого князівства Литовського, а надалі й Речі Посполитої, стало поступове розмежування компетенції урядників, суддів, старост, возних, міських службовців та інших осіб, уповноважених діяти від імені держави. Положення Литовських статутів і актів міського права визначали порядок здійснення судочинства, виконання судових рішень, стягнення обов'язкових платежів, охорони громадського порядку та застосування примусових заходів. Установлення відповідних процедур створювало нормативні межі діяльності представників влади, хоча відповідальність за вихід за такі межі ще не набула ознак окремого інституту кримінального права.

Наприкінці XIV ст. на українських землях почала формуватися складніша система джерел права. На території Західної та Правобережної України поряд із литовськими правовими актами поступово поширювалися положення польського законодавства. У різні історичні періоди судочинство на українських землях, які перебували у складі різних держав, ґрунтувалося на нормах звичаєвого права, положеннях «Руської Правди», Литовських статутів, магдебурзького права, королівських привілеїв та інших нормативних актів [33, с. 84]. Поєднання різних правових традицій зумовлювало неоднакові підходи до визначення компетенції представників влади та підстав їхньої відповідальності.

Перевищення влади або службових повноважень у значенні, наближеному до сучасного кримінально-правового розуміння, у законодавстві відповідного періоду не було виокремлено як самостійне кримінально каране діяння. Такий стан правового регулювання зумовлювався відсутністю сформованого вчення про спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, а також нормативно визначених меж владних чи управлінських повноважень, порушення яких утворювало б окрему підставу кримінальної відповідальності.

Протиправна поведінка представників влади та інших осіб, які виконували управлінські функції, оцінювалася переважно з огляду на характер заподіяної шкоди, порушення встановленого порядку управління, неправомірне використання владного становища, незаконне стягнення платежів, застосування насильства, вчинення свавільних дій або посягання на майнові права. Відповідні діяння могли кваліфікуватися за іншими правовими категоріями, пов'язаними зі свавіллям, неправомірним примусом, невиконанням установлених обов'язків чи заподіянням шкоди особі або її майну.

Отже, у праві XIV–XVI ст. лише формувалися передумови для подальшого виокремлення відповідальності за перевищення представником влади наданих йому повноважень. Ускладнення державного апарату, поступове розмежування компетенції посадових осіб і професіоналізація публічної служби зумовили необхідність чіткішого нормативного визначення меж владної та службової діяльності, а згодом – установлення самостійної відповідальності за їх умисне й очевидне порушення.

Третій етап охоплює період функціонування Козацько-гетьманської держави – від XVI до XVIII ст., який в історико-правовій літературі визначають як «*Козацьку добу*». У середині XVI ст. на українських землях постала Запорізька Січ, де поступово сформувався власний порядок здійснення правосуддя. Відокремленої від адміністративного управління судової влади на той час не існувало, а найвищим органом вирішення спірних питань виступала козацька рада. Безпосередній розгляд справ належав до повноважень кошового отамана та військового судді. Кримінально карані діяння розглядалися переважно за

нормами звичаєвого права з дотриманням засади рівності сторін перед судом [47, с. 6; 174, с. 156].

Характеризуючи правотворчі процеси зазначеного періоду, Б. В. Кіндюк обґрунтовано пов'язує їх із початковим етапом формування козацтвом власних правових інститутів [60]. За правовими звичаями запорожців правопорушенням визнавалося заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну чи честі не лише окремої особи, а й усього Війська Запорозького [101; 127, с. 161]. З'ясування обставин учиненого діяння, проведення розшуку та забезпечення громадського порядку покладалися на представників козацької адміністрації, наділених відповідними владними повноваженнями [99, с. 53].

Порядок реагування на правопорушення значною мірою визначався умовами його вчинення. За мирної обстановки обставини справи могли з'ясовуватися відповідно до усталених звичаєвих процедур, тоді як під час військового походу повноцінне розслідування нерідко не проводилося. Винну особу за наказом командира могли негайно стратити або піддати іншому тяжкому тілесному покаранню [202]. Подібна практика зумовлювалася нерозмежованістю військових, адміністративних, судових та правоохоронних повноважень у системі козацького управління. Кошовий отаман, військовий суддя, осавули, полковники, сотники й інші посадові особи козацької адміністрації одночасно виконували декілька владних функцій та мали широкі можливості впливати на підлеглих і населення. За таких умов перевищення наданих повноважень могло полягати в безпідставному призначенні покарання, самовільному застосуванні фізичної сили або вчиненні інших дій, що виходили за межі усталеного порядку здійснення влади.

Водночас українська правова традиція вже в той період засвідчувала прагнення встановити певні межі владного розсуду, хоча спеціальних законодавчих приписів про відповідальність за перевищення влади ще не існувало. Важливе місце в розвитку відповідних уявлень посідає Конституція Пилипа Орлика 1710 року, положення якої визначали засади організації публічної влади та передбачали механізми недопущення її надмірної

концентрації в руках гетьмана [138]. Участь Генеральної ради у вирішенні державних питань, обмеження одноосібного здійснення гетьманських повноважень і запровадження контролю за владною діяльністю відображали поступове утвердження ідеї функціонального розмежування управлінських повноважень.

Окремого складу кримінального правопорушення, пов'язаного з перевищенням влади, Конституція Пилипа Орлика не передбачала. Проте закріплені в ній положення дають підстави стверджувати, що в українській політико-правовій думці початку XVIII ст. уже формувалося розуміння необхідності здійснення публічної влади відповідно до встановлених правил і в окреслених ними межах. Надалі, зокрема в період гетьманування І. Мазепи, на українські землі дедалі активніше поширювалося царське законодавство Росії, під владою якої Україна згодом перебувала протягом тривалого історичного періоду [174, с. 157–177].

Четвертий період – дістав назву *«Під імперською владою»* – перебування українських земель під владою Австрійської (Австро-Угорської) та російської імперій (з сер. XVIII ст. по поч. XX ст.).

Упродовж XVIII–XIX ст. в імперському законодавстві поступово конкретизувалися службові обов'язки чиновників, військовослужбовців, поліцейських чинів, працівників судових установ та інших осіб, наділених владними повноваженнями. Розвиток нормативного регулювання супроводжувався утвердженням підходу, відповідно до якого підставою юридичної відповідальності посадової особи визнавалося не лише невиконання або неналежне виконання покладених на неї обов'язків, а й учинення дій поза межами наданої компетенції. Особливої виразності такий підхід набув у російському імперському праві XIX ст., норми якого докладніше регламентували порядок проходження державної служби та відповідальність чиновників за його порушення.

Із 1722 року розгляд кримінальних справ належав до компетенції спеціалізованих судових установ і місцевих органів загального управління, яким

надавалися судові повноваження. До таких органів, зокрема, належали губернські та воєводські канцелярії. Окремі повноваження у цій сфері здійснювали Головна поліцмейстерська канцелярія та підпорядковані їй територіальні органи загальної поліції. Попереднє розслідування в зазначений період ще не набуло ознак самостійної стадії кримінального процесу й організаційно залишалося поєднаним із судовим розглядом. Унаслідок адміністративно-судової реформи 1775 року здійснення попереднього провадження у кримінальних справах було покладено на повітові органи загального управління – нижні земські суди, а також на спеціалізовані управи, створені замість поліцмейстерських канцелярій.

За висновком М. В. Калатура, слідча функція в тогочасній системі кримінального судочинства не мала самостійного процесуального статусу [54, с. 56]. Водночас структура кримінального процесу охоплювала три послідовні частини: досудове слідство, судовий розгляд і виконання судового рішення. Законодавство докладно регламентувало правила оцінювання доказів. Так, відповідно до ст. 304 «Зводу законів кримінальних» докази поділялися на прямі та непрямі. Положення ст. 305 до прямих відносили докази, які «виключають будь-яку можливість допустити невинуватість підсудного». Непрямими, згідно зі ст. 307, визнавалися докази, «що не виключають можливості невинуватості підсудного», а отже, залишали сумнів щодо винуватості особи.

Законодавче розмежування доказів доповнювалося визначенням їх наперед установленної сили. Зокрема, за ст. 328 до прямих доказів належали узгоджені показання двох свідків, якщо обвинувачений не наводив достатніх аргументів для їх спростування. Таке саме доказове значення мало свідчення «обізнаних людей», яке за своїм змістом певною мірою відповідало сучасному висновку експерта. Натомість показання одного свідка, незалежно від того, підтверджувало воно обвинувачення чи спростовувало його, відповідно до ст. 330 відносилось до непрямих доказів. Наведені положення відображали характерну для тогочасного кримінального процесу систему формальних доказів, за якої їх значення заздалегідь установлювалося законом.

Систематизація кримінального законодавства Російської імперії за правління Миколи I завершилася прийняттям 15 серпня 1845 року «Уложення про покарання кримінальні та виправні». Положення ст. 46 цього акта передбачали заборону особам, засудженим до заслання в Сибір, надалі «бути свідком і надавати показання, незалежно під присягою або без такої, крім лише випадків, в яких судом буде визнано за необхідне заслухати таких осіб». Отже, можливість участі засудженої особи в доказуванні істотно обмежувалася, а допустимість її допиту залежала від відповідного рішення суду. Водночас у четвертому розділі Уложення встановлювалася сувора відповідальність за порушення обов'язку давати правдиві показання. Зокрема, ст. 391 передбачала покарання за надання неправдивих показань, що свідчило про поступове нормативне закріплення засобів забезпечення достовірності доказової інформації [13, с. 183]. Наведені положення мають значення і для дослідження історичного розвитку відповідальності за перевищення влади або службових повноважень, зокрема, працівником правоохоронного органу, оскільки вони свідчать про поступове ускладнення правового регулювання діяльності посадових осіб, формування процесуальних правил доказування та посилення контролю за діями представників влади. Водночас у цей період теж ще не йшлося про існування самостійного складу кримінального правопорушення, тотожного сучасному перевищенню влади або службових повноважень, працівником правоохоронного органу. Протиправні дії посадових осіб здебільшого охоплювалися ширшими категоріями порушень по службі, неправомірного виконання посадових обов'язків, зловживання владою, службових проступків або злочинів проти порядку управління. Саме тому імперське законодавство XVIII–XIX ст. можна розглядати як перехідний етап у становленні кримінально-правової охорони службової діяльності. З одного боку, воно ще не містило чіткого й завершеного поняття перевищення влади або службових повноважень у сучасному розумінні. З іншого боку, у цей період простежувалося усвідомлення того, що особа, наділена владними або службовими функціями, може становити підвищену небезпеку у разі виходу за межі наданої їй

компетенції. Тому поступово формувалися передумови для подальшого законодавчого виокремлення відповідальності за дії посадової особи, які явно не відповідають обсягу її прав і повноважень. Поряд із цим, для українських земель, що перебували у складі Австрійської, а згодом Австро-Угорської імперії, також характерним було посилення формалізованого підходу до відповідальності службових (посадових) осіб. Австрійське законодавство теж розвивалося у напрямі кодифікації кримінального права, визначення компетенції державних службовців, поліцейських органів і судових установ.

П'ятий етап – *«Радянський»* – охоплює період утвердження радянської влади на українських землях та перебування України у складі СРСР, який завершився у 1991 році. Суспільно-політичні події 1917 року спричинили істотну перебудову державного механізму та правової системи [13]. Водночас упродовж 1917–1922 рр., коли на українських землях послідовно функціонували Українська Народна Республіка, Українська Держава гетьмана П. Скоропадського та Директорія УНР, зберігалася чинність значної частини законодавства попереднього періоду. Його положення застосовувалися з урахуванням численних змін, спрямованих насамперед на регламентацію організації військово-судових установ та визначення їхньої компетенції [48, с. 14]. Паралельно з українським державотворенням на територіях, контрольованих радянською владою, здійснювалася докорінна реорганізація судової та правоохоронної систем. Попередні судові установи ліквідовувалися, а разом із ними припиняли діяльність сформовані за імперським законодавством інститути прокурорського нагляду, судових слідчих і судових приставів [185, с. 120; 191]. На зміну їм запроваджувалися нові органи, побудовані відповідно до радянської моделі державного управління та кримінального судочинства.

В Україні сформувалася ситуація фактичного двовладдя: більшість її території перебувала під контролем Центральної Ради, тоді як на іншій частині владні повноваження здійснювали радянські органи. Пріоритетним напрямом діяльності більшовиків стала боротьба з Центральною Радою та поширення радянської моделі влади на місцях. Реалізація такого політичного курсу була

спрямована на усунення альтернативних центрів влади й утвердження однопартійної державної системи під керівництвом більшовицької партії [36, с. 15].

У зверненні від 9 листопада 1917 р. щодо саботажу та зловживань серед працівників поштово-телеграфної служби непокора по службі й використання службового становища на шкоду інтересам нової влади оцінювалися як поведінка, що дезорганізує державний апарат. Декрет РНК від 14 листопада 1917 р. установлював відповідальність за службові зловживання, пов'язані з порушенням Положення про робітничий контроль. Кримінально-правове значення мали не лише хабарництво чи розкрадання, а й неправомірна реалізація контрольних, організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій. Відповідно до ст. 8 декрету РНК від 24 листопада 1917 р. «Про суд» робітничі й селянські революційні трибунали розглядали справи про тяжкі злочини, зокрема про перевищення службовцями наданих повноважень. Інструкція від 19 грудня 1917 р. «Про революційний трибунал, його склад, справи, що перебувають у його провадженні, притягнення до кримінальної відповідальності і про порядок ведення засідань» відносила зловживання владою до небезпечних посягань у сфері службової діяльності. За його вчинення передбачалися позбавлення волі, оголошення ворогом народу, позбавлення політичних прав, конфіскація майна та інші суворі заходи. Тодішнє розуміння зловживання владою було досить широким і охоплювало діяння, які в сучасній кримінально-правовій доктрині кваліфікувалися б як зловживання владою, перевищення влади, службова недбалість або інші прояви службової протиправності [209].

Подальший розвиток законодавства характеризувався конкретизацією відповідних заборон. КК УСРР 1922 року вперше в кодифікованому кримінальному законі радянської України виокремив норми про злочини у сфері службової діяльності. Глава II Кодексу мала тогочасну назву «Посадові злочини» і розташовувалася безпосередньо після глави про державні злочини. Подібна структура відображала уявлення законодавця про підвищену суспільну

небезпечність службових посягань, наслідки яких пов'язувалися не лише із заподіянням шкоди громадянам або установам, а й із порушенням належного функціонування державного апарату у сферах управління, господарювання, судочинства та слідства.

Примітка до ст. 105 КК УСРР 1922 року окреслювала коло суб'єктів відповідних злочинів. За термінологією Кодексу ними визнавалися особи, які постійно або тимчасово обіймали посади в радянських державних установах чи на підприємствах, а також в організаціях або об'єднаннях, наділених законом правами, обов'язками та повноваженнями щодо виконання господарських, адміністративних, просвітницьких та інших загальнодержавних завдань. Законодавець, отже, відійшов від вузького ототожнення службовця із чиновником: кримінально-правова оцінка залежала не тільки від місця роботи, а й від характеру виконуваних особою функцій державного значення.

Злочин у сфері службової діяльності визначався Кодексом як порушення службовою особою покладених на неї обов'язків. Широта відповідного формулювання пояснювалася станом тогочасного кримінального законодавства, адже в одній главі поєднувалися різні за змістом діяння, вчинювані особами, наділеними службовими правами, владними повноваженнями чи обов'язками з виконання державних завдань. До них належали зловживання владою, перевищення та бездіяльність влади, недбале ставлення до служби, дискредитування влади, одержання і провокація хабара, службова підробка, розголошення службовою особою відомостей з обмеженим доступом та службова розтрата.

Перевищенням влади КК УСРР 1922 року визнавав учинення дій, які явно не охоплювалися правами та повноваженнями, наданими особі законом. Визначальною ознакою виступав вихід за встановлені межі влади. Відповідальність пов'язувалася не з будь-яким помилковим рішенням або недоліком у службовій роботі, а з поведінкою, що очевидно перебувала поза обсягом законодавчо визначеної компетенції. Вказівка на явність сприяла

відмежуванню кримінально караного перевищення від службової помилки, недбалості та дисциплінарного проступку [180].

Постановою ВЦВК від 8 червня 1927 року було прийнято новий КК УСРР, який набрав чинності 1 липня того самого року. Передбачені ним ознаки перевищення влади або службових повноважень загалом відповідали попередній законодавчій моделі: караними визнавалися дії, що виходили за межі наданих законом прав і повноважень [82, с. 78]. Водночас примітка до ст. 97 КК УСРР 1927 року містила ширше визначення службової особи порівняно з Кодексом 1922 року. До відповідних суб'єктів належали особи, які постійно чи тимчасово обіймали посади або виконували певні обов'язки в державних установах, державних підприємствах, кооперативних організаціях, господарських організаціях громадського характеру, а також в організаціях чи об'єднаннях, уповноважених законом виконувати господарські, адміністративні, судові, освітні та інші завдання публічно-правового характеру. Такий статус могли мати й окремі члени зазначених організацій за умови надання їм належних прав, обов'язків або повноважень. На думку Р. Л. Максимовича, абстрактне визначення відповідних обов'язків і недостатня нормативна визначеність сприяли надмірно широкому тлумаченню поняття службової особи [106, с. 52].

У роки Другої світової війни зміни кримінального законодавства зумовлювалися мобілізаційними потребами та посиленням дисципліни в державному апараті. Указ від 22 червня 1941 року «Про воєнний стан» установлював особливий порядок функціонування органів влади і правоохоронних органів у воєнних умовах. Протягом 1941–1945 рр. їхня діяльність переважно підпорядковувалася виконанню оборонних завдань. Організаційна побудова органів Наркомату внутрішніх справ під час війни та в перші повоєнні роки істотно не змінилася, тоді як справи про злочини проти оборони, державної безпеки і громадського порядку були передані військовим трибуналам. Одночасно поширювалися репресивні практики та фальсифікація матеріалів досудового слідства. Послаблення контролю за посадовими особами в умовах війни створювало підґрунтя для зловживання владою і службовим

становищем, перевищення повноважень та невиконання службових обов'язків [32].

Кримінально-правові акти воєнного часу не змінювали цілісної системи злочинів у сфері службової діяльності, а встановлювали відповідальність за їх найбільш небезпечні прояви, обумовлені війною. Зокрема, Указ Президії Верховної Ради СРСР від 2 травня 1943 р. передбачав покарання за незаконне нагородження орденами, медалями СРСР і нагрудними знаками. Службова протиправність у такий спосіб пов'язувалася не тільки з перевищенням або зловживанням владою та хабарництвом, а й із незаконним використанням державних нагород, системи заохочень і похідного від них службового авторитету. У 1950-х роках одним із провідних напрямів правової політики стало відновлення законності в роботі суду та правоохоронних органів [30].

Після завершення сталінського періоду змінився підхід до визначення меж кримінальної відповідальності за службові злочини. Указ Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 року «Про амністію» вказував на необхідність перегляду кримінального законодавства СРСР. Пропонувалося замінити кримінальну відповідальність за окремі менш небезпечні службові, господарські, побутові та інші діяння заходами адміністративного чи дисциплінарного впливу, а також пом'якшити відповідальність за деякі злочини. Відбувався поступовий відхід від надмірно репресивної моделі та пошук чіткіших критеріїв розмежування кримінально караного службового діяння, адміністративного правопорушення і дисциплінарного проступку. Закон СРСР від 25 грудня 1958 року «Про затвердження Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» створив нормативну основу для розроблення нових республіканських кримінальних кодексів, серед яких і КК УРСР 1960 року [110].

КК Української РСР, затверджений Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 року, набрав чинності 1 квітня 1961 р. Відповідальність за злочини у сфері службової діяльності встановлювала глава VII Особливої частини під назвою «Посадові злочини». Порівняно з відповідним розділом КК УСРР 1927 року вона була компактнішою та охоплювала зловживання владою або службовим

становищем, перевищення влади або службових повноважень, халатність – за термінологією Кодексу, одержання хабара і службове підроблення [80]. Скорочення кількості норм не свідчило про зниження уваги до службових посягань, а відображало прагнення систематизувати основні склади та чіткіше їх розмежувати.

Зміст норми про перевищення влади або службових повноважень також зазнав істотного оновлення. Частина 1 ст. 166 КК УРСР 1960 року пов'язувала відповідальність не лише з виходом службової особи за межі її прав і повноважень, а й із заподіянням істотної шкоди державним або громадським інтересам чи охоронюваним законом правам та інтересам громадян. Склад злочину набув матеріального характеру, оскільки обов'язкове кримінально-правове значення отримали наслідки перевищення. КК УСРР 1927 року, натомість, характеризував відповідне діяння через явний вихід за межі законних прав і повноважень без окремої вказівки на істотну шкоду. Водночас ст. 166 КК УРСР 1960 року не визначала змісту такої шкоди та критеріїв її оцінювання.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 12 січня 1983 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» було змінено санкцію ст. 166 КК УРСР. Максимальний строк виправних робіт збільшили з одного до двох років, не змінюючи ознак складу перевищення влади або службових повноважень. Отже, законодавче коригування полягало в посиленні кримінально-правового впливу [148].

Важливе значення для конкретизації ознак відповідного злочину мала судова практика другої половини 1980-х років. Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР від 27 грудня 1985 року № 12 «Про судову практику в справах про перевищення влади або посадових повноважень» вимагала долучати до кримінальної справи копії положень, інструкцій та інших документів, якими визначалися повноваження службової особи. Без установлення їх фактичного обсягу неможливо було обґрунтовано констатувати вихід за встановлені межі. У постанові також роз'яснювалися ознаки істотної шкоди, тяжких наслідків та інші елементи складу [163]. Потреба в таких роз'ясненнях була зумовлена

використанням у ст. 166 КК УРСР 1960 року оціночних понять і неоднаковою практикою їх застосування судами.

Шостий період – «Сучасний» – період незалежної України (з 24 серпня 1991 року донині).

Законом України «Про правонаступництво України», прийнятим Верховною Радою України 12 вересня 1991 р., було врегульовано питання чинності законодавства попереднього періоду [159]. Відповідно до ст. 3 Закону акти Української РСР зберігали дію на території України в частині, що не суперечила законам, ухваленим після проголошення незалежності [159]. Унаслідок цього кримінально-правова охорона суспільних відносин до прийняття нового кодифікованого акта забезпечувалася положеннями КК УРСР 1960 року з подальшими змінами та доповненнями.

Одночасно розпочалася підготовка нового кримінального законодавства незалежної України. Робота над проєктом КК тривала понад шість років і була спрямована на відмову від радянської моделі кримінально-правового регулювання. 12 травня 1998 р. Кабінет Міністрів України зареєстрував у Верховній Раді України проєкт нового Кодексу, яким пропонувалося змінити, зокрема, засади відповідальності за перевищення влади або службових повноважень. Новий КК України було прийнято 5 квітня 2001 року [79].

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності систематизували в розділі XVII Особливої частини, первісна назва якого – «Злочини у сфері службової діяльності» [79]. Стаття 365 КК України в редакції 2001 року передбачала відповідальність за перевищення влади або службових повноважень будь-якою службовою особою. Кримінально караними визнавалися умисні дії, які явно виходили за межі наданих прав чи повноважень і заподіювали істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян, державним або громадським інтересам чи інтересам юридичних осіб [79]. Первісна редакція статті складалася з трьох частин: частина перша закріплювала основний склад, частина друга – відповідальність за ті самі

дії, поєднані з насильством, а частина третя – кваліфікований склад у разі спричинення тяжких наслідків [79].

Першого коригування ст. 365 КК України зазнала відповідно до Закону України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» [147]. Загальна спрямованість Закону полягала в пом'якшенні або уточненні кримінально-правових наслідків окремих діянь. Стаття 365 і надалі поширювалася на перевищення влади або службових повноважень службовою особою, проте її санкції було скориговано відповідно до тенденції гуманізації кримінальної відповідальності [147].

Наступні зміни передбачав Закон України від 11 червня 2009 року № 1508-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [143]. Він належав до пакета антикорупційних законів і стосувався також норм розділу XVII Особливої частини КК України. Реалізація його положень залежала від набрання чинності іншими актами антикорупційного законодавства. Законом України від 21 грудня 2010 р. № 2808-VI низку законів у сфері запобігання та протидії корупції, включно із Законом № 1508-VI, було визнано такими, що втратили чинність [141]. Відповідні зміни до КК України фактично припинили дію 5 січня 2011 року.

Істотне оновлення ст. 365 КК України відбулося на підставі Закону України від 7 квітня 2011 року № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [144]. Статтю виклали в новій редакції зі збереженням відповідальності за перевищення влади чи службових повноважень. Водночас регулювання кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності стало більш диференційованим: розділ XVII доповнили складами зловживання повноваженнями службовими особами юридичних осіб приватного права та особами, які надають публічні послуги [144]. Розширення предмета правового регулювання зумовило зміну назви розділу XVII на «Злочини у сфері службової

діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [144].

Найсуттєвішого звуження сфери застосування ст. 365 КК України зазнала у 2014 році. Законом України від 21 лютого 2014 р. № 746-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції» статтю викладено в новій редакції [146]. Її назву змінено на «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», а коло спеціальних суб'єктів обмежено працівниками правоохоронних органів. Отже, після змін 2014 року інші службові особи, на відміну від попереднього законодавчого регулювання, не могли бути суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України [146].

Звуження кола суб'єктів водночас посилило бланкетний характер кримінально-правової норми, оскільки встановлення статусу працівника правоохоронного органу та меж його повноважень потребує звернення до положень інших нормативно-правових актів. Основу такого регулювання становлять Конституція України та спеціальне законодавство. На відповідному етапі до нього належали закони України «Про міліцію» [154], «Про оперативно-розшукову діяльність» [157], «Про Службу безпеки України» [162] та інші нормативно-правові акти. У процесі реформування правоохоронної системи й системи кримінальної юстиції правовий статус уповноважених суб'єктів було конкретизовано в КПК України 2012 року [91], законах України «Про прокуратуру» [161], «Про Національну поліцію» [156], «Про Національне антикорупційне бюро України» [155], «Про Державне бюро розслідувань» [149] та інших актах законодавства.

1.3. Службова діяльність працівника правоохоронного органу як об'єкт кримінально-правової охорони

Європейська інтеграція України передбачає не лише приведення національного законодавства у відповідність до права та стандартів Європейського Союзу, а й удосконалення організації та підвищення результативності діяльності державних інституцій. Укладення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, закріпило стратегічну спрямованість держави на поглиблення політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС [189]. Досягнення визначених цілей безпосередньо залежить від належного функціонування органів публічної влади, серед яких важливе місце посідають правоохоронні органи, уповноважені забезпечувати публічну безпеку і порядок, охороняти права та свободи людини, а також інтереси суспільства і держави.

Службова діяльність працівників правоохоронних органів має особливий характер, оскільки передбачає не лише виконання організаційних або управлінських завдань, а насамперед реалізацію владних повноважень від імені держави. У випадках, установлених законом, правоохоронці уповноважені застосовувати превентивні заходи та заходи примусу, виконувати процесуальні рішення щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також учиняти інші дії, пов'язані з обмеженням прав і свобод особи. З огляду на владний характер таких повноважень їх реалізація допускається лише на підставах, у межах та в порядку, передбачених законом. О. О. Савченко обґрунтовано наголошує, що встановлення кримінально-правової заборони має відповідати реальним суспільним потребам у кримінально-правовому регулюванні. Динаміка політичних, економічних і соціальних процесів, виникнення нових та припинення існування окремих суспільних відносин зумовлюють необхідність визначення універсальних обставин, наявність або

відсутність яких впливає на криміналізацію чи декриміналізацію відповідного діяння [171, с. 147].

З'ясування змісту службової діяльності працівника правоохоронного органу як об'єкта кримінально-правової охорони потребує звернення до нормативно-правових актів, якими визначено систему відповідних органів, їхній правовий статус, основні завдання та компетенцію, а також обсяг і межі повноважень працівників. Опрацювання таких нормативних положень дає змогу конкретизувати зміст службової діяльності, що охороняється кримінальним законом, та встановити ознаки її порушення внаслідок перевищення влади або службових повноважень. Для цілей Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів віднесено органи прокуратури, Національну поліцію, Службу безпеки України, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибохорони та державної лісової охорони, а також інші органи, уповноважені здійснювати правозастосовні або правоохоронні функції [151].

Наведений законодавчий підхід значною мірою зумовлює дискусійність поняття «працівник правоохоронного органу» в юридичній науці. Основна проблема полягає у відсутності єдиного нормативного визначення системи правоохоронних органів і чітких критеріїв віднесення державного органу до відповідної категорії. В. Я. Тацій характеризує поняття «правоохоронні органи» як одне з найбільш невизначених в українському правознавстві через його внутрішню змістову суперечливість і надмірний обсяг [186, с. 3]. Ю. О. Загуменна також звертає увагу на відсутність єдиного критерію, за яким той чи інший державний орган може бути визнаний правоохоронним [45, с. 146].

Невизначеність поглиблюється застосуванням законодавцем переважно перелічувального способу регулювання замість формулювання загальних ознак правоохоронного органу. Водночас законодавча вказівка на «інші органи, які

здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» допускає невинуватено широке тлумачення відповідної категорії [175, с. 190]. У науковій літературі запропоновано декілька способів розв'язання окресленої проблеми. Прихильники функціонального підходу визначальним критерієм вважають виконання органом правоохоронних функцій [111, с. 129; 97, с. 20]. Представники іншої позиції застерігають від використання правозастосовної діяльності як основної ознаки, оскільки правозастосування тією чи іншою мірою властиве майже всім державним органам, що призводить до розмивання меж досліджуваного поняття [190, с. 286; 11, с. 48]. Для цілей цього дослідження визначальне значення має не формування вичерпного універсального переліку правоохоронних органів, а з'ясування взаємозв'язку між правовим статусом працівника відповідного органу та змістом здійснюваної ним службової діяльності.

На нашу думку, правоохоронними слід визнавати державні органи, діяльність яких спрямована на забезпечення законності й правопорядку, охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, суспільства та держави. До основних ознак таких органів належать: а) виконання передбачених законом функцій, сукупність яких утворює правоохоронну функцію держави; б) наявність державно-владних повноважень, включно з правом приймати переважно індивідуальні правові акти, обов'язкові для відповідних адресатів; в) можливість безпосередньо застосовувати встановлені законом заходи примусу, зокрема затримання особи; г) здійснення діяльності на законних підставах, у визначеному порядку та під спеціальним державним контролем і наглядом.

Водночас належність особи до штату правоохоронного органу сама собою не є достатньою підставою для визнання її працівником правоохоронного органу в кримінально-правовому значенні. Технічні працівники, секретарі, прибиральники, водії та інші особи, які виконують допоміжні або обслуговуючі завдання і безпосередньо не реалізують правоохоронних функцій, не належать до спеціальних суб'єктів, охоплених відповідним поняттям.

Варто додати, що за останнє десятиліття правоохоронна система України зазнала суттєвого інституційного оновлення, що виявилось у створенні нових органів, зокрема, НАБУ, Державного бюро розслідувань (ДБР), БЕБ, а також у реформуванні органів внутрішніх справ шляхом утворення Національної поліції України. Водночас реформування правоохоронної системи не може зводитися лише до зміни організаційної моделі відповідних органів, оскільки не менш важливим є забезпечення законності у щоденній службовій діяльності їх працівників. Це особливо стосується поліції як найбільш численного та найбільш наближеного до населення правоохоронного органу, на який покладається значний обсяг завдань щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, реагування на кримінальні та інші правопорушення, охорони прав і свобод людини, а також застосування передбачених законом заходів примусу [172, с. 150].

Однак, судова практика після створення Національної поліції засвідчує наявність численних випадків, коли працівники поліції, діючи під час виконання службових обов'язків, виходили за межі наданих їм повноважень, зокрема, застосовували силу або спеціальні засоби за відсутності законних підстав, чим порушували права та законні інтереси громадян. Так, у вирокі Садгирськогорайонного суду м. Чернівців від 07 вересня 2023 р. у справі № 26/1954/23 встановлено, що *інспектор патрульної поліції, перебуваючи на службі у складі екіпажу патрульної поліції та здійснюючи патрулювання на службовому автомобілі, під час з'ясування обставин можливого порушення правил дорожнього руху застосував до потерпілого насильство. Судом встановлено, що потерпілий заперечував факт керування автомобілем, а після застосування до нього кайданків не чинив опору чи непокори. Незважаючи на це, поліцейський, висловлюючи погрози й нецензурну лексику, наніс потерпілому не менше п'яти ударів по тілу, зокрема в ділянку тулуба, голови та колінного суглоба, унаслідок чого останній упав і отримав легкі тілесні ушкодження. Такі дії були кваліфіковані за ч. 2 ст. 365 КК України [24].*

Ще один приклад міститься у вирокі Лисянського районного суду Черкаської області від 29 березня 2024 р. у справі № 712/3783/22. За обставинами справи, *працівники сектору реагування патрульної поліції під час несення служби на службовому автомобілі переслідували саморобний транспортний засіб типу «мотоблок», водій якого заїхав на територію власного домоволодіння. Поліцейські без належного дозволу та згоди власника зайшли на подвір'я, після чого намагалися застосувати до потерпілого кайданки, хоча суд установив відсутність реальної загрози їхній безпеці чи безпеці інших осіб. Надалі до потерпілого було застосовано фізичну силу, спеціальні засоби, прийоми рукопашного бою, зокрема удушення шляхом притиснення шиї ногою, заламування рук, а також примусове виведення з подвір'я і поміщення до службового автомобіля. Крім того, до потерпілої було застосовано кайданки шляхом пристібання її руки до металевої труби. Суд визнав обох працівників поліції винними за ч. 1 ст. 28, ч. 2 ст. 365 КК України [21].*

В рахунок ще одного прикладу варто навести вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 07 серпня 2025 р. у справі № 766/3259/25. Судом встановлено, що *інспектор патрульної поліції під час виїзду за повідомленням про порушення громадського порядку здійснив адміністративне затримання потерпілого, повалив його на підлогу та застосовував кайданки. Після цього, коли потерпілий уже був позбавлений можливості чинити фізичний опір, поліцейський наступив йому ногою на шию, потягнув руки вгору, чим спричинив біль у плечових суглобах, а згодом на подвір'ї будинку наніс потерпілому удар ногою в тулуб і не менше двох ударів кулаком. Суд дійшов висновку, що такі дії явно виходили за межі наданих поліцейському прав і повноважень, супроводжувалися насильством, болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, та кваліфікував їх за ч. 2 ст. 365 КК України [25].*

У сучасних умовах значення законності службової діяльності працівників правоохоронних органів ще більше зросло. Повномасштабна збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану об'єктивно розширили практичну роль правоохоронних органів у забезпеченні безпекових заходів, охороні публічного

порядку, участі у стабілізаційних, евакуаційних, мобілізаційних, а також інших заходах. Проте, навіть за умов посилення функціонального навантаження їх дії повинні бути законними, обґрунтованими та співмірними (пропорційними). У зв'язку з чим, службова діяльність працівника правоохоронного органу потребує самостійного кримінально-правового осмислення як об'єкт охорони. Її належне здійснення забезпечує не тільки ефективність роботи самого правоохоронного органу, а й довіру суспільства до держави, законність та реальність гарантій прав і свобод людини.

Нині, кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу передбачена ст. 365 КК України, яка розміщена у розділі XVII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [79]. Таке розміщення норми свідчить, що законодавець розглядає відповідне діяння як посягання на сферу службової діяльності, однак із урахуванням особливого статусу суб'єкта – працівника правоохоронного органу [176, с. 166].

Про актуальність проблеми свідчать і статистичні дані. За даними Офісу Генерального прокурора, у 2016 р. було зареєстровано 550 кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, у 2017 р. – 529, у 2018 р. – 507. Наведені показники не можуть повною мірою відобразити реальний стан вчинення цих діянь, з огляду на їх латентний характер, складність доказування і залежність потерпілих від представників правоохоронних органів. Водночас вони наочно підтверджують, що проблема кримінально протиправної поведінки правоохоронців не є поодиноким. Подальші зафіксовані статистичні дані також свідчать про збереження цієї проблеми. Так, за даними Офісу щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 365 КК України, у 2022 р. було обліковано 1 059 таких фактів, у 2023 р. – 1 201, у 2024 р. – 1 159 [4; 43]. Якщо доповнити офіційну статистику узагальненням матеріалів судової практики, то можемо констатувати, що найбільш характерними випадками перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є:

незаконне застосування фізичної сили до потерпілого – близько 32 %; застосування спеціальних засобів, зокрема кайданків, гумових кийків або інших засобів примусу, за відсутності передбачених законом на те підстав – 21 %); безпідставне затримання, доставлення особи до правоохоронного органу або інше незаконне обмеження її свободи – близько 17 %; учинення болісних або таких, що ображають особисту гідність потерпілого, дій – 11 %; незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення процесуальних дій без належних правових підстав, у тому числі із застосуванням сили – 7 %; незаконне вилучення, пошкодження чи утримання майна, документів або інших речей – близько 5 %; застосування зброї або погроза її застосування за відсутності законних на те підстав – 4 %; інші форми явного виходу працівника правоохоронного органу за межі наданих йому прав чи повноважень, які кваліфікувались в сукупності із іншими статтями – орієнтовно 3 % (додаток Б).

Аналіз законів, зокрема, «Про центральні органи виконавчої влади» [109], а також деліктного законодавства та інших нормативно-правових актів, у тому числі й тих, що визначають правові засади діяльності правоохоронних органів: «Про Національну поліцію України», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про Бюро економічної безпеки України» тощо дає змогу виокремити основні ознаки службової діяльності. По-перше, вона має нормативно визначений зміст, оскільки пов'язана з виконанням завдань і функцій держави. По-друге, така діяльність здійснюється спеціальними суб'єктами. По-третє, її зміст становлять права, обов'язки та відповідальність службової особи, які визначені законом, підзаконними нормативно-правовими актами, посадовими інструкціями, наказами чи іншими актами індивідуального характеру. По-четверте, службова діяльність виникає на підставі правового акту, яким особу уповноважено виконувати відповідні функції [165]. При цьому слід враховувати, що визначення службової особи, закріплене у примітці до ст. 364 КК України, має спеціальне кримінально-правове призначення і застосовується у межах визначених кримінально-правових норм [66, с. 394].

Кримінально-правова охорона службової діяльності здійснюється не лише шляхом формального закріплення відповідних заборон у КК України. Вона також пов'язана з напрямками кримінально-правової політики держави, які визначають межі криміналізації, пеналізації, диференціації та індивідуалізації відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної із наданням публічних послуг. Значна частина змін у цій сфері була зумовлена міжнародними зобов'язаннями України, зокрема у сфері протидії корупції та забезпечення належного функціонування публічної служби [94, с. 107]. У науковій літературі звертається увага й на те, що кримінально-правова політика у сфері службової діяльності характеризується не лише криміналізацією нових форм протиправної поведінки, а й посиленням відповідальності за окремі кримінальні правопорушення. Зокрема, йдеться про підвищення санкцій, обмеження можливості звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, особливості застосування амністії та помилування, зміну підходів до погашення і зняття судимості, а також запровадження додаткових кримінально-правових та процесуальних механізмів протидії службовій злочинності [204].

Таким чином, службова діяльність як загальний об'єкт кримінально-правової охорони має комплексний характер. Вона охоплює не лише внутрішню організацію роботи відповідного органу чи установи, а й установлені законом межі реалізації службових повноважень, правовий порядок прийняття рішень, гарантії законності та захист прав осіб, на яких така діяльність поширюється. У контексті ст. 365 КК України особливого значення набуває саме службова діяльність працівника правоохоронного органу, оскільки її порушення шляхом явного виходу за межі наданих повноважень здатне перетворити правомірний владний вплив держави на незаконний примус.

Водночас, дискусійним у науковій літературі залишається питання про обґрунтованість виокремлення в окремій нормі кримінальної відповідальності саме працівника правоохоронного органу. Після змін, унаслідок яких ст. 365 КК України була зорієнтована лише на цього спеціального суб'єкта, певна частина

науковців звернула увагу на те, що перевищення влади або службових повноважень іншими службовими особами фактично втратило самостійне кримінально-правове закріплення у цій нормі. Зокрема, О. С. Володавська слушно порушувала питання про те, чи є менш суспільно небезпечним перевищення влади або службових повноважень, учинене іншими службовими особами [28, с. 22]. Подібну позицію висловлював і П. В. Мельник, який зазначав, що така законодавча конструкція фактично декриміналізувала перевищення влади та службових повноважень для всіх інших службових осіб, крім працівників правоохоронних органів [108, с. 2–3]. Поряд із цим, існує й інший тезисний підхід, відповідно до якого протиправні дії інших службових осіб можуть отримувати самостійну кримінально-правову оцінку за суміжними нормами, насамперед за статтями про зловживання владою або службовим становищем, службове підроблення, одержання неправомірної вигоди чи іншими спеціальними складами кримінальних правопорушень. Так, В. Г. Хашев вважає, що діяння працівників правоохоронних органів, які за своїм змістом відповідають ознакам зловживання владою або службовим становищем, мають кваліфікуватися за ст. 364 КК України, а не за ст. 365 КК України [200, с. 203]. Близьку позицію висловлює Г. М. Анісімов, який розглядає ст. 364 і ст. 365 КК України у співвідношенні загальної та спеціальної норм, зазначаючи, що дії інших службових осіб, які не є працівниками правоохоронних органів, можуть отримувати кримінально-правову оцінку за ст. ст. 364 або 364-1 КК України [2, с. 255–256]. Водночас запропонований підхід не забезпечує повного розв'язання проблеми, оскільки зловживання владою або службовим становищем і перевищення влади або службових повноважень відрізняються за своїм кримінально-правовим змістом. Зловживання полягає у використанні особою наданої їй влади чи службового становища всупереч інтересам служби, тоді як перевищення виявляється у вчиненні дій, які явно виходять за межі наданих повноважень. З огляду на таке розмежування обґрунтованою видається позиція О. Ф. Пасеки, за якою зловживання владою та її перевищення не є тотожними за змістом, а тому ст. 364 КК України не може розглядатися як повноцінна

альтернатива ст. 365 КК України під час кримінально-правової оцінки відповідних діянь інших службових осіб [128, с. 169].

Проте, не будемо детальніше зупинятись на цьому питанні, оскільки, це не є предметом нашого дослідження, лише зазначимо, що на наш погляд, службова діяльність працівника правоохоронного органу безумовно потребує окремого кримінально-правового регулювання та охорони. Її особливість полягає в тому, що правоохоронець, як вже було зазначено, діє від імені держави, наділений владними повноваженнями і може безпосередньо впливати на сферу особистої свободи, недоторканності, власності, честі та гідності людини. Тому явний вихід за межі таких повноважень не можна розглядати лише як внутрішнє порушення службової дисципліни. У багатьох випадках він набуває характеру кримінально протиправного посягання на встановлений порядок реалізації державної влади у правоохоронній сфері. Сфера можливого вчинення кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів не обмежується виконанням ними службових обов'язків. Водночас саме службова діяльність має першочергове значення для кримінально-правової оцінки відповідних діянь, оскільки надані працівникові владні повноваження можуть бути використані всупереч їх призначенню або з явним виходом за встановлені законом межі.

Кримінальна відповідальність працівників правоохоронних органів має певні особливості, зумовлені їхнім правовим статусом і характером виконуваних функцій. У науковій літературі серед них виокремлюють: 1) притягнення до відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та кримінальні правопорушення проти правосуддя; 2) підвищений ступінь суспільної небезпечності таких діянь, оскільки їх учиняють спеціальні суб'єкти – працівники органів, на які покладено завдання щодо протидії злочинності; 3) посилений характер відповідальності службових осіб правоохоронних органів як суб'єктів, уповноважених запобігати корупції та протидіяти їй, що за наявності передбачених законом підстав може позначатися на виді й мірі призначеного покарання; 4) залежність рівня суспільної довіри до

правоохоронних органів від невідворотності кримінальної відповідальності їхніх працівників за вчинені кримінальні правопорушення [100, с. 103].

Особливого значення в окресленому контексті набувають положення ч. 2 ст. 365 КК України, якими встановлено відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, поєднане з насильством чи погрозою його застосування, використанням зброї або спеціальних засобів, а також із болісними діями й діями, що ображають особисту гідність потерпілого, за відсутності ознак катування [79; 195]. Насильство може мати фізичний або психічний характер. Фізичне насильство охоплює, зокрема, незаконне позбавлення волі, завдання ударів чи побоїв, заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, мордування та інші форми протиправного фізичного впливу. Психічне насильство полягає у створенні реальної загрози застосування фізичного впливу до потерпілого або його близьких родичів. Воно може виражатися в погрозі заподіяння тілесних ушкоджень, викрадення, зґвалтування чи вбивства потерпілої особи. Для кримінально-правової кваліфікації вчиненого не має визначального значення наявність у потерпілого реальних підстав побоюватися здійснення висловленої погрози [115, с. 859].

Застосування зброї або спеціальних засобів у розумінні ч. 2 ст. 365 КК України не зводиться до фактичного спричинення тілесних ушкоджень чи смерті. Відповідна ознака може охоплювати використання зброї для погрози потерпілому. Зброєю в такому разі визнаються предмети, конструктивно призначені для ураження живої цілі, зокрема вогнестрільна і холодна зброя та окремі інші її види. Сигнальні й стартові пістолети, вибухові пакети, освітлювальні та інші імітаційно-піротехнічні засоби не належать до зазначеної категорії, якщо вони не містять вибухових речовин або сумішей. Поняття зброї також не охоплює предметів господарського чи побутового призначення, зокрема сокири, лома, молотка або столового ножа, а також предметів, пристосованих для заподіяння тілесних ушкоджень, але за своїм цільовим призначенням не віднесених до зброї. Самостійну категорію утворюють

предмети та пристрої, визначені законодавством як спеціальні засоби [79; 115, с. 859].

Види спеціальних засобів, які можуть застосовувати поліцейські під час виконання покладених на них повноважень, визначено ч. 3 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію». Законодавчий перелік охоплює: кайданки та інші засоби обмеження рухомості; гумові й пластикові кийки; засоби, споряджені речовинами слезогінної та дратівної дії; засоби примусової зупинки транспортних засобів; пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої, призначені для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; електрошокові пристрої контактної та контактно-дистанційної дії; спеціальні маркувальні й фарбувальні засоби; пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; засоби акустичного і мікрохвильового впливу; водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби; пристрої для відстрілу патронів із гумовими чи аналогічними металевими снарядами не смертельної дії; засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами; службових собак і службових коней [156].

Порядок зберігання, носіння та застосування таких засобів визначається не лише положеннями закону, а й відповідними відомчими нормативними актами. У зв'язку з цим оцінка правомірності їх використання працівником правоохоронного органу передбачає встановлення того, чи дотримано передбачених законом підстав, меж і процедури застосування відповідного засобу. Кримінально-правова охорона у цій частині спрямована на забезпечення законного здійснення повноважень працівниками правоохоронних органів, за якого їхні дії мають відповідати призначенню відповідного органу, визначеним законодавством процедурам та установленим гарантіям прав і свобод людини і громадянина [164].

У науковій літературі також звертається увага на необхідність дослідження основних причин перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів. Л. М. Макотченко обґрунтовано зазначає, що, крім спеціальних причин кримінального правопорушення, доцільно досліджувати і

загальні причини службової злочинності, а також обставини, які їй сприяють [102, с. 162–163]. Такі причини можуть бути пов'язані з недоліками службового контролю, формальним підходом до оцінки результатів роботи, неналежною професійною підготовкою, толеруванням неправомірних методів роботи, недостатнім рівнем внутрішньої дисципліни та неналежним реагуванням на попередні порушення. З аналізом причин перевищення влади або службових повноважень тісно пов'язане питання запобігання цьому кримінальному правопорушенню. Авторка зазначає, що профілактика перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів не може бути ефективною без загальних заходів попередження злочинності. До таких заходів дослідниця відносить поліпшення системи матеріального й морального стимулювання правоохоронців, удосконалення організаційної та управлінської роботи, перегляд системи контролю й оцінки ефективності їх діяльності, а також комплексне залучення можливостей правоохоронних органів, інших державних установ і громадськості [103, с. 139]. Однак, на нашу думку, профілактичний вплив не вичерпується організаційними, кадровими чи дисциплінарними заходами, оскільки вагому роль у стримуванні таких діянь відіграють і засоби кримінально-правового характеру, зокрема визначення меж кримінальної відповідальності, невідворотність реагування на неправомірне перевищення влади або службових повноважень, а також справедлива індивідуалізація покарання та застосування додаткових кримінально-правових заходів впливу.

Узагальнюючи викладене, необхідно підсумувати, що службова діяльність працівника правоохоронного органу має складний соціально-правовий зміст і охоплює встановлений законом порядок реалізації службових повноважень, пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки і порядку, запобіганням кримінальним правопорушенням, захистом прав, свобод і законних інтересів людини. Кримінально-правова охорона такої діяльності зумовлена особливим характером правоохоронної функції, оскільки працівник правоохоронного органу наділений правом застосовувати превентивні заходи, а також заходи примусу, зокрема фізичну силу, спеціальні засоби, зброю, під час розслідування

і заходи забезпечення кримінального провадження та інші передбачені законом заходи впливу. Неправомірний вихід за межі наданої компетенції змінює правову природу службової діяльності, перетворюючи її із засобу охорони правопорядку на джерело порушення прав і свобод людини, підриву авторитету правоохоронних органів і дискредитації державної влади. У цьому контексті ст. 365 КК України спрямована не лише на реагування на конкретні випадки перевищення влади чи службових повноважень, а й на охорону встановлених меж службової діяльності працівника правоохоронного органу як необхідної умови законного функціонування правоохоронної системи.

Висновки до розділу 1

1. Проведений аналіз дисертаційних досліджень, монографій, науково-практичних коментарів, підручників, наукових статей та тезисів, засвідчив, що проблематика кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу не була поза увагою науковців. У наявних працях досліджено поняття та ознаки перевищення влади або службових повноважень, особливості об'єктивних і суб'єктивних ознак, питання щодо працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта, відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, а також окремі аспекти призначення покарання. Водночас значна частина наукових положень сформульована з урахуванням попередніх редакцій кримінального законодавства або стосується перевищення влади чи службових повноважень загалом, без зосередження на особливостях відповідальності правоохоронців. Переважання наукових публікацій тезисного та статейного характеру зумовило фрагментарність висвітлення окремих питань і відсутність їх узгодженого розгляду в межах єдиного дослідження.

У бібліографічних джерелах не виявлено спеціального дисертаційного дослідження, у якому кримінальна відповідальність і покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу були б

комплексно проаналізовані з урахуванням чинної редакції ст. 365 КК України, сучасної судової практики, а також змін у системі правоохоронних органів, у тому числі й в умовах воєнного стану. Недостатньо розробленими залишаються питання визначення кола спеціальних суб'єктів, встановлення явності виходу за межі повноважень, змісту істотної шкоди й тяжких наслідків, кримінально-правової оцінки застосування насильства, спеціальних засобів, зброї, співвідношення досліджуваної кримінально-правової норми з нормами про катування чи зловживання владою або службовим становищем. Потребували дослідження і диференціація кримінальної відповідальності, обґрунтованість санкцій окремих частин ст. 365 КК України, практика застосування ст. 69 і 75 КК України та призначення додаткового покарання.

Визначено методологічну основу кримінально-правового дослідження, яку становить взаємопоєднання історичного, порівняльно-правового, діалектичного, системно-структурного, догматичного, формально-юридичного, статистичного, соціологічного методів, моделювання, індукції та дедукції. Використання цих методів дало змогу простежити розвиток кримінальної відповідальності за перевищення повноважень, розкрити зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, узагальнити підходи судової практики, установити недоліки законодавчого регулювання та сформулювати пропозиції щодо його вдосконалення.

2. Виокремлено шість періодів становлення кримінальної відповідальності і покарання за перевищення влади або службових повноважень: 1) «Звичаєвий»; 2) «Спадковий»; 3) «Козацька доба»; 4) «Імперська влада»; 5) «Радянський»; 6) «Сучасний». Їх послідовна зміна відображає поступовий перехід від звичаєвих заборон свавільного використання влади до встановлення відповідальності окремих її представників і подальшого законодавчого закріплення самостійного складу кримінального правопорушення.

У радянському кримінальному законодавстві та первинній редакції КК України 2001 року відповідальність за перевищення влади або службових повноважень поширювалася на службових осіб загалом, тоді як подальший

розвиток цієї норми був пов'язаний зі звуженням кола її спеціальних суб'єктів. Переломним етапом у розвитку держави та кримінального законодавства стали події Революції Гідності 2013–2014 років. Масові акції протесту, силове протистояння, випадки надмірного застосування сили працівниками спеціальних підрозділів та інших правоохоронних органів, численні посягання на життя, здоров'я, свободу і гідність учасників протестів продемонстрували підвищену суспільну небезпечність незаконного використання владних повноважень та заходів примусу. На тлі цих подій було прийнято Закон України № 746-VII, яким ст. 365 КК України викладено в новій редакції, а працівника правоохоронного органу визначено єдиним спеціальним суб'єктом перевищення влади або службових повноважень. За офіційно визначеною метою цей Закон був спрямований на імплементацію положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції, однак час та суспільно-політичні обставини його прийняття дають підстави розглядати відповідні зміни також як реакцію на суспільний запит щодо посилення персональної відповідальності працівників правоохоронних органів за перевищення влади або службових повноважень.

У межах сучасного періоду акцентовано увагу на розвиток кримінально-правового регулювання в умовах повномасштабної збройної агресії проти нашої держави та запровадження воєнного стану. Правоохоронці разом із військовим командуванням та іншими органами державної влади залучаються до здійснення мобілізаційних та інших спеціальних режимних заходів, зокрема, забезпечення дотримання комендантської години, роботи на блокпостах, протидії диверсійній діяльності, охорони публічної безпеки і порядку та виконання інших завдань у сфері національної безпеки і оборони. Розширення кола повноважень, підвищена інтенсивність службової діяльності, робота у прифронтових районах і на деокупованих територіях ускладнили визначення меж допустимого примусу та перевірку його законності, необхідності й пропорційності. Водночас воєнний стан не скасовує вимог законності та не може виправдовувати безпідставне насильство, незаконне затримання чи інший явний вихід працівника правоохоронного органу за межі наданих йому повноважень. За таких умов

актуальність кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 365 КК України, не зменшилася, а істотно посилилася.

3. Встановлено, що службова діяльність працівника правоохоронного органу України як об'єкт кримінально-правової охорони охоплює визначений законодавством порядок реалізації службових повноважень під час несення служби (зокрема, під час застосування превентивних заходів, фізичної сили, спеціальних засобів, зброї, проведення процесуальних дій та інших форм правоохоронного примусу). Водночас чинне законодавство не містить єдиного, чіткого та вичерпного визначення кола правоохоронних органів, а наявні нормативні переліки відрізняються за змістом і призначенням.

Під застосуванням насильства з боку працівника правоохоронного органу запропоновано розуміти умисний фізичний або психічний вплив на особу, застосований у зв'язку з виконанням службових обов'язків за відсутності законних підстав або з порушенням установлених меж, порядку, необхідності чи пропорційності, що спричиняє фізичний біль, тілесні ушкодження, приниження гідності, залякування або придушення волі потерпілого. Спеціальними засобами є передбачені законодавством технічні пристрої, предмети та речовини примусової дії, зокрема кайданки, гумові кийки й інші засоби обмеження рухомості чи припинення протиправної поведінки, застосування яких допускається лише за наявності визначених законом підстав. Узагальнення матеріалів судової практики засвідчило, що найбільш поширеними формами перевищення були незаконне застосування фізичної сили (32 %), безпідставне використання спеціальних засобів (21 %), незаконне обмеження свободи (17 %), болісні або такі, що принижують гідність, дії (11 %), незаконне проникнення чи проведення процесуальних дій (7 %), протиправні дії з майном (5 %), застосування зброї або погроза її застосування (4 %), інші форми явного виходу за межі повноважень (3 %). Актуальність проблеми підтверджено й офіційними статистичними показниками Офісу Генерального прокурора (зокрема, за ст. 365 КК України у 2022 р. обліковано 1059 фактів, у 2023 р. – 1201, у 2024 р. – 1159). Наведені дані, попри латентність таких діянь і складність їх доказування,

підтверджують, що ст. 365 КК України охороняє не лише права конкретного потерпілого, а й законний порядок здійснення правоохоронної діяльності та недопустимість свавільного використання державного примусу.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

2.1 Об'єкт та об'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

Визнання діяння кримінально протиправним пов'язане насамперед з оцінкою його суспільної небезпечності. Саме вона дає змогу встановити, чи створює певна поведінка таку загрозу для охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, яка потребує реагування засобами кримінального права. Визначальне значення при цьому мають об'єктивні ознаки кримінального правопорушення, передусім об'єкт посягання, характер діяння та його наслідки [38, с. 133]. У науковій літературі обґрунтовано зазначається, що соціальна сутність кримінального правопорушення полягає у заподіянні шкоди суспільним відносинам або створенні реальної загрози її заподіяння. Така шкода може мати фізичний, моральний чи майновий характер і саме вона відображає матеріальний зміст суспільної небезпечності. У свою чергу, кримінальна протиправність є певним юридичним закріпленням цієї небезпечності в законі. Тобто, суспільна небезпечність і кримінальна протиправність перебувають у взаємозв'язку: перша характеризує фактичну шкідливість діяння, друга – надає їй нормативного значення [116, с. 45].

Аналіз складу кримінального правопорушення, зазвичай, розпочинається з визначення його об'єкта, оскільки кримінальний закон спрямований на охорону найбільш важливих для суспільства і держави відносин. Правильне визначення загального, родового та безпосереднього об'єктів, зокрема, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є необхідною умовою точної кримінально-правової оцінки вчиненого діяння. Воно дає змогу встановити, чи є підстави для кваліфікації діяння саме за відповідною

кримінально-правовою нормою [41, с. 51].

Проблема об'єкта кримінального правопорушення залишається однією з найбільш дискусійних у науці кримінального права. У фаховій літературі обґрунтовано зауважується, що в кримінально-правовій доктрині складно віднайти іншу проблему, яка охоплювала б настільки значну кількість спірних питань, як учення про об'єкт кримінального правопорушення [67, с. 111]. Виокремлення певного діяння із загального кола кримінальних правопорушень має ґрунтуватися передусім на характері шкоди, яку воно заподіює або здатне заподіяти об'єкту кримінально-правової охорони. За наявності інших необхідних передумов кримінальної відповідальності така шкода становить основний критерій криміналізації діяння. Характер охоронюваного об'єкта та зміст заподіюваної йому шкоди визначають соціальну зумовленість і юридичну значущість відповідної кримінально-правової заборони.

У кримінально-правовій доктрині класифікацію об'єктів кримінальних правопорушень переважно здійснюють за двома критеріями. Залежно від рівня узагальнення, або «по вертикалі», виокремлюють загальний, родовий і безпосередній об'єкти. За значенням безпосереднього об'єкта в структурі кримінального правопорушення, тобто «по горизонталі», розрізняють основний безпосередній, додатковий обов'язковий та додатковий факультативний об'єкти [72, с. 90]. На нашу думку, наведена класифікація задовольняє потреби кримінально-правової теорії та правозастосовної практики, оскільки відображає співвідношення філософських категорій загального, особливого й окремого.

У загальному розумінні під об'єктом кримінального правопорушення прийнято розуміти те, чому заподіюється шкода внаслідок його вчинення або щодо чого створюється загроза заподіяння такої шкоди [71, с. 68]. Загальним об'єктом кримінального правопорушення є сукупність суспільних відносин, поставлених під охорону кримінального закону, тобто система об'єктів кримінально-правової охорони [116, с. 14]. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, як і будь-яке інше кримінальне правопорушення, посягає на відповідну частину цієї системи, а в

широкому значенні – на встановлений кримінальним законом порядок охорони суспільних відносин [117].

Родовий об'єкт становить відносно відокремлену складову загального об'єкта кримінально-правової охорони, до якої належить сукупність однорідних або близьких за змістом суспільних відносин у певній сфері суспільного життя. За допомогою цієї категорії встановлюється спільна спрямованість відповідної групи кримінальних правопорушень і визначається характер їхньої суспільної небезпечності. Крім того, родовий об'єкт виступає одним із критеріїв об'єднання кримінально-правових норм та їх розміщення у відповідних розділах Особливої частини КК України [81, с. 14].

У кримінально-правовій доктрині відсутній єдиний підхід до розуміння родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. О. О. Дудоров пов'язував необхідність кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин із забезпеченням належного функціонування державного управління та правомірної діяльності публічних службових осіб. Належне виконання ними покладених повноважень учений розглядав як суспільно значущу цінність, охорона якої потребує застосування, серед іншого, кримінально-правових засобів [42, с. 15].

Наукові погляди М. І. Мельника щодо змісту досліджуваного родового об'єкта також зазнали певного розвитку. У ранніх працях учений визначав його як суспільні відносини, що забезпечують належну діяльність державного апарату, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності [118, с. 908]. У подальших дослідженнях автор конкретизував запропонований підхід, зосередивши увагу на встановленому законом порядку здійснення службовими особами наданих їм повноважень у діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності [119, с. 954; 69, с. 577].

Таке уточнення видається більш обґрунтованим, оскільки попереднє формулювання, відповідно до якого суспільні відносини нібито «визначають і

регулюють» зміст належної діяльності відповідних суб'єктів, не повною мірою узгоджується з природою правового регулювання. Визначення меж належної поведінки, закріплення повноважень та встановлення порядку їх реалізації здійснюються нормами права, тоді як суспільні відносини є об'єктом такого нормативного впорядкування.

Водночас дискусійним залишається використання М. І. Мельником у визначенні родового об'єкта двох окремих позначень суб'єктів, що створює враження їх змістового розмежування. Такий підхід не повною мірою відповідає термінології кримінального законодавства, оскільки для характеристики відповідного спеціального суб'єкта законодавець послуговується поняттям «службова особа» [177]. Тому при визначенні родового об'єкта доцільно виходити з термінології, закріпленої безпосередньо у КК України, не створюючи додаткового поділу там, де він не передбачений законом.

На сучасному етапі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, об'єднано в розділі XVII Особливої частини КК України. Розміщення відповідних кримінально-правових норм у межах одного розділу зумовлене спільністю суспільних відносин, яким заподіюється або може бути заподіяна шкода внаслідок учинення передбачених у ньому діянь. Родовий об'єкт цієї групи кримінальних правопорушень охоплює суспільні відносини, що забезпечують установлений порядок діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, а також належне здійснення професійної діяльності з надання публічних послуг. Однією зі складових цього об'єкта є належне функціонування органів державної влади, під якими в науковій літературі розуміють систему органів, уповноважених реалізовувати завдання та функції держави [167, с. 51]. Вказані органи є організаційно відокремленими й охоплюють, зокрема, органи законодавчої, виконавчої та судової влади, наглядові й інші державні органи [61, с. 132–133]. Водночас поняття «апарат» може вживатися і в організаційно-службовому значенні – як сукупність працівників певної установи [184, с. 32]. Нормальна діяльність такого апарату

означає його функціонування без відхилень від установлених вимог, відповідно до визначеної компетенції, правових процедур і службових обов'язків. У цьому контексті «правильна» діяльність не зводиться лише до формального виконання окремих правил, а передбачає здійснення повноважень у встановленому законом порядку, у межах компетенції та відповідно до правового призначення відповідного органу чи установи.

Таким чином, нормальну або правильну роботу органів державної влади та їх службових осіб слід розуміти як урегульовану нормативно-правовими актами діяльність органів, установ та їх працівників, що здійснюється в межах наданої компетенції, з додержанням встановленого порядку, службових обов'язків і правових гарантій осіб, на яких така діяльність поширюється.

Водночас, безпосередній об'єкт має індивідуальний характер і є складовою родового об'єкта, співвідносячись із ним як частина і ціле. Тому й визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення має здійснюватися в межах його родового об'єкта [40, с. 52]. З огляду на те, що ст. 365 КК України розміщена у розділі XVII Особливої частини КК України, її зміст необхідно також розглядати у зв'язку з охороною суспільних відносин, спрямованих на правильну (належну) діяльність таких органів влади як правоохоронні. Тому на наше переконання, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, є *суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом порядок здійснення працівниками правоохоронних органів владних і службових повноважень, за якого такі повноваження реалізуються відповідно до їх правового призначення, у визначених межах та з додержанням прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.*

П. С. Матишевський, аналізуючи класифікацію об'єктів кримінального правопорушення, наголошував на неможливості визнання ознак його складу факультативними, оскільки кожна з них має обов'язкове значення. Посягання конкретного діяння поряд з основним або додатковим об'єктом на інші соціальні блага не дає достатніх підстав визнавати їх об'єктами відповідного кримінального правопорушення, якщо такі блага не відображають специфіки

складу та не впливають на кримінально-правову кваліфікацію [107, с. 104]. В. Я. Тацій, зі свого боку, зазначав, що заподіяння шкоди факультативному об'єкту, за інших однакових обставин, свідчить про вищий ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння та має враховуватися під час призначення винній особі покарання [74, с. 101].

Додатковий об'єкт перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу утворюють суспільні відносини, що забезпечують охорону прав, свобод та законних інтересів окремих громадян, державних і громадських інтересів, а також інтересів юридичних осіб. За наявності кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак посягання може бути спрямоване також на фізичну і психічну недоторканність, здоров'я та гідність особи, а також громадську безпеку.

Під правами та інтересами окремих громадян у межах кримінально-правової характеристики діяння, передбаченого ст. 365 КК України, необхідно розуміти закріплені Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами можливості особи вчиняти певні дії, вимагати належної поведінки від держави й інших осіб, а також користуватися гарантованими законом благами. При перевищенні влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу шкода таким правам та інтересам може проявлятися, зокрема, у незаконному обмеженні свободи, порушенні права на недоторканність житла, таємниці листування, застосуванні безпідставного примусу, перешкоджанні реалізації права на захист, приниженні честі та гідності, незаконному вилученні майна чи документів, а також в інших формах неправомірного владного впливу на особу. Законні інтереси особи не завжди прямо збігаються зі змістом конкретного права, однак перебувають під охороною закону. Їх сутність полягає у прагненні особи до користування певним соціальним благом. Тому при застосуванні ст. 365 КК України значення можуть мати не лише порушені суб'єктивні права, а й охоронювані законом інтереси особи, наприклад інтерес у безпечному поведженні з боку працівника правоохоронного органу, у недопущенні безпідставного втручання в особисте

життя, у повазі до людської гідності, у належному й неупередженому виконанні правоохоронцем службових функцій [79].

Державні інтереси охоплюють потреби держави у забезпеченні належного функціонування її органів, підтриманні правопорядку, захисті суверенітету, територіальної цілісності, безпеки, авторитету публічної влади та довіри суспільства до державних інституцій. Конституційний Суд України у рішенні від 8 квітня 1999 р. зазначив, що інтереси держави закріплюються як нормами Конституції України, так і іншими правовими актами, а їх основу становить потреба у здійсненні загальнодержавних політичних, економічних, соціальних та інших дій, спрямованих на захист важливих публічних цінностей [183]. У межах ст. 365 КК України шкода державним інтересам може проявлятися не лише в матеріальних збитках, а й у дискредитації правоохоронного органу, підриві авторитету державної служби, порушенні нормальної діяльності органу публічної влади або створенні перешкод для виконання ним покладених функцій. Під *громадськими* інтересами доцільно розуміти охоронювані законом інтереси суспільства в цілому або його окремих соціальних груп, територіальних громад, трудових колективів чи інших об'єднань осіб. На відміну від державних інтересів, які пов'язані з функціонуванням держави та її органів, громадські інтереси відображають потреби суспільства у безпеці, справедливості, правопорядку, повазі до прав людини та недопущенні свавільного використання владних повноважень. У разі перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу шкода громадським інтересам може полягати у створенні атмосфери страху перед правоохоронними органами, втраті довіри до них, порушенні громадського спокою, незаконному втручанні у діяльність певної групи осіб або територіальної громади. Поряд із цим, *інтереси юридичної особи* охоплюють її майнові та немайнові права, ділову репутацію, можливість здійснювати господарську, професійну, статутну чи іншу законну діяльність без неправомірного втручання з боку працівників правоохоронних органів. Шкода інтересам юридичної особи може проявлятися у блокуванні роботи підприємства, безпідставному обмеженні доступу до приміщень,

втручанні у нормальну діяльність установи, або створенні інших перешкод для реалізації її прав.

Особливість об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення, полягає в тому, що вона виражається у вчиненні працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень. Явним є такий вихід працівника правоохоронного органу за межі наданих йому повноважень коли він має очевидний, відкритий, неприхований і безсумнівний характер, як для оточуючих так і для самого винного [116, с. 856–857]. Тобто, законодавець пов'язує відповідальність не з будь-яким порушенням службової дисципліни або неправильним виконанням службових обов'язків, а саме з активною поведінкою, яка очевидно не відповідає обсягу наділеної влади, чи службових повноважень відповідного працівника правоохоронного органу.

Для встановлення ознак об'єктивної сторони необхідно з'ясувати, якими саме правами та повноваженнями була наділена службова особа (працівник правоохоронного органу), які межі цих повноважень визначені законом, а також підзаконними актами, зокрема, посадовими інструкціями, наказами чи іншими службовими документами, а також у чому конкретно полягав вихід за ці межі. Вказана обставина свідчить про бланкетний характер ст. 365 КК України, оскільки зміст повноважень працівника правоохоронного органу розкривається у спеціальному законодавстві, яке регулює його діяльність.

Необхідно зазначити, що потреба звернення до додаткового нормативного матеріалу для уточнення окремих ознак складу кримінального правопорушення виникає під час застосування багатьох кримінально-правових норм, особливо тих, що мають виражений бланкетний характер. Це пояснюється тим, що під час конструювання диспозиції кримінально-правової норми законодавець нерідко спирається на приписи норм з інших галузей права, які конкретизують зміст відповідних прав, обов'язків, або правил поведінки. У зв'язку з цим для повного з'ясування ознак складу кримінального правопорушення часто необхідно звертатися до інших нормативно-правових актів, навіть якщо у самій статті КК України прямо не зазначено таких відсилань. Акцентуємо увагу на тому, що в

одних випадках така вказівка прямо міститься у статті КК України, в інших – порушення спеціальних правил або меж повноважень встановлюється шляхом тлумачення кримінально-правової норми у взаємозв'язку з іншими нормативними актами [26, с. 116].

У процесі визначення нормативних актів, які конкретизують ознаки складу кримінального правопорушення, суттєве значення мають граматичне та систематичне тлумачення. Граматичне тлумачення застосовується тоді, коли безпосередньо зі змісту статті КК України можна встановити, до яких саме нормативно-правових актів вона відсилає. Систематичне тлумачення передбачає зіставлення кримінально-правової норми з положеннями інших галузей права. У розрізі цього дослідження, особливого значення набувають Конституція України, КПК України, закони України, що визначають правовий статус правоохоронних органів, а також підзаконні нормативно-правові акти, посадові інструкції, накази, положення та інші службові документи. Саме вони конкретизують завдання, функції, права, обов'язки та межі компетенції працівників правоохоронних органів. Без аналізу таких актів неможливо обґрунтовано встановити, чи діяла особа в межах наданих їй повноважень, чи, навпаки, явно вийшла за їх межі.

Бланкетний характер диспозиції ст. 365 КК України має як позитивні, так і проблемні аспекти. Його перевага полягає в тому, що кримінальний закон не потребує постійного оновлення у разі зміни спеціальних правил, які визначають компетенцію, права та обов'язки працівників правоохоронних органів. У цьому сенсі бланкетна диспозиція дає змогу зберігати стабільність кримінально-правової норми, водночас враховуючи динаміку спеціального нормативного регулювання. Як зазначає Р. В. Вереша, позитивний момент полягає саме в тому, що відпадає потреба кожного разу змінювати кримінальне законодавство у зв'язку зі зміною спеціальних правил [14, с. 123]. Разом із тим така конструкція має і суттєвий недолік. Зміст окремих ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення фактично конкретизується поза межами КК України – у законах, підзаконних нормативно-правових актах, відомчих інструкціях,

положеннях, наказах та інших актах, що регулюють діяльність правоохоронних органів. Тому при вирішенні питання про наявність або відсутність перевищення влади чи службових повноважень необхідно встановити не лише сам факт неправомірної поведінки, а й конкретний обсяг прав та повноважень працівника правоохоронного органу, а також межі їх реалізації. Якщо відповідні правила сформульовані нечітко або суперечливо, ускладнюється встановлення того, чи був вихід за межі повноважень явним. У зв'язку з цим слушною є і позиція, що надмірна залежність кримінально-правової норми від відомчих правил створює ризик «рухливості» кримінального закону, оскільки фактичні межі кримінально протиправної поведінки можуть змінюватися залежно від змін у спеціальному нормативному регулюванні [1, с. 157].

Аналіз об'єктивної сторони ст. 365 КК України свідчить, що кримінальне правопорушення, передбачене цією нормою, може проявлятися у трьох основних формах:

1) умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо такими діями завдано істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб [79]. У цьому випадку йдеться про основний склад кримінального правопорушення, який має матеріальний характер;

Прикладом такої форми є вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 26 грудня 2016 р. у справі № 161/18979/14-к. Судом встановлено, що *працівники сектору боротьби з незаконним обігом наркотиків Луцького МВ УМВС, діючи з метою штучного нарощування показників службової діяльності, вийшли за межі наданих їм повноважень під час документування правопорушень у сфері незаконного обігу наркотиків. Зокрема, окремі епізоди полягали у складанні неправдивих службових документів, приховуванні відомостей про фактичні обставини незаконного обігу наркотичних засобів та невжитті передбачених законом заходів щодо належного документування таких фактів. Суд визнав, що такими діями було заподіяно істотну шкоду державним*

інтересам у вигляді підриву авторитету та престижу органу внутрішніх справ, дискредитації діяльності міліції та створення негативної думки про її службових осіб. Дії обвинувачених у цій частині були кваліфіковані, зокрема, за ч. 1 ст. 365 КК України [22];

2) вчинення тих самих дій, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів, а також болісними або такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування [79]. Зазначена форма передбачена ч. 2 ст. 365 КК України та характеризує кваліфікований склад кримінального правопорушення;

Типовий приклад вчинення вищевказаних дій описаний у вирозі Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 10 липня 2024 р. у справі № 344/14122/17. За обставинами справи, *інспектор патрульної поліції під час конфліктної ситуації, що виникла після зупинки автомобіля, вимагав від потерпілого сісти до службового автомобіля для доставлення до відділу поліції. При цьому суд установив, що потерпілий не чинив активного опору, повідомляв про готовність самотійно сісти до службового автомобіля, був особою похилого віку та не становив суспільної небезпеки. Незважаючи на це, працівник поліції застосовував до нього фізичну силу: схопив за руку, викрутив кисть і пальці, унаслідок чого потерпілому було заподіяно перелом пальця правої руки, а також інші тілесні ушкодження. Суд дійшов висновку, що такі дії явно виходили за межі наданих працівникові поліції повноважень, супроводжувалися насильством, були болісними та такими, що ображають особисту гідність потерпілого, у зв'язку з чим кваліфікував їх за ч. 2 ст. 365 КК України [20];*

3) вчинення дій, передбачених частинами першою або другою ст. 365 КК України, якщо вони спричинили тяжкі наслідки [79]. Така форма утворює особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення.

Прикладом цієї форми є вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 22 листопада 2024 р. у справі № 474/44/17. Судом встановлено, що *працівники поліції прибули за повідомленням про домашнє*

наси́льство та інші протиправні дії потерпілого. Під час події один із поліцейських, замість застосування передбачених законом табельної зброї або спеціальних засобів, використав особисту зброю – револьвер калібру 4 мм Флобер, здійснивши постріли в напрямку потерпілого. Після цього до потерпілого також застосовувалися фізична сила, спеціальні прийоми боротьби, кайданки та гумовий кийок. Унаслідок вогнепального поранення грудної клітини з пошкодженням серця і легені потерпілий помер від гострої крововтрати. Суд кваліфікував дії одного з працівників поліції за ч. 3 ст. 365 КК України як перевищення влади та службових повноважень, що супроводжувалося насильством і застосуванням спеціальних засобів та спричинило тяжкі наслідки [23].

Розкриття ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, потребує насамперед визначення змісту перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Законодавчого визначення цього поняття КК України не встановлює, обмежуючись указівкою на умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень.

На думку М. І. Мельника, перевищення влади полягає у вчиненні службовою особою дій поза межами наданих їй владних повноважень щодо підлеглих або ширшого кола осіб під час реалізації владних чи організаційно-розпорядчих функцій [118, с. 917; 119, с. 954]. Змістовно близьку позицію обстоює П. С. Матишевський, який пов'язує перевищення влади з виходом представника влади за межі належних йому повноважень або із застосуванням ним незаконних способів під час виконання покладених функцій [70, с. 569].

Наведені доктринальні положення сприяють з'ясуванню сутності досліджуваного діяння, проте мають застосовуватися з урахуванням чинної редакції ст. 365 КК України. Кримінально-правова характеристика його об'єктивної сторони повинна охоплювати не лише явний вихід працівника правоохоронного органу за межі наданих прав чи повноважень, а й передбачені законом суспільно небезпечні наслідки у виді істотної шкоди та причинний

зв'язок між учиненими діями і такими наслідками.

На наш погляд, перевищення влади або службових повноважень у межах об'єктивної сторони ст. 365 КК України слід розуміти як активну поведінку працівника правоохоронного органу, яка зовні проявляється у вчиненні дій, що він не мав права здійснювати за конкретних обставин, або міг здійснювати лише за наявності спеціальних підстав, у встановленому порядку чи з дотриманням визначених законом умов.

Аналіз судової практики свідчить, що найчастіше об'єктивна сторона ст. 365 КК України проявляється у незаконному застосуванні фізичної сили, спеціальних засобів, безпідставному затриманні особи або іншому примусовому впливі, який не відповідає фактичній обстановці. Так, у вирокі Деснянського районного суду м. Києва від 23 листопада 2023 р. у справі № 754/5655/17 суд встановив, що *інспектори патрульної поліції, за відсутності даних про вчинення особою кримінального чи адміністративного правопорушення та без законних підстав для застосування насильства, застосували до потерпілого фізичну силу, зокрема загин рук за спину, після чого притиснули його обличчям та передньою частиною тіла до землі* [19]. У цьому випадку об'єктивна сторона полягала у незаконному застосуванні примусу, який явно виходив за межі наданих поліцейським повноважень і супроводжувався болісними та такими, що принижують гідність потерпілого, діями.

Під діями, що є болісними та ображають особисту гідність потерпілого, за умови відсутності ознак катування слід розуміти умисну поведінку, яка спричиняє особі особливий фізичний біль або значні моральні страждання. Така поведінка може виявлятися у тривалому позбавленні потерпілого їжі, води чи тепла, утриманні його в умовах, небезпечних або шкідливих для здоров'я, застосуванні вогню, електричного струму, кислоти, лугу, радіоактивних чи отруйних речовин, а також у приниженні честі й гідності, заподіянні тяжких душевних переживань, глумлінні та інших подібних діях. Показовим для розуміння певних меж об'єктивної сторони є також вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 12 грудня 2019 р. у справі №

359/3619/17. У цьому кримінальному провадженні суд звернув увагу, що при кваліфікації за ст. 365 КК України необхідно не в загальному посилатися на перевищення повноважень, а встановити конкретні дії, які становлять об'єктивну сторону, і співвіднести їх із визначеним законом, інструкціями чи іншими актами обсягом повноважень працівника правоохоронного органу. Суд зазначив, що у формулюванні обвинувачення неодноразово було використано поняття «перевищення владних повноважень», хоча диспозиція ст. 365 КК України оперує категоріями «перевищення влади» або «перевищення службових повноважень». Крім того, сторона обвинувачення не послалася на конкретні положення актів, які дозволили б порівняти фактично вчинені дії з межами компетенції працівників поліції [18]. Зазначене свідчить, що неправильне або неконкретне формулювання об'єктивної сторони може унеможливити належну кримінально-правову оцінку діяння.

Отже, судова практика показує, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, не може зводитися до загальної вказівки на неправомірну поведінку працівника правоохоронного органу. Вона повинна бути розкрита через конкретні дії. При цьому обов'язковим є зіставлення фактично вчинених дій із нормативно визначеними повноваженнями працівника правоохоронного органу. З урахуванням цього, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу в аспекті об'єктивної сторони можна визначити як *умисне вчинення активних дій, які за своїм характером, способом, обстановкою або порядком реалізації явно не відповідають наданим працівникові правоохоронного органу правам чи повноваженням і проявляються у незаконному застосуванні заходів примусу, зокрема, фізичної сили, спеціальних засобів, зброї, обмеженні прав особи або вчиненні інших дій, які він не мав права здійснювати за конкретних обставин.*

Водночас вказані дії, зазвичай, вчиняються в певній службовій ситуації, із використанням службових можливостей, у тому числі й документів, спеціальних засобів, зброї, службового транспорту або становища загалом. Саме тому для правильної оцінки об'єктивної сторони необхідно встановити не лише сам факт

виходу за межі повноважень, а й те, за яких умов, за допомогою яких засобів і в якій обстановці він відбувся. Засоби, а також знаряддя вчинення перевищення влади або службових повноважень мають значення передусім для доказування характеру дій працівника правоохоронного органу. Відповідно до ст. 98 КПК України речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [91]. Їх встановлення дозволяє з'ясувати, чи діяв працівник правоохоронного органу в межах наданих йому повноважень, чи використав відповідні засоби всупереч їх службовому призначенню чи ні.

Зокрема, у цьому контексті важливе значення мають положення Закону «Про Національну поліцію», якими визначено види поліцейських заходів примусу та, зокрема, умови застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї [156]. Якщо відповідний засіб був застосований за відсутності передбачених законом підстав або з явним виходом за межі необхідного втручання, така обставина може свідчити про наявність ознак перевищення влади або службових повноважень. Разом із тим, як вже було неодноразово зазначено, не кожне порушення порядку використання цих засобів автоматично утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. Для цього необхідно встановити явність виходу за межі повноважень, настання істотної шкоди у випадках, передбачених ч. 1 цієї статті, або наявність кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 чи ч. 3 ст. 365 КК України. У протилежному разі вчинене може оцінюватися в межах дисциплінарної відповідальності, зокрема з урахуванням положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України [153].

Окрім цього, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу може відбуватися у службовому кабінеті, приміщенні правоохоронного органу, службовому транспорті, житлі чи іншому володінні особи, громадському місці, під час доставлення особи, затримання, проведення

слідчої або іншої процесуальної дії. Встановлення *місця* дозволяє оцінити, чи перебував працівник правоохоронного органу в умовах реалізації службових функцій, чи використовував службову обстановку для неправомірного впливу, а також чи були дотримані спеціальні гарантії прав особи. Особливе значення має вчинення відповідних дій у житлі чи іншому володінні особи, або в приміщенні правоохоронного органу. У таких випадках місце вчинення діяння може свідчити про підвищену вразливість потерпілого, обмеженість його можливостей для захисту своїх прав, залежність від дій службової особи або ускладнення подальшого доказування факту неправомірного впливу. Тому місце не є нейтральною обставиною, а допомагає розкрити реальний зміст і спрямованість протиправної поведінки. Своєю чергою, *час* учинення правопорушення має значення для встановлення зв'язку дій працівника правоохоронного органу з виконанням службових повноважень. При цьому важливим є не лише формальне перебування особи на службі, а й те, чи використовувала вона владні можливості, службове посвідчення, формений одяг, службовий транспорт, спеціальні засоби, вогнепальну зброю тощо. Навіть поза межами робочого часу дії можуть набувати кримінально-правового значення за ст. 365 КК України, якщо вони були безпосередньо пов'язані з використанням службового статусу та явно виходили за межі наданих повноважень.

Також обстановка вчинення діяння дає змогу оцінити фактичні умови, за яких правоохоронець реалізовував свої повноваження. Особливого значення ця ознака набуває в умовах воєнного стану, оскільки, обстановка в цей період часу об'єктивно змінює характер діяльності правоохоронних органів. Закон України від 15 березня 2022 р. № 2123-IX прямо передбачив особливості діяльності поліції під час дії воєнного стану, зокрема з урахуванням можливих обмежень прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб (мова йде про забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, здійснення поліцією перевірки документів, зокрема, в період комендантської години, участі у стабілізаційних, евакуаційних, мобілізаційних та інших безпекових заходах) [145]. Проте, розширення або спеціалізація повноважень правоохоронних

органів у цей період не означає звільнення їх працівників від обов'язку діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом. У зв'язку з чим, воєнний стан не має розглядатися як обставина, що виправдовує будь-яке застосування фізичної сили, спеціальних засобів або інше втручання у права і свободи особи. Навпаки, в умовах підвищеної залежності громадян від дій представників влади, обмеженості можливостей для негайного захисту своїх прав і свобод, посилення контролю за переміщенням осіб, проведення мобілізаційних заходів тощо ризик поліцейського свавілля істотно зростає. У таких умовах перевищення влади або службових повноважень набуває підвищеної суспільної небезпечності, оскільки підриває не лише права особи, а й довіру суспільства до правоохоронних органів та держави загалом. Про актуальність цієї проблеми свідчать і матеріали правозастосовної практики. Так, Офіс Генерального прокурора повідомляв, що лише у березні 2024 р. прокурори домоглися вироків шістьом правоохоронцям, яких було визнано винними у перевищенні службових повноважень і засуджено до реального покарання у виді позбавлення волі [166]. Окремі випадки можливого неправомірного застосування примусу фіксуються і в контексті мобілізаційних заходів. Зокрема, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у 2026 р. наголошував на необхідності ретельної перевірки кожного випадку можливого свавілля, насильства чи приниження людської гідності під час таких заходів [179]. Крім того, у відкритих повідомленнях ДБР зазначалося про підозру правоохоронцю, який під час перевірки військово-облікових документів у Хмельницькому, за даними слідства, застосував до особи насильство, унаслідок чого потерпілий отримав тілесні ушкодження [49].

Наведене свідчить, що обстановка воєнного стану повинна враховуватися не лише під час індивідуалізації покарання, а й на рівні законодавчої конструкції ст. 365 КК України. З огляду на це видається доцільним доповнити ст. 365 КК України новою частиною четвертою такого змісту:

«4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану, – караються позбавленням волі на строк від

семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

Враховуючи що учинення перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу в умовах воєнного стану характеризується підвищеною суспільною небезпечністю, а також вчиняється в період особливої концентрації владних повноважень, обмеження окремих прав і свобод людини та посиленої залежності громадян від дій правоохоронців, – запропоноване доповнення дозволило б надати такій обстановці самостійного кримінально-правового значення. Йдеться не про автоматичне посилення відповідальності за будь-яке порушення службової дисципліни, а про підвищену кримінально-правову оцінку саме тих умисних дій працівника правоохоронного органу, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень і вчиняються в умовах особливого правового режиму, коли можливості особи для протидії незаконному владному впливу є істотно обмеженими.

Продовжуючи здійснюваний аналіз об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, слід окремо зупинитися на такій її ознаці, як наслідки вчиненого діяння. У теорії кримінального права висловлюється теза про те, що вони існують завжди, адже будь-яке кримінальне правопорушення заподіює шкоду об'єкту посягання або певним чином створює загрозу її заподіяння. Інакше таке діяння не могло б визнаватися кримінально протиправним. У цьому контексті слушною є думка про те, що безнаслідкових кримінальних правопорушень фактично не існує [112, с. 28]. З огляду на це поняття «кримінальне правопорушення з формальним складом» означає лише те, що наслідки не включені законодавцем до числа обов'язкових ознак складу і не потребують спеціального встановлення для кваліфікації. Водночас такі наслідки або реально настають, або передбачаються як можливі, що враховується особою під час вчинення кримінально протиправного діяння [93, с. 49]. У цьому аспекті можна погодитися з позицією С. Б. Гавриша, за якою наслідки та причинний зв'язок завжди мають значення для оцінки зовнішньої сторони кримінально протиправного посягання [31, с. 173]. У розрізі здійснюваного дослідження,

особливої уваги потребує істотна шкода як обов'язкова ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 365 КК України. На нашу думку, законодавче визначення істотної шкоди у контексті цієї норми залишається недостатньо конкретизованим, що створює певні труднощі для її однакового застосування на практиці.

Кваліфікація діяння за ч. 1 ст. 365 КК України передбачає обов'язкове встановлення істотної шкоди, заподіяної внаслідок перевищення працівником правоохоронного органу наданої йому влади або службових повноважень. Згідно з приміткою до ст. 364 КК України істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2 і 367 КК України, якщо вона має матеріальний характер, визнається шкода, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Для застосування норм кримінального законодавства розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян визначається на рівні податкової соціальної пільги, встановленої пп. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 Податкового кодексу України, з урахуванням п. 5 підрозд. 1 розд. XX цього Кодексу [130]. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» прожитковий мінімум для працездатної особи з 1 січня 2026 року становить 3328 грн [150]. Отже, у 2026 році грошовий вираз істотної шкоди для кваліфікації діяння за ч. 1 ст. 365 КК України становить 166 400 грн і більше.

Водночас основні труднощі правозастосування пов'язані не стільки з обчисленням вартісного показника істотної шкоди, скільки зі встановленням її змісту, належним доказуванням та визначенням кримінально-правового значення для кваліфікації вчиненого. Р. Л. Максимович обґрунтовано зауважує, що відсутність чітко визначеного кола обставин, які необхідно враховувати під час установлення наявності або відсутності істотної шкоди, інколи спричиняє формування неоднозначної та недостатньо послідовної судової практики [105, с. 339].

Особливої уваги потребує розмежування ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1 і 2 ст. 365 КК України. Для

кваліфікації за ч. 1 цієї статті заподіяння істотної шкоди є обов'язковим. Натомість під час застосування ч. 2 ст. 365 КК України окреме встановлення наслідків у виді істотної шкоди не вимагається, оскільки їх кримінально-правове значення заміщується передбаченими цією нормою ознаками – застосуванням насильства або погрозою його застосування, використанням зброї чи спеціальних засобів або вчиненням болісних дій, що ображають особисту гідність потерпілого, за відсутності ознак катування

Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 грудня 2018 р. у справі № 301/2178/13-к було звернуто увагу на те, що для ч. 1 ст. 365 КК України заподіяння істотної шкоди є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення. Водночас Велика Палата зазначила, що після внесення змін до ст. 365 КК України Законом України від 21 лютого 2014 р. № 746-VII об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 цієї статті, не пов'язується із настанням наслідків у вигляді істотної шкоди. Вона вичерпується вчиненням дій, які явно виходять за межі наданих працівникові правоохоронного органу прав чи повноважень і супроводжуються насильством, погрозою його застосування, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними й такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями [133]. Подібний підхід було застосовано і в постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03 квітня 2019 р. у справі № 167/1547/15-к. У цій справі суди першої та апеляційної інстанцій фактично виходили з того, що для кваліфікації дій працівників поліції за ч. 2 ст. 365 КК України необхідно довести заподіяння потерпілому майнової шкоди. Натомість Верховний Суд визнав такий підхід помилковим, зазначивши, що заподіяння наслідків у вигляді істотної шкоди в розумінні примітки до ст. 364 КК України не є обов'язковою умовою для кваліфікації дій за ч. 2 ст. 365 КК України [135]. Аналогічна правова позиція простежується і в постанові Верховного Суду від 24 січня 2024 р. у справі № 686/13456/16-к. Суд підкреслив, що об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України, утворюють дії, які явно виходять за межі наданих працівникові правоохоронного

органу прав чи повноважень та супроводжуються хоча б однією із передбачених законом ознак. При цьому заподіяння істотної шкоди не є самостійною обов'язковою умовою кваліфікації за ч. 2 ст. 365 КК України [136].

Наведені приклади свідчать, що основна складність полягає не у розмірі істотної шкоди, а й у правильному визначенні її кримінально-правового значення залежно від частини ст. 365 КК України. Так, для ч. 1 цієї статті істотна шкода є обов'язковою ознакою матеріального складу, а тому її наявність, розмір, характер і причинний зв'язок із діями працівника правоохоронного органу повинні бути належно доведені. Натомість для ч. 2 ст. 365 КК України судова практика Верховного Суду виходить із того, що істотна шкода не підлягає окремому доказуванню як обов'язкова ознака складу, оскільки суспільна небезпечність відповідного діяння зумовлюється самим способом його вчинення. У зв'язку з цим доцільним розмежовувати два аспекти проблеми. Перший стосується правил встановлення істотної шкоди за ч. 1 ст. 365 КК України, коли вона є обов'язковим наслідком кримінального правопорушення. Другий пов'язаний із випадками застосування ч. 2 ст. 365 КК України, де основне значення має не розмір шкоди, а характер протиправних дій працівника правоохоронного органу, зокрема застосування насильства, погрози, зброї, спеціальних засобів або дій, що принижують гідність потерпілого.

Отже, потреба вдосконалення законодавчого регулювання полягає в першу чергу не в посиленні чи пом'якшенні кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів, а в усуненні неоднозначності щодо змісту істотної шкоди та її значення для різних складів, передбачених ст. 365 КК України. Чинна примітка до ст. 364 КК України фактично встановлює кількісний майновий критерій істотної шкоди, однак не дає достатньо чіткої відповіді на питання, як оцінювати немайнові наслідки перевищення влади або службових повноважень, працівником правоохоронного органу. З огляду на викладене, пропонується доповнити ст. 365 КК України приміткою такого змісту:

«Примітка. Для кваліфікації діяння за частиною другою чи третьою цієї статті встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення не вимагається».

Таким чином, запропоноване законодавче вдосконалення спрямоване на усунення неоднозначності у застосуванні ст. 365 КК України. Воно дає змогу чітко розмежувати ч. 1 цієї статті, де істотна шкода є обов'язковим наслідком кримінального правопорушення, та ч. 2, або 3 у якій підвищена суспільна небезпечність діяння зумовлена насильством, погрозою його застосування, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або діями, що принижують особисту гідність потерпілого.

Поряд із цим, особливо кваліфікований склад, передбачений ч. 3 ст. 365 КК України, пов'язаний із настанням тяжких наслідків. Такими наслідками у ст. ст. 364-367 КК України вважаються наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Як вже було нами зазначено, у 2026 р. неоподатковуваний мінімум доходів громадян визначається на рівні податкової соціальної пільги, тобто становить 50 % прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня відповідного року. Оскільки з 1 січня 2026 року прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 3 328 грн, розмір податкової соціальної пільги дорівнює 1 664 грн. Тобто, тяжкими наслідками для цілей кваліфікації за ч. 3 ст. 365 КК України у 2026 році слід визнавати наслідки, розмір яких дорівнює або перевищує 416 000 грн [79; 130; 150].

Отже, в цілому, встановлення об'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу передбачає з'ясування трьох обставин: по-перше, змісту та меж службових повноважень відповідної особи; по-друге, характеру дій, які явно виходили за ці межі; по-третє, наслідків такого діяння та причинного зв'язку між діями працівника правоохоронного органу і заподіяною шкодою.

2.2. Суб'єкт та суб'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

Встановлення суб'єкта та, відповідно, суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є необхідною передумовою правильної кримінально-правової

оцінки вчиненого. Відсутність хоча б однієї обов'язкової ознаки цих елементів виключає можливість кваліфікації діяння за нормою Особливої частини КК України. Зокрема, під час вирішення питання про кримінальну відповідальність необхідно встановити, чи є особа фізичною та осудною, чи досягла вона передбаченого законом віку, а у випадках кримінальних правопорушень зі спеціальним суб'єктом – чи мала вона додаткові ознаки, визначені кримінальним законом. Насамперед, зазначимо, що в загальному розумінні суб'єктом є особа, яка вчинила передбачене КК України суспільно небезпечне діяння та може підлягати кримінальній відповідальності. Вимоги до суб'єкта закріплено в розділі IV Загальної частини КК України «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)». У ньому визначено загального та спеціального суб'єктів, а також розкрито ознаки службової особи [67, с. 81]. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України загальним суб'єктом є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого згідно із цим Кодексом може наставати кримінальна відповідальність. Частина 2 цієї статті визначає спеціального суб'єкта як фізичну осудну особу, яка у відповідному віці вчинила кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [79].

Відразу зазначимо, що ст. 365 КК України не належить до переліку кримінальних правопорушень, відповідальність за які може наставати з чотирнадцяти років. Тому відповідно до ч. 1 ст. 22 КК України загальний мінімальний вік кримінальної відповідальності за таке діяння становить шістнадцять років [79]. Водночас досягнення цього віку саме по собі не є достатнім для визнання особи суб'єктом перевищення влади або службових повноважень. Вона повинна у передбаченому спеціальним законодавством порядку набути статусу працівника правоохоронного органу та бути наділена відповідними повноваженнями. Тому фактичний мінімальний вік спеціального суб'єкта залежить також від установлених законом вимог до прийняття на службу або зайняття певної посади. При цьому, на нашу думку, підстав для встановлення у ст. 22 КК України окремого зниженого віку кримінальної

відповідальності за перевищення влади або службових повноважень немає. Особа, яка не набула статусу працівника правоохоронного органу, об'єктивно не може реалізовувати повноваження, явний вихід за межі яких утворює ознаку досліджуваного кримінального правопорушення. У даному випадку, вікова характеристика суб'єкта ст. 365 КК України, визначається поєднанням загальної вимоги кримінального закону та спеціальних умов набуття відповідного службового статусу.

Осудність є ще одною обов'язковою ознакою суб'єкта. Згідно з ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час учинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії або бездіяльність і керувати ними [79]. Осудність характеризує такий стан психіки, за якого особа здатна правильно сприймати фактичний зміст і суспільне значення своєї поведінки, передбачати її наслідки та контролювати власні дії. Стосовно працівника правоохоронного органу, то здатність усвідомлювати свої дії охоплює розуміння не лише їх фактичного змісту, а й характеру виконуваної службової діяльності, обсягу наданих прав і повноважень, підстав застосування заходів примусу та наслідків виходу за встановлені межі. Водночас професійна підготовка, проходження медичного чи психологічного добору під час прийняття на службу не виключають можливості виникнення у працівника психічного розладу надалі. Тому питання осудності оцінюється саме щодо психічного стану особи на момент учинення кримінального правопорушення.

У кримінально-правовій доктрині застосовується презумпція осудності, за якою особа визнається осудною, доки в установленому законом порядку не буде доведено протилежне [105; 123, с. 7; 75, с. 149]. Підставами для перевірки її психічного стану можуть бути медичні документи про наявність психічного захворювання, неадекватна поведінка під час або після вчинення діяння, а також виявлені порушення пам'яті, сприйняття, мислення, вольової чи емоційної сфери. Згідно із ч. 2 ст. 19 КК України кримінальній відповідальності не підлягає особа, яка під час учинення суспільно небезпечного діяння перебувала у стані неосудності, тобто внаслідок хронічної психічної хвороби, тимчасового розладу

психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки не могла усвідомлювати свої дії чи керувати ними. За рішенням суду до такої особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру [79].

КК України передбачає також обмежену осудність. Особа, яка внаслідок наявного у неї психічного розладу не могла повною мірою усвідомлювати свої дії або керувати ними, не звільняється від кримінальної відповідальності. Визнання працівника правоохоронного органу обмежено осудним не виключає наявності в його діянні складу кримінального правопорушення, однак може бути враховане судом під час призначення покарання та слугувати підставою для застосування примусових заходів медичного характеру [79].

За наявності відомостей, які викликають обґрунтовані сумніви щодо осудності або обмеженої осудності підозрюваного чи обвинуваченого, його психічний стан підлягає дослідженню із залученням експерта. Висновок судово-психіатричної експертизи містить спеціальні медичні відомості, однак остаточне юридичне рішення про осудність, обмежену осудність або неосудність особи приймає суд на підставі сукупності доказів. Тому твердження про те, що питання осудності вирішується виключно експертом, є не зовсім точним [96, с. 19].

Отже, осудність і досягнення встановленого віку є ознаками будь-якого суб'єкта, тоді як спеціальний суб'єкт додатково характеризується ознаками, передбаченими нормою Особливої частини КК України. При цьому, службову особу не слід розглядати як третій самостійний вид суб'єкта кримінального правопорушення поряд із загальним і спеціальним (вона є одним із різновидів спеціального, правовий статус якого визначається характером виконуваних функцій та обсягом наданих повноважень).

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України службовими визнаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади або місцевого самоврядування, а також обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням [79]. Як вже було неодноразово зазначено, під час вирішення

питання про наявність спеціального суб'єкта потрібно встановити нормативно-правовий акт, на підставі якого особа була прийнята на службу, посаду, яку вона обіймала, коло закріплених за нею завдань, прав та обов'язків, а також зв'язок цих повноважень із вчиненням та інкримінованим діянням. Самого посилання на наказ про призначення особи лише на посаду недостатньо. У процесуальних документах, що повинні міститись в матеріалах кримінального провадження доцільно конкретно зазначати положення законів, статутів, посадових інструкцій та інших нормативно-правових актів, якими визначалися межі допустимої поведінки відповідного працівника.

Так, *суб'єкт* кримінального правопорушення передбаченого ст. 365 КК України – спеціальний, а саме службова особа будь-якого правоохоронного органу (працівник правоохоронного органу). Зміст поняття «працівник» розкривається у підп. 14.1.195 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, відповідно до якого працівником визнається фізична особа, яка на підставі укладеного з роботодавцем трудового договору (контракту) особисто виконує визначену ним трудову функцію [130]. З урахуванням цього працівником правоохоронного органу слід вважати фізичну особу, яка перебуває у відповідних трудових або службових правовідносинах із правоохоронним органом та особисто виконує покладені на неї законом і відповідним договором чи контрактом функції.

Водночас спеціальний статус працівника правоохоронного органу є обов'язковим лише для виконавця кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. Інші співучасники такого діяння не обов'язково повинні відповідати ознакам спеціального суб'єкта. Організатором, підбурювачем або пособником можуть виступати як інші працівники правоохоронних органів, так і особи, які такого статусу не мають. За наявності передбачених законом ознак співучасті їхні дії підлягають кваліфікації з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України та відповідну частину ст. 365 КК України [79].

До працівників правоохоронних органів належать, зокрема, *прокурори*

органів прокуратури. Такий висновок ґрунтується на положеннях ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», у якій органи прокуратури безпосередньо віднесено до правоохоронних органів [151]. Водночас для визнання конкретної особи спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, недостатньо лише факту її перебування у трудових або службових відносинах з органом прокуратури. Необхідно встановити, що особа наділена владними або іншими службовими повноваженнями, вихід за межі яких може утворювати об'єктивну сторону перевищення влади або службових повноважень.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII «Про прокуратуру» систему прокуратури України становлять: Офіс Генерального прокурора, обласні прокуратури, окружні прокуратури та Спеціалізована антикорупційна прокуратура [161]. У разі потреби рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, обласної чи окружної прокуратури або на правах самостійної обласної чи окружної прокуратури. Зазначене правило не поширюється на утворення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, особливості організації та діяльності якої визначаються ст. 8-1 зазначеного Закону [197].

Офіс Генерального прокурора посідає вищий рівень у системі прокуратури стосовно обласних та окружних прокуратур. Обласні прокуратури, своєю чергою, є органами вищого рівня щодо окружних прокуратур, які функціонують у межах їхньої територіальної юрисдикції. Організаційна єдність системи прокуратури ґрунтується на спільних засадах діяльності її органів, єдиному статусі прокурорів, уніфікованому порядку організаційного забезпечення, фінансуванні виключно коштом Державного бюджету України та діяльності органів прокурорського самоврядування.

Статус прокурорів є однаковим незалежно від рівня органу прокуратури та обійманої адміністративної посади. Поряд із прокурорськими посадами у структурі органів прокуратури передбачено посади державних службовців та

інших працівників. Сам факт роботи особи в органі прокуратури не дає підстав визнавати її суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. У кожному конкретному випадку з'ясуванню підлягають правовий статус працівника, зміст виконуваних ним функцій, наявність владних або інших службових повноважень, а також нормативно встановлені межі їх здійснення.

Кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посади прокурорів визначено ст. 27 Закону України «Про прокуратуру». За результатами добору прокурором окружної прокуратури, а в передбачених законом випадках – прокурором-стажистом, може бути призначений громадянин України, який здобув вищу юридичну освіту та володіє державною мовою на рівні, установленому Національною комісією зі стандартів державної мови [161]. На відміну від попередньої редакції Закону, чинні положення не вимагають від кандидата на посаду прокурора окружної прокуратури дворічного стажу роботи в галузі права.

Кандидат на посаду прокурора обласної прокуратури повинен мати вищу юридичну освіту, володіти державною мовою та набути щонайменше трирічного стажу роботи в галузі права. Для призначення прокурором Офісу Генерального прокурора необхідний стаж у відповідній галузі тривалістю не менше п'яти років. Аналогічний мінімальний стаж, поряд із вищою юридичною освітою та володінням державною мовою, встановлено для кандидатів на посади прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [161].

Частини 1–3 та 5 ст. 27 Закону України «Про прокуратуру» передбачають також проходження кандидатом базової загальновійськової підготовки або військової служби. Виняток встановлено для осіб, визнаних непридатними до військової служби за станом здоров'я. Зазначена вимога підлягатиме застосуванню з дня, наступного після припинення чи скасування воєнного стану, але не раніше ніж через один рік із моменту запровадження базової загальновійськової підготовки [161].

Відповідно до ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру» Спеціалізована антикорупційна прокуратура має статус юридичної особи публічного права. Для виконання покладених на неї функцій САП володіє відокремленим державним

майном, має рахунки в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, і печатку із зображенням Державного Герба України. Загальну структуру Спеціалізованої антикорупційної прокуратури утворюють центральний апарат і територіальні філії. Її службові приміщення мають бути територіально відокремлені від інших службових приміщень Офісу Генерального прокурора, обласних та окружних прокуратур [161; 170].

До основних функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури належать нагляд за додержанням законів під час проведення Національним антикорупційним бюро України оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, підтримання державного обвинувачення в суді у відповідних кримінальних провадженнях, а також представництво інтересів громадянина або держави в суді у передбачених законом випадках, пов'язаних із корупційними чи пов'язаними з корупцією правопорушеннями та визнанням активів необґрунтованими.

Заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури безпосередньо підпорядковується Генеральному прокурору. Водночас організаційна самостійність САП забезпечується законодавчою заборобою Генеральному прокурору, його першому заступнику та іншим заступникам надавати прокурорам Спеціалізованої антикорупційної прокуратури вказівки або вчиняти інші дії, що безпосередньо стосуються здійснення ними прокурорських повноважень. Керівник САП організовує роботу прокуратури, визначає її структуру та штатний розпис, затверджує кошторис, вирішує питання призначення і звільнення прокурорів, а також визначає прокурора або групу прокурорів у конкретному кримінальному провадженні [161].

Призначення прокурорів, керівників підрозділів та їхніх заступників у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі здійснює керівник САП за підсумками відкритого конкурсу. Проведення конкурсного відбору покладається на комісію у складі шести членів. Трьох із них визначає керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, ще трьох – керівник САП на підставі пропозицій

міжнародних та іноземних організацій, які надають Україні технічну допомогу у сфері запобігання корупції та протидії їй.

Заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а також його першого заступника і заступника призначає Генеральний прокурор за результатами відкритого конкурсного відбору. До конкурсної комісії, утвореної для зайняття цих адміністративних посад, включаються шість осіб. Трьох членів комісії Генеральний прокурор визначає за пропозиціями Ради прокурорів України, а інших трьох – за пропозиціями міжнародних та іноземних організацій, які надають Україні допомогу у сфері запобігання корупції та протидії їй.

За результатами конкурсу комісія визначає двох кандидатів на кожну адміністративну посаду. Генеральний прокурор протягом десяти робочих днів зобов'язаний призначити на відповідну посаду одного з відібраних кандидатів. Відкритість конкурсної процедури забезпечується її публічним проведенням, доступом представників медіа до засідань комісії та їх трансляцією в мережі Інтернет [161; 122].

Таким чином, прокурори Офісу Генерального прокурора, обласних та окружних прокуратур, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а також прокурори спеціалізованих прокуратур, утворених відповідно до закону, можуть визнаватися працівниками правоохоронного органу як спеціальними суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. Кримінально-правова оцінка їхніх дій потребує встановлення конкретних повноважень, якими прокурор був наділений, нормативно визначених меж їх здійснення та того, у чому полягав явний вихід за ці межі.

Водночас, використання поняття «працівники органів внутрішніх справ» для характеристики сучасного складу Національної поліції України є застарілим. Після прийняття Закону України від 2 липня 2015 р. «Про Національну поліцію» правовий статус відповідних осіб визначається через поняття «поліцейський». Міністерство внутрішніх справ України та Національна поліція України не є тотожними органами, а перебування особи на посаді в системі МВС України ще

не надає їй статусу працівника правоохоронного органу. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію», нині, систему поліції становлять центральний орган управління поліції та її територіальні органи. У складі поліції функціонують кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, спеціальна поліція, поліція особливого призначення, а також інші підрозділи, діяльність яких спрямована на виконання завдань поліції або забезпечення її функціонування. Рішення про створення таких підрозділів приймає керівник поліції за погодженням із Міністром внутрішніх справ України. У системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи, установи забезпечення та заклади професійної освіти зі специфічними умовами навчання [156].

Поліцейським згідно із ч. 1 ст. 17 Закону «Про Національну поліцію» є громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу в поліції та якому присвоєно спеціальне звання поліції [156]. Р. В. Дмитрик пов'язує правовий статус поліцейського із сукупністю завдань, функцій, повноважень, обов'язків, юридичних гарантій і відповідальності [39, с. 165–169]. У поліції теж поряд із поліцейськими можуть працювати державні службовці та інші працівники, трудові відносини яких регулюються законодавством про державну службу або про працю. Такі особи не набувають статусу спеціального суб'єкта, передбаченого ст. 365 КК України, лише у зв'язку з роботою в органі чи установі поліції. Належність конкретного працівника до суб'єктів цього кримінального правопорушення повинна визначатися з урахуванням характеру його функцій, наявності владних повноважень і безпосередньої участі у правоохоронній діяльності [12, с. 144–155; 208, с. 139].

Також варто акцентувати увагу на тому, що особи, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами, не є працівниками відповідних правоохоронних органів лише на підставі такого співробітництва. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» співробітництво особи з оперативним підрозділом може бути оформлене письмовою угодою з гарантуванням його конфіденційності. Така угода спрямована на залучення

особи до виконання окремих завдань оперативно-розшукової діяльності, однак не передбачає її зарахування до штату оперативного підрозділу, присвоєння спеціального звання або наділення службово-владними повноваженнями [157]. Водночас, ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» безпосередньо встановлює, що залучена до виконання оперативно-розшукових завдань особа перебуває під захистом держави. Якщо співробітництво оформлено трудовою угодою, відповідний період зараховується до її загального трудового стажу, а в разі інвалідності або смерті, пов'язаної з виконанням завдань, на неї поширюються пільги, передбачені для працівників оперативних підрозділів [157].

Кадри Служби безпеки України згідно зі ст. 19 Закону України «Про Службу безпеки України» складають співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір зі Службою безпеки України, а також військовослужбовці строкової служби [162]. Поділ свідчить про неоднорідність кадрового складу Служби безпеки України. М. С. Юзишен слушно зазначає, що проходження служби співробітниками Служби безпеки України має особливий публічно-службовий характер і поєднує елементи військової служби з виконанням правоохоронних та контррозвідувальних завдань [205, с. 357–368]. Співробітники-військовослужбовці, які здійснюють контррозвідувальну, оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, охорону державної таємниці або застосовують передбачені законом примусові заходи, належать до працівників правоохоронного органу у значенні ст. 365 КК України. Натомість працівники, прийняті за трудовим договором для виконання технічних, господарських, медичних чи інших допоміжних функцій, не можуть автоматично визнаватися такими суб'єктами. У кожному випадку необхідно встановити зміст повноважень особи та безпосередній зв'язок виконуваної роботи з правоохоронною функцією Служби безпеки України.

Окрім зазначеного, ще Військова служба правопорядку у Збройних Силах України є спеціальним правоохоронним формуванням у складі Збройних Сил України. Її призначенням є забезпечення правопорядку та військової дисципліни,

запобігання і припинення кримінальних та інших правопорушень у Збройних Силах України, захист життя, здоров'я і прав військовослужбовців, а також охорона військового майна. Чинна редакція ст. 12 Закону «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» передбачає, що вона комплектується офіцерським складом, сержантами та солдатами, а також працівниками Збройних Сил України [142]. Однак, під час кваліфікації діянь військовослужбовця необхідно враховувати можливу конкуренцію ст. 365 та ст. 426-1 КК України, виходячи зі змісту порушених повноважень і характеру виконуваних функцій.

До працівників НАБУ за чинною редакцією ст. 10 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII належать гласні й негласні штатні працівники з числа осіб начальницького складу, державних службовців та інших осіб, які працюють за трудовими договорами [155]. У структурі персоналу необхідно розмежовувати детективів, а також інших працівників, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, застосовують заходи примусу або забезпечують безпеку учасників кримінального провадження, і державних службовців чи працівників, зайнятих інформаційним, технічним, фінансовим та господарським забезпеченням. Перші виконують правоохоронні функції та можуть бути спеціальними суб'єктами за ст. 365 КК України. Щодо інших працівників висновок повинен ґрунтуватися на аналізі конкретної посади і наданих їй повноважень [63, с. 124].

Наведений перелік правоохоронних органів доцільно доповнити Бюро економічної безпеки України. Утворення БЕБ та покладення на нього повноважень щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки супроводжувалося ліквідацією податкової міліції і переданням новоствореному органу відповідних функцій. Згідно зі ст. 1 Закону України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX Бюро економічної безпеки України є центральним органом виконавчої влади, уповноваженим протидіяти правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Для виконання покладених завдань БЕБ здійснює правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші

передбачені законом функції [140].

До кола працівників правоохоронних органів належать також відповідні працівники Державного бюро розслідувань. Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII визначає ДБР як державний правоохоронний орган, до компетенції якого належить запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення, припинення, розкриття та розслідування [149]. На думку В. М. Харченка, Державне бюро розслідувань є спеціалізованим правоохоронним органом, діяльність якого насамперед пов'язана з розслідуванням кримінальних правопорушень, учинених представниками публічної влади, працівниками правоохоронних органів та військовослужбовцями [199, с. 624–631].

Слідчі, працівники оперативних підрозділів, керівники слідчих і оперативних підрозділів ДБР, а також інші його працівники, наділені владними повноваженнями, за наявності всіх установлених законом ознак можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. Належність адміністративних, технічних і господарських працівників до штату ДБР сама по собі не є достатньою підставою для визнання їх такими суб'єктами.

Таким чином, наведені положення підтверджують, що законодавчі поняття «кадри», «особовий склад», «персонал» або «працівники» певного державного органу не є рівнозначними поняттю «працівник правоохоронного органу» як спеціальному суб'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. До штату правоохоронного органу можуть входити військовослужбовці, особи зі спеціальними званнями, державні службовці, спеціалісти та працівники за трудовими договорами. Визнання конкретної особи спеціальним суб'єктом потребує встановлення її правового статусу, безпосереднього виконання правоохоронних функцій, наявності владних або примусових повноважень та нормативно визначених меж їх реалізації.

На завершення даного аналізу суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, доцільно розглянути соціально-демографічні, професійно-службові та морально-психологічні ознаки правоохоронців, які вчиняють перевищення влади або службових повноважень. Такі відомості не

впливають безпосередньо на кримінально-правову кваліфікацію діяння, однак дають змогу повніше з'ясувати особливості формування умислу, характер використання службового статусу, мотиви поведінки винного та обставини, які можуть ураховуватися під час призначення покарання.

Для побудови узагальненої характеристики було використано результати вибіркового вивчення 50 кримінальних проваджень, розглянутих судами за ст. 365 КК України. За статевою ознакою серед осіб, дії яких кваліфікувалися за цією статтею КК України, переважали чоловіки – 92 %, тоді як частка жінок становила 8 %. Такий розподіл значною мірою пов'язаний із кадровим складом підрозділів, працівники яких безпосередньо здійснюють затримання, оперативно-розшукові заходи, охорону публічного порядку, конвоювання та застосування передбачених законом заходів примусу. Водночас стаття не визначає схильності до перевищення повноважень, а лише відображає кількісне співвідношення чоловіків і жінок на відповідних посадах (додаток Б).

Найбільшу частку становили працівники віком від 30 до 39 років – 44 %. Особи віком від 20 до 29 років становили 22 %, від 40 до 49 років – 26 %, а віком 50 років і старше – 8 %. Отже, 70 % досліджених осіб перебували у віці від 30 до 49 років, тобто в періоді найбільшої професійної активності, коли працівник вже має значний досвід служби. Розподіл за стажем служби підтверджує, що перевищення повноважень не є поведінкою, властивою виключно недосвідченим працівникам. Стаж до п'яти років мали 28 % досліджених осіб, від п'яти до десяти років – 40 %, понад десять років – 32 %. Отже, 72 % працівників на момент учинення кримінального правопорушення мали щонайменше п'ятирічний досвід служби. Для молодших працівників ризик явного виходу за межі наданих повноважень може бути пов'язаний із недостатнім практичним досвідом, невмінням належним чином оцінити конфліктну ситуацію, прагненням продемонструвати рішучість або заслужити схвалення керівництва й колег. У працівників старших вікових груп відповідна поведінка частіше може бути наслідком професійної деформації, звикання до застосування примусу, формування стереотипного ставлення до затриманих та переконання в

допустимості відступу від установлених правил заради досягнення службового результату (додаток Б).

Вищу освіту мали 76 % осіб, тоді як 24 % пройшли професійну або спеціальну підготовку у відомчих закладах освіти без здобуття повної вищої освіти. Наявність юридичної чи іншої спеціальної підготовки свідчить про те, що працівник повинен добре знати підстави і порядок затримання особи, застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї, а також межі проведення оперативно-розшукових, процесуальних та інших службових дій. Тому явний вихід за межі повноважень у більшості випадків не може пояснюватися незнанням елементарних вимог законодавства. Професійні знання, однак, не завжди виконують стримувальну функцію. В окремих випадках вони можуть використовуватися для маскувння незаконних дій, надання їм зовнішніх ознак правомірності, внесення недостовірних відомостей до рапортів, протоколів та інших службових документів. Працівник, який добре знає порядок документування затримання або застосування примусу, може використовувати ці знання для приховування фактичних обставин події та створення перешкод для подальшого доказування (додаток Б).

Працівники Національної поліції становили 84 % досліджених осіб. На співробітників Служби безпеки України припадало 6 %, персонал органів та установ виконання покарань – 4 %, військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України – 4 %, представників інших правоохоронних органів – 2 %. Переважання поліцейських пояснюється їх чисельністю, безпосередньою взаємодією з громадянами та частотою виникнення ситуацій, у яких є підстави для застосовування превентивних або примусових заходів (додаток Б).

Фізичне насильство застосовувалося у 78 % досліджених проваджень. Спеціальні засоби використовувалися у 24 %, зброя – у 6 %, незаконне затримання або утримання особи було встановлено у 20 % випадків. Наведені показники можуть частково збігатися, оскільки в одному кримінальному провадженні незаконне затримання могло поєднуватися із застосуванням

фізичної сили або спеціальних засобів. Переважання фізичного насильства підтверджує, що службові повноваження найчастіше використовуються для безпосереднього впливу на поведінку потерпілого. Одноособово кримінальне правопорушення вчинили 72 % працівників, у співучасті – 28 %. У випадках спільного вчинення незаконних дій професійна солідарність могла набувати викривленого змісту, виявляючись у взаємній підтримці застосування насильства, виконанні незаконних вказівок, спільному приховуванні слідів події та погодженні подальших пояснень. Участь кількох працівників також посилювала фактичну безпорадність потерпілого та зменшувала можливості протидіяти незаконним вимогам (додаток Б).

Попередня службова поведінка теж не була бездоганною. До вчинення правопорушення не притягувалися до дисциплінарної відповідальності 66 % осіб, тоді як стосовно 34 % уже застосовувалися дисциплінарні стягнення. Позитивно характеризувалися за місцем служби 70 % працівників. Це свідчить, що формально позитивна характеристика або відсутність стягнень не виключають можливості умисного та явного виходу за межі повноважень. Відомості про дисциплінарні стягнення, скарги громадян, необґрунтоване застосування примусу, порушення порядку затримання чи оформлення службових документів можуть указувати на поступове формування негативної моделі поведінки. Проте сам факт існування скарги або дисциплінарного провадження не доводить винуватості особи та повинен оцінюватися лише разом з іншими доказами (додаток Б).

Після вчинення кримінального правопорушення поведінка працівників також відрізнялася. Домінуючим способом реагування у 32 % випадків було внесення недостовірних відомостей до службових документів. Узгодження показань з іншими працівниками встановлено у 20 %, вплив на потерпілих або свідків – у 14 %, визнання вини та сприяння встановленню обставин події – у 18 %. Ще у 16 % проваджень активних дій, спрямованих на приховування кримінального правопорушення, не встановлено (додаток Б).

Сукупна оцінка цих обставин дає змогу індивідуалізувати покарання з

урахуванням не лише тяжкості заподіяної шкоди, а й особливостей використання винним статусу працівника правоохоронного органу.

Після з'ясування ознак суб'єкта кримінального правопорушення доцільно перейти до характеристики його суб'єктивної сторони. Її встановлення є необхідною умовою вирішення питання про кримінальну відповідальність, оскільки саме через суб'єктивні ознаки визначається психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків. Заподіяння суспільно небезпечних наслідків за відсутності вини не утворює підстави для кримінальної відповідальності. Так само діяння, для якого законом передбачено умисну форму вини, не може бути поставлене особі у вину, якщо воно вчинене з необережності [71; 16; 17; 29]. Відсутність суб'єктивної сторони, як і будь-якого іншого обов'язкового елемента складу кримінального правопорушення – об'єкта, об'єктивної сторони чи суб'єкта, – виключає можливість кваліфікації вчиненого за відповідною кримінально-правовою нормою.

У кримінально-правовій доктрині суб'єктивна сторона визначається як внутрішній прояв кримінального правопорушення, що характеризує психічне ставлення особи до вчинюваного нею діяння та його суспільно небезпечних наслідків. Зміст суб'єктивної сторони охоплює вину, мотив, мету й емоційний стан особи. Центральне місце серед цих ознак належить вині, обов'язковій для суб'єктивної сторони кожного складу кримінального правопорушення. Вона відображає психічне ставлення особи до передбачених КК України дії або бездіяльності та спричинених ними наслідків і виражається у формі умислу чи необережності [116, с. 17].

У ст. 24 КК України передбачено два види умислу – прямий і непрямий. Основним критерієм їх розмежування є вольове ставлення винної особи до суспільно небезпечних наслідків свого діяння. Прямий умисел наявний тоді, коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер учинюваної дії або бездіяльності, передбачає можливість чи неминучість настання відповідних наслідків та бажає їх настання. За непрямого умислу особа також усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї поведінки й передбачає її наслідки, однак

не бажає їх настання, хоча свідомо допускає їх.

Психічне ставлення працівника правоохоронного органу до окремих ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, може бути неоднаковим. Дії, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, завжди вчиняються умисно, на що безпосередньо вказує диспозиція ч. 1 цієї статті. Ставлення винного до суспільно небезпечних наслідків у виді істотної шкоди може характеризуватися як умислом, так і необережністю. Отже, у разі необережного ставлення до таких наслідків суб'єктивна сторона відповідного кримінального правопорушення має складну форму вини.

Тому діяння, що становить перевищення повноважень, може бути вчинене лише умисно. Працівник усвідомлює фактичний зміст своїх дій, розуміє, якими правами та повноваженнями він наділений, усвідомлює очевидний вихід за їх межі та бажає діяти у такий спосіб. Інтелектуальний момент умислу охоплює усвідомлення винним кількох взаємопов'язаних обставин. Працівник правоохоронного органу повинен розуміти свій службовий статус, зміст наданих йому повноважень, фактичну відсутність правових підстав для відповідного втручання та явну невідповідність учинених дій встановленим законом межам. Вольовий момент полягає у бажанні вчинити дії, на які працівник за конкретних обставин не був уповноважений. Ознака явності перевищення має не лише об'єктивне, а й суб'єктивне значення. Вихід за межі повноважень повинен бути очевидним для самого працівника правоохоронного органу. Якщо питання про допустимість певної дії було об'єктивно спірним, залежало від неоднозначного тлумачення нормативного акту або особа добросовісно помилялася щодо фактичних підстав застосування примусу, це може свідчити про відсутність умислу на явне перевищення повноважень. Проте професійна підготовка та обізнаність правоохоронця з правилами здійснення службової діяльності підвищують вимоги до оцінювання обґрунтованості такої помилки. Психічне ставлення до наслідків перевищення повноважень повинно встановлюватися окремо від ставлення до самого діяння. Умисний характер виходу за межі наданих прав не означає автоматичної наявності прямого умислу щодо кожного

спричиненого наслідку. Ставлення до істотної шкоди може проявлятися в її бажанні або свідомому припущенні. Якщо працівник не передбачав настання відповідної шкоди, питання про наявність складу потребує оцінювання того, чи допускає закон складну форму вини щодо конкретних наслідків і чи охоплюються вони причинним зв'язком з умисними діями. Доведення умислу не обов'язково ґрунтується на прямому визнанні вини. Висновок про психічне ставлення особи формується на підставі сукупності доказів, які характеризують спосіб і тривалість дій, обстановку їх учинення, поведінку потерпілого, наявність або відсутність законних підстав для застосування примусу, зміст службових документів, дії винного після події та намагання приховати вчинене.

Аналіз суб'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень потребує розмежування психічного ставлення працівника правоохоронного органу до вчинюваного діяння та спричинених ним наслідків. Явний вихід за межі наданих прав чи повноважень має бути усвідомленим. Винний розуміє, що його дії не належать до встановленої законом компетенції, проте свідомо їх учиняє. Отже, ставлення працівника правоохоронного органу безпосередньо до діяння завжди має умисний характер.

Психічне ставлення винного до суспільно небезпечних наслідків може мати різні форми. Працівник правоохоронного органу може передбачати заподіяння істотної шкоди, визначеної ч. 1 ст. 365 КК України, або настання тяжких наслідків, передбачених ч. 3 цієї статті, бажати такого результату чи свідомо допускати його настання. Можливим є й необережне ставлення до наслідків: особа передбачає ймовірність їх настання, але легковажно розраховує на їх відвернення, або не передбачає відповідного результату, хоча за конкретних обставин повинна була і могла його передбачити.

Під час кваліфікації діяння за ч. 2 ст. 365 КК України необхідно встановити усвідомлений характер застосування насильства або погрози його застосування, зброї чи спеціальних засобів, а також учинення болісних дій, що ображають особисту гідність потерпілого, за відсутності ознак катування. Тому належна кримінально-правова оцінка вимагає окремого з'ясування психічного ставлення

винного, по-перше, до явного виходу за межі наданих йому прав чи повноважень і, по-друге, до суспільно небезпечних наслідків учиненого діяння.

Поряд із виною зміст суб'єктивної сторони можуть характеризувати мотив, мета та емоційний стан особи. На відміну від вини, ці ознаки не є обов'язковими для кожного складу кримінального правопорушення, проте їх з'ясування дає змогу повніше встановити внутрішню спрямованість поведінки винного та причини прийняття ним рішення про вчинення відповідного діяння. Мотив відображає внутрішнє усвідомлене спонукання, під впливом якого особа вирішує діяти певним чином. Мета, своєю чергою, характеризує той результат, якого вона прагне досягти шляхом учинення кримінального правопорушення. Емоційний стан відображає сукупність переживань та емоцій, що супроводжують поведінку особи безпосередньо під час учинення суспільно небезпечного діяння [117, с. 89].

Вина, мотив, мета та емоційний стан у своїй сукупності дають можливість розкрити внутрішню сторону поведінки особи та встановити зв'язок між її свідомістю, волею, вчиненим діянням і його наслідками. При цьому юридичне значення факультативних ознак суб'єктивної сторони залежить від особливостей законодавчого опису конкретного складу кримінального правопорушення. Якщо мотив або мета безпосередньо передбачені відповідною кримінально-правовою нормою як обов'язкові ознаки, їх установлення необхідне для кваліфікації вчиненого. В інших випадках вони не визначають наявності складу кримінального правопорушення, однак можуть характеризувати ступінь суспільної небезпечності вчиненого, особу винного та враховуватися судом при призначенні покарання [67, с. 72].

В даному випадку, мотив і мета не включені законодавцем до обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. Тому перевищення влади або службових повноважень може бути вчинене з різних спонукань: зокрема, помсти, особистої неприязні, бажання продемонструвати владу, покарати потерпілого, примусити його до певної поведінки, приховати недоліки службової діяльності, поліпшити показники

роботи, діяти в неправильно зрозумілих інтересах служби або одержати особисту вигоду. Різноманітність мотивів такого перевищення простежується у вирокі Златопільського міськрайонного суду Харківської області від 17 лютого 2026 р. у справі № 626/1235/17. Суд встановив, що двоє працівників поліції після висловлення потерпілим зауважень щодо роботи поліції діяли з мотивів помсти, прагнули продемонструвати свою перевагу як представників влади та принизити потерпілого. Вони схопили його за руки, закрутили їх за спину та повалили обличчям на підлогу. Дії працівників були кваліфіковані за ч. 2 ст. 365 КК України як перевищення службових повноважень, що супроводжувалося насильством, болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування. Наведений приклад підтверджує, що помста, прагнення продемонструвати владу та принизити особу характеризують спрямованість умислу, проте не змінюють кваліфікації за ст. 365 КК України, якщо не свідчать про наявність ознак іншого кримінального правопорушення. Наприклад, застосування насильства з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їхній волі, покарати за певну поведінку, залякати або дискримінувати може потребувати перевірки наявності ознак катування. Чинна редакція ч. 2 ст. 365 КК України безпосередньо обмежує її застосування випадками, у яких відсутні ознаки катування [79]. При цьому, корисливий мотив теж не є обов'язковою ознакою перевищення влади чи службових повноважень. Якщо він полягає в прагненні одержати неправомірну вигоду або забезпечити її одержання іншою особою, необхідно вирішувати питання про сукупність зі ст. 368 чи іншою відповідною нормою КК України. Емоційний стан працівника правоохоронного органу також не є обов'язковою ознакою ст. 365 КК України. Роздратування, гнів, страх або раптово виниклий конфлікт, як було показано на прикладі судового рішення, не виправдовують явного виходу за межі повноважень. Водночас встановлення емоційного стану може мати значення для з'ясування спрямованості умислу, здатності особи контролювати поведінку та відмежування перевищення повноважень від інших правопорушень.

Проведений аналіз дає підстави визначити, що суб'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень характеризується умисним ставленням працівника правоохоронного органу до дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень. Особа усвідомлює свій службовий статус, зміст і межі компетенції, очевидну незаконність обраного способу поведінки та бажає вчинити відповідні дії. Психічне ставлення до істотної шкоди, наслідків насильства й тяжких наслідків устанавлюється окремо з урахуванням фактичних обставин. Мотив, мета та емоційний стан не є обов'язковими ознаками складу, однак можуть впливати на відмежування суміжних кримінальних правопорушень, оцінювання ступеня тяжкості вчиненого та індивідуалізацію покарання.

Висновки до розділу 2

1. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України є суспільні відносини, що забезпечують встановлений законом порядок здійснення працівником правоохоронного органу владних, а також службових повноважень відповідно до їх призначення, у визначених межах та з додержанням прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Додатковим об'єктом можуть виступати охоронювані законом права й інтереси громадян, державні та громадські інтереси, інтереси юридичних осіб, а у кваліфікованих і особливо кваліфікованих випадках – здоров'я, фізична та психічна недоторканність, гідність особи і громадська безпека.

З'ясовано, що об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення виражається виключно в активних діях працівника правоохоронного органу, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень. Явність такого виходу означає очевидну невідповідність учиненого змісту, обсягу, способу або порядку реалізації повноважень, визначених законодавством, наказами та конкретною службовою ситуацією. За ч. 1 ст. 365 КК України обов'язковими є вчинення таких дій, заподіяння істотної шкоди та причинний зв'язок між ними. Частина 2

охоплює випадки, коли перевищення супроводжується насильством або погрозою його застосування, використанням зброї чи спеціальних засобів, а також болісними або такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями за відсутності ознак катування. Частина 3 передбачає відповідальність за дії, визначені попередніми частинами, якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

Виявлена невідповідність між буквальним формулюванням ч. 2 ст. 365 КК України, яка відсилає до дій, передбачених її частиною першою, та сформованим судовою практикою підходом створює підстави для неоднакового розуміння значення істотної шкоди. Для усунення цієї неоднозначності запропоновано доповнити ст. 365 КК України приміткою: *«Для кваліфікації діяння за частинами другою або третьою цієї статті встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення не вимагається»*. Таке доповнення дасть змогу чітко розмежувати ч. 1 ст. 365 КК України як матеріальний склад, у якому істотна шкода є обов'язковим наслідком, та частини 2 і 3, у яких кримінально-правове значення мають відповідно особливий спосіб учинення діяння або передбачене настання тяжких наслідків.

Законодавче розширення повноважень правоохоронних органів, зокрема, поліції до виконання завдань в умовах особливого правового режиму, робота на блокпостах, у прифронтових районах і на деокупованих територіях, участь у безпекових, евакуаційних й інших заходах об'єктивно збільшують інтенсивність владного впливу на громадян. Водночас закон зобов'язує поліцію і під час воєнного стану діяти відповідно до її призначення та з урахуванням лише тих обмежень прав і свобод людини, які встановлені Конституцією України та законодавством про правовий режим воєнного стану. Але з огляду на підвищену залежність особи від представників влади, обмежені можливості негайного захисту порушених прав та особливу концентрацію повноважень у цей період запропоновано надати використанню умов воєнного стану самотійного кваліфікуючого значення, доповнивши ст. 365 КК України ч. 4 такого змісту: *«Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану, – караються позбавленням волі на строк від семи до*

дванадцяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років». Запропоновані зміни спрямовані на уточнення ознак об'єктивної сторони ст. 365 КК України, забезпечення однакового її застосування та посилення захисту особи від свавільного використання правоохоронцем наданих йому владних повноважень.

2. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та на момент учинення діяння мала статус працівника правоохоронного органу України. Водночас перебування особи у штаті органу, віднесення її до «кадрів», «особового складу», «персоналу» або «працівників» відповідної установи не є достатнім для визнання її спеціальним суб'єктом. Окрім встановлення правового статусу особи, необхідним є ще характер фактично виконуваних нею функцій, нормативно визначених меж їх реалізації та безпосереднього зв'язку між такими повноваженнями і вчиненими діями. Технічні чи будь-які інші працівники, діяльність яких не пов'язана з реалізацією правоохоронної функції, не можуть визнаватися суб'єктами ст. 365 КК України лише на підставі місця роботи.

Результати вибіркового вивчення кримінальних проваджень дали змогу сформулювати типову узагальнену характеристику правоохоронця, який вчиняє перевищення влади або службових повноважень. Серед досліджених осіб 92 % становили чоловіки, 70 % перебували у віці від 30 до 49 років, 72 % мали стаж служби понад п'ять років, а 76 % – вищу освіту. Працівники Національної поліції становили 84 % вибірки, що пояснюється чисельністю цього органу, постійною взаємодією його працівників із громадянами та частотою виникнення ситуацій, пов'язаних із застосуванням примусу. Одноособово діяли 72 % працівників, у співучасті – 28 %. Наведені показники свідчать, що перевищення повноважень не можна пояснювати лише браком досвіду чи недостатньою професійною підготовкою, оскільки переважна частина осіб мала значний стаж служби. У частині кримінальних проваджень подібного роду знання використовувалися для приховування вчиненого: у 32 % випадків до службових документів вносилися недостовірні відомості, у 20 % узгоджувалися показання, у 14 % здійснювався

вплив на потерпілих або свідків. Водночас позитивна характеристика за місцем служби, яку мали 70 % осіб, або відсутність попередніх дисциплінарних стягнень у 66 % випадків не виключали умисного явного виходу за межі повноважень.

Суб'єктивна сторона перевищення влади або службових повноважень характеризується умислом. Працівник правоохоронного органу усвідомлює свій службовий статус, зміст і межі наданих йому прав чи повноважень, розуміє очевидну відсутність законних підстав для відповідного втручання та бажає вчинити дії, які явно виходять за встановлені межі. Ознака явності має одночасно об'єктивне й суб'єктивне значення, оскільки незаконність обраної поведінки повинна бути очевидною не лише з погляду закону, а й для самого працівника з урахуванням його професійної підготовки, посади, досвіду та конкретної службової ситуації. Добросовісна помилка щодо фактичних підстав застосування примусу може виключати умисел, однак її обґрунтованість повинна оцінюватися особливо ретельно з огляду на спеціальні знання й підготовку правоохоронця. Психічне ставлення до наслідків необхідно встановлювати окремо від ставлення до дій. Щодо істотної шкоди, наслідків застосування насильства, зброї чи спеціальних засобів, а також тяжких наслідків вина може виявлятися у прямому або непрямому умислі, а за певних обставин – у необережності. Це дає підстави говорити про можливість складної форми вини: умислу щодо явного виходу за межі повноважень і іншого психічного ставлення до спричинених наслідків. Висновок про наявність умислу повинен ґрунтуватися на сукупності доказів, що характеризують спосіб, тривалість та інтенсивність дій, поведінку потерпілого, законність застосування примусу, зміст службових документів, а також поведінку працівника після події. Мотив, мета та емоційний стан не є обов'язковими ознаками складу цього кримінального правопорушення, однак їх встановлення дає змогу повніше розкрити спрямованість умислу, відмежувати перевищення влади або службових повноважень від суміжних кримінальних правопорушень та належно індивідуалізувати покарання.

РОЗДІЛ 3.

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

3.1. Кваліфікація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та відмежування від суміжних кримінальних правопорушень

Після набрання чинності КК України 2001 року з'явилася значна кількість ґрунтовних наукових досліджень, у яких розглянуто проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Незважаючи на належний рівень наукового опрацювання, відповідна проблематика залишається актуальною. У кримінально-правовій доктрині дотепер відсутній узгоджений підхід до розв'язання окремих питань, що виникають під час кваліфікації службових кримінальних правопорушень, зокрема діяння, передбаченого ст. 365 КК України.

Кваліфікація кримінального правопорушення полягає у встановленні повної відповідності між ознаками фактично вчиненого діяння та ознаками складу одного або кількох кримінальних правопорушень, закріплених у відповідних нормах кримінального закону. У процесі кваліфікації визначається, яке саме кримінальне правопорушення вчинила особа та якою нормою КК України передбачено відповідальність за нього [1, с. 6]. У кримінально-правовій науці, освітньому процесі та правозастосовній діяльності кваліфікація зазвичай здійснюється в межах трьох послідовних і взаємопов'язаних етапів.

На першому етапі встановлюється, чи наявні у вчиненому діянні ознаки кримінального правопорушення, або ж відповідна поведінка утворює дисциплінарний чи адміністративний проступок. Під час кримінально-правової оцінки перевищення влади або службових повноважень необхідно насамперед

перевірити, чи діяв працівник правоохоронного органу в межах прав і повноважень, наданих йому законом. Особливого значення така перевірка набуває у випадках застосування фізичної сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї або інших заходів примусу. Одночасно з'ясовується наявність передбачених КК України обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.

Другий етап передбачає визначення належності кримінально протиправного діяння до певної групи кримінальних правопорушень. Стосовно досліджуваного посягання необхідно встановити, чи порушує воно визначений законодавством порядок здійснення службової діяльності працівниками правоохоронних органів і чи повинна його кримінально-правова оцінка здійснюватися за нормами розділу XVII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

На третьому етапі обирається конкретна кримінально-правова норма, яка найбільш повно охоплює встановлені ознаки вчиненого. Для кваліфікації перевищення влади або службових повноважень необхідно з'ясувати, чи належить винна особа до працівників правоохоронного органу, якими правами та повноваженнями вона була наділена і в яких саме діях виявився явний вихід за їх межі. Подальша оцінка охоплює встановлення істотної шкоди, застосування насильства або погрози його застосування, використання зброї чи спеціальних засобів, учинення болісних дій або дій, що ображають особисту гідність потерпілого, за відсутності ознак катування, а також настання тяжких наслідків. Сукупність установлених ознак визначає відповідну частину ст. 365 КК України, за якою має бути кваліфіковано вчинене [79]. На цьому самому етапі перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу відмежовується від суміжних кримінальних правопорушень, зокрема зловживання владою або службовим становищем, катування, незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

Послідовне проходження наведених етапів завершується формуванням формули кваліфікації. Під нею розуміють сукупність цифрових і літерних позначень, за допомогою яких визначаються статті, частини та пункти частин статей КК України, що підлягають застосуванню до конкретного діяння. З урахуванням обставин учинення кримінального правопорушення формула кваліфікації може поєднувати посилання на положення Загальної та Особливої частин КК України [116, с. 18].

Посилання на норми Загальної частини КК України необхідне, зокрема, у разі незакінченого кримінального правопорушення або співучасті. Готування до кримінального правопорушення відображається у формулі кваліфікації з посиланням на ч. 1 ст. 14 КК України, а закінчений чи незакінчений замах – на відповідну частину ст. 15 КК України. Дії організатора, підбурювача та пособника кваліфікуються з посиланням відповідно на частини 3–5 ст. 27 КК України. Натомість дії виконавця або співвиконавця охоплюються відповідною нормою Особливої частини КК України без додаткового посилання на ч. 2 ст. 27 КК України [79].

При кваліфікації з Особливої частини КК України зазначаються стаття, її частина, а за потреби – пункт відповідної частини, якими встановлено відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення. У разі перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу формула кваліфікації має містити посилання на відповідну частину ст. 365 КК України, обрану з урахуванням установлених об'єктивних і суб'єктивних ознак діяння. Так, ч. 1 відповідної статті застосовується за відсутності кваліфікуючих ознак, ч. 2 – якщо перевищення повноважень було поєднане з насильством, погрозою його застосування, використанням зброї або спеціальних засобів чи іншими передбаченими законом діями, а ч. 3 – у разі спричинення тяжких наслідків. У формулі кваліфікації не зазначаються норми КК України, які мають роз'яснювальний, заохочувальний або інший допоміжний характер і самотійно не встановлюють кримінально-правової заборони [116, с. 18]. Водночас їх положення можуть використовуватися для встановлення змісту окремих ознак

складу кримінального правопорушення та обґрунтування остаточної кримінально-правової оцінки вчиненого.

Варто додати, що в науці кримінального права під час кваліфікації кримінального правопорушення переважно рекомендується дотримуватися послідовного встановлення основних елементів та ознак його складу: спочатку досліджувати об'єкт і об'єктивну сторону, а після цього – суб'єкта та суб'єктивну сторону [71]. Така послідовність має умовний характер, оскільки встановлення одних ознак нерідко дає змогу з'ясувати зміст інших. Зокрема, характер заподіяної шкоди може свідчити про об'єкт кримінально-правової охорони, спосіб учинення діяння – про спрямованість умислу, а зміст реалізованих повноважень – про наявність у винного ознак спеціального суб'єкта [117, с. 152]. Висновок про кваліфікацію вчиненого за відповідною частиною ст. 365 КК України може бути зроблений лише після встановлення всіх обов'язкових ознак складу перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Правову основу кваліфікації кримінального правопорушення становить система нормативно-правових актів, які визначають статус працівника правоохоронного органу, зміст і межі наданих йому повноважень, підстави та порядок застосування заходів примусу, а також гарантії прав і свобод людини. Необхідність звернення до таких актів зумовлена тим, що для встановлення явного виходу працівника правоохоронного органу за межі наданих йому прав чи повноважень спочатку необхідно точно визначити, якими повноваженнями він був наділений. До нормативно-правових актів, положення яких підлягають урахуванню під час кваліфікації діяння за ст. 365 КК України, належать:

– Конституція України, положення якої визначають основоположні засади діяльності органів державної влади. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Основного Закону органи державної влади та їх службові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України [64]. Для кримінально-правової оцінки дій працівника правоохоронного органу мають значення також положення про право на життя, повагу до гідності,

свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла й судовий захист прав і свобод людини;

– КК України, ст. 365 якого встановлює саму відповідальність за умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, що явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень. Під час кваліфікації враховуються також положення Загальної частини КК України про чинність закону, вину, співучасть, стадії вчинення кримінального правопорушення та обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння [79];

– КПК України, норми якого визначають підстави та порядок затримання особи, проведення обшуку й огляду, застосування запобіжних заходів, здійснення слідчих та інших процесуальних дій. Порушення встановленого цим Кодексом порядку може свідчити про вихід працівника правоохоронного органу за межі наданих повноважень [91].

– Закон України «Про Національну поліцію», яким визначено, зокрема, повноваження поліцейських, види поліцейських заходів, порядок їх застосування тощо [156]. Зіставлення фактично вчинених поліцейським дій із вимогами цього Закону дає змогу встановити, чи були законні підстави для застосування примусу, чи дотримано вимог необхідності, пропорційності та припинення примусу після досягнення його мети;

– закони України «Про Службу безпеки України» [162], «Про Національне антикорупційне бюро України» [155], «Про Державне бюро розслідувань» [149], «Про Державну прикордонну службу України» [152] тощо, які визначають завдання, функції та повноваження працівників відповідних органів. Залежно від місця служби особи положення цих законів використовуються для встановлення її статусу, обсягу службових повноважень та меж допустимої поведінки;

– інші закони, підзаконні нормативно-правові акти, статути, положення, інструкції та службові накази, що регламентують діяльність правоохоронного органу чи конкретного правоохоронця. Для кваліфікації мають значення лише ті акти, які були чинними на час учинення діяння та безпосередньо визначали повноваження відповідного працівника. Посилання на загальні завдання органу

без установлення конкретних прав та обов'язків особи не є достатнім для висновку про їх перевищення.

У процесуальних документах має бути зазначено, які конкретні положення нормативно-правових актів визначали межі поведінки працівника, які дії він мав право вчинити та в чому полягав явний вихід за встановлені межі. Абстрактне твердження не розкриває об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України. Зміна або скасування нормативно-правового акта, який визначає повноваження працівника правоохоронного органу, самотійно не криміналізує і не декриміналізує діяння, оскільки кримінальна протиправність установлюється виключно КК України. Проте такі зміни можуть впливати на кримінально-правову оцінку вчиненого, якщо внаслідок них змінюються зміст, обсяг або порядок реалізації відповідних повноважень. Окрім цього, також додаткове значення для кримінально-правової оцінки поведінки працівників правоохоронних органів мають міжнародні договори України. До них належать Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Їх положення закріплюють заборону катування, гарантії свободи та особистої недоторканності, право на повагу до приватного життя, недоторканність житла та право на ефективний засіб юридичного захисту.

Міжнародні стандарти застосування сили працівниками правоохоронних органів передбачають, що сила може використовуватися лише за наявності необхідності та в обсязі, потрібному для виконання законного завдання. Кодекс поведінки службових осіб з підтримання правопорядку та Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї службовими особами з підтримання правопорядку не встановлюють кримінальної відповідальності й не замінюють положень національного законодавства, однак можуть використовуватися як орієнтир під час оцінки необхідності та пропорційності застосованого примусу. О. О. Дудоров та Є. О. Письменський обґрунтовано зауважують, що їх значення полягає переважно у визначенні загальних меж для кримінально-правового

реагування, засад відповідальності та розкритті змісту оціночних понять, які використовуються у кримінальному законі [41, с. 35–36].

Кваліфікація кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, пов'язана з низкою дискусійних питань, наявність яких перешкоджає однаковому застосуванню відповідних положень кримінального закону. Зміни, внесені до статей 364 і 365 КК України, не забезпечили остаточного розв'язання проблем кримінально-правової оцінки таких діянь. Навпаки, їх запровадження посилило актуальність питань, пов'язаних із правильною кваліфікацією та розмежуванням відповідних кримінальних правопорушень [208, с. 139].

Унаслідок законодавчого звуження кола спеціальних суб'єктів відповідальності за ст. 365 КК України можуть нести виключно працівники правоохоронних органів. Вчинення подібних за об'єктивними ознаками дій іншими службовими особами не охоплюється цією кримінально-правовою нормою та потребує оцінки за іншими статтями КК України за наявності передбачених ними ознак.

До службових осіб, які не є працівниками правоохоронних органів, можуть належати особи, котрі постійно, тимчасово або на підставі спеціального повноваження виконують функції представників влади чи місцевого самоврядування. Відповідний статус мають також особи, які постійно або тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Виконання таких функцій може ґрунтуватися і на спеціальному повноваженні, наданому повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи або організації, судом або законом [108].

Наслідком такого законодавчого рішення стала наукова дискусія щодо співвідношення ст. 364 та 365 КК України. У літературі висловлюється позиція, відповідно до якої передбачені ними норми співвідносяться як загальна і спеціальна [208, с. 140]. Проте такий підхід підтримується не всіма дослідниками.

Зокрема, М. І. Хавронюк заперечує визнання перевищення влади або службових повноважень спеціальним видом зловживання владою або службовим становищем. Науковець звертає увагу, що, попри наявність окремих спільних ознак, кримінальні правопорушення, передбачені ст. 364 та 365 КК України, відрізняються передусім характером суспільно небезпечного діяння [196]. У свою чергу, Н. М. Ярмиш зазначає, що дії службової особи, яка не є працівником правоохоронного органу та вийшла за межі наданих їй повноважень, можуть кваліфікуватися за ст. 364 КК України лише за наявності всіх ознак цього складу кримінального правопорушення. Йдеться, зокрема, про передбачені законом суспільно небезпечні наслідки та мету одержання неправомірної вигоди. Якщо ж така службова особа перевищила повноваження без зазначеної мети, застосування ст. 365 КК України виключається через відсутність спеціального суб'єкта, а ст. 364 КК України – через невідповідність ознакам її суб'єктивної сторони [208, с. 140]. Розмежування зазначених кримінальних правопорушень доцільно здійснювати з урахуванням характеру використання службовою особою наданих їй повноважень. Під час зловживання владою або службовим становищем особа використовує повноваження, якими вона наділена, проте реалізує їх усупереч інтересам служби. Перевищення влади або службових повноважень характеризується вчиненням дій, які явно виходять за встановлені межі компетенції працівника правоохоронного органу. Це можуть бути дії, що належать до повноважень іншої службової особи, допускаються лише за наявності спеціальних умов або взагалі не можуть учинятися жодною службовою особою. Можливість їх реалізації при цьому зумовлюється службовим статусом винного [146; 208, с. 140].

Кримінально-правова оцінка діяння, передбаченого ст. 365 КК України, потребує врахування положень примітки до ст. 45 КК України, якою встановлено перелік корупційних кримінальних правопорушень. До цієї категорії віднесено кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357 і 410 КК України, за умови їх учинення шляхом зловживання службовим становищем, а також діяння, відповідальність за які встановлено ст. ст. 210, 354,

364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України. Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, визнаються діяння, передбачені статтями 366-2 і 366-3 КК України [79].

Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу законодавець не включив до наведеного переліку. Відсутність ст. 365 КК України у примітці до ст. 45 КК України зумовлена тим, що одержання неправомірної вигоди як мета поведінки винного не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення [208, с. 140].

Водночас конкретні обставини явного виходу працівника правоохоронного органу за межі наданих йому прав чи повноважень можуть указувати на наявність у його поведінці ознак іншого кримінального правопорушення, у тому числі корупційного. За таких умов необхідно встановити, чи охоплюються відповідні діяння однією кримінально-правовою нормою, або ж учинене підлягає кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

Також труднощі виникають під час встановлення належності особи до працівників правоохоронного органу, визначення змісту та меж наданих їй повноважень, оцінювання явності виходу за ці межі, з'ясування характеру заподіяної шкоди, а також відмежування перевищення повноважень від правомірного застосування заходів примусу, дисциплінарного проступку та суміжних кримінальних правопорушень [35, с. 138–142; 128, с. 166–175]. Складність кримінально-правової оцінки таких діянь значною мірою зумовлена тим, що, як вже неодноразово зазначалось, зміст повноважень працівника не визначається безпосередньо ст. 365 КК України. Для його встановлення необхідно звертатися до законів, положень, статутів, посадових інструкцій, відомчих наказів та інших нормативно-правових актів, які регламентують діяльність відповідного органу. Велика Палата Верховного Суду під час вирішення питання про статус працівника Державної служби України з надзвичайних ситуацій виходила із системного аналізу нормативно-правових

актів, що регулюють діяльність відповідного органу, посадових повноважень працівника та змісту реалізованої ним правоохоронної функції [134]. Тобто, черговий раз повторимо, що кваліфікація не може ґрунтуватися лише на назві посади особи або загальному посиленні на її службовий статус. У кожному кримінальному провадженні потрібно встановити, які конкретні права та повноваження були надані працівникові, якими нормами вони передбачалися, у чому полягали його фактичні дії та чому вони визнаються такими, що явно виходять за встановлені межі [79; 35, с. 141–142; 128, с. 169–173]. Наявність порушення нормативно визначеного порядку службової діяльності ще не є достатньою для кваліфікації вчиненого за ст. 365 КК України. Кримінально протиправним є не будь-яке недотримання службової процедури, а умисне вчинення дій, які за своїм змістом явно виходять за межі наданих працівникові правоохоронного органу прав чи повноважень. У зв'язку із цим необхідно відмежовувати перевищення повноважень від їх неналежного здійснення. У першому випадку особа вчиняє дії, на які вона не була уповноважена за відповідних обставин, або застосовує дозволений захід за відсутності передбачених законом підстав чи у явно недопустимий спосіб. У другому випадку працівник діє в межах своєї компетенції, однак порушує порядок її реалізації, що залежно від установлених обставин може утворювати дисциплінарний проступок або склад іншого кримінального правопорушення [35, с. 140–142; 128, с. 169–173].

Судова практика підтверджує, що оцінювання законності поведінки працівника правоохоронного органу має здійснюватися з урахуванням конкретної службової ситуації. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду зазначив, що висновок про наявність ознак ст. 365 КК України не може ґрунтуватися лише на показаннях осіб, які були обурені поведінкою працівників поліції. Необхідно зіставити дії поліцейського з вимогами закону, характером виконуваного завдання та обстановкою, у якій застосовувалися відповідні поліцейські заходи [120, с. 32].

Певні складнощі пов'язані також зі встановленням обов'язкових ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених окремими частинами ст. 365 КК України. Зокрема, відповідальність за ч. 1 цієї статті настає у разі умисного вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень і спричиняють істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, державним або громадським інтересам чи інтересам юридичних осіб [79]. Для застосування цієї норми необхідно встановити не лише факт явного перевищення повноважень, а й передбачену законом істотну шкоду та причинний зв'язок між нею і поведінкою винного [79; 128, с. 171–173]. Як було зазначено у попередніх підрозділах, інакше визначено об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України. Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що для кваліфікації за цією нормою не вимагається додаткового встановлення істотної шкоди у розумінні п. 3 примітки до ст. 364 КК України [133]. Наведена правова позиція виключає необхідність штучного визначення майнового еквівалента шкоди у випадках незаконного насильства з боку працівника правоохоронного органу. Водночас сторона обвинувачення повинна конкретно зазначити, у чому полягало насильство, погроза, застосування зброї чи спеціального засобу або болісний і принизливий характер дій [133; 121, с. 33].

Застосування фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї працівником правоохоронного органу саме по собі не свідчить про вчинення кримінального правопорушення. Такі заходи можуть бути правомірними за наявності передбачених законом підстав, дотримання встановленого порядку, необхідності та пропорційності втручання. Для кваліфікації за ч. 2 ст. 365 КК України потрібно встановити, що примус застосовано без законної підстави, після припинення необхідності в ньому, до особи, яка не чинила опору та не створювала небезпеки, або в обсязі, що явно не відповідав конкретній ситуації [120, с. 32; 121, с. 33]. До прикладу, про доведеність перевищення службових повноважень може свідчити безпідставне намагання правоохоронця затримати

потерпілого за відсутності в його діях правопорушення та застосування до нього фізичного насильства із заподіянням тілесних ушкоджень. Такий висновок теж відображено в постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 травня 2024 року у справі № 749/19/22 [121, с. 33].

Під час кримінально-правової оцінки насильницьких дій необхідно вирішувати питання про їх співвідношення з катуванням. Чинна редакція ч. 2 ст. 365 КК України прямо вказує на відсутність ознак катування як умову її застосування. Касаційний кримінальний суд водночас зазначав, що стосовно діянь, учинених за попередньою редакцією кримінального закону, фізичне насильство, яке полягало в катуванні, могло кваліфікуватися за сукупністю ч. 2 ст. 127 і ч. 2 ст. 365 КК України [121, с. 33]. Застосовуючи чинну редакцію закону, необхідно враховувати зміну співвідношення цих норм і наявну в ч. 2 ст. 365 КК України вказівку на відсутність ознак катування.

Кваліфікація за ч. 3 ст. 365 КК України потребує встановлення тяжких наслідків та причинного зв'язку між ними й перевищенням влади або службових повноважень. Недостатньо відтворити лише формулювання кримінального закону. Необхідно конкретизувати, які наслідки настали, у чому полягає їх тяжкість і яким чином дії працівника правоохоронного органу зумовили їх виникнення [79; 128, с. 171–174].

Відмежування ст. 365 КК України від незаконного позбавлення волі, насильницького зникнення та кримінальних правопорушень проти правосуддя повинно здійснюватися з урахуванням змісту спеціальної норми, ознак суб'єкта, способу вчинення діяння та спрямованості умислу. Незаконне позбавлення волі може охоплюватися поняттям фізичного насильства за ч. 2 ст. 365 КК України, якщо воно є способом явного перевищення повноважень працівником правоохоронного органу. За наявності всіх ознак насильницького зникнення правова оцінка має здійснюватися з урахуванням правил конкуренції норми про ціле та норм, які передбачають відповідальність за окремі складові такого діяння [173, с. 388–390].

Повторне вчинення перевищення влади або службових повноважень не передбачене у ст. 365 КК України як кваліфікуюча ознака. Тому факт учинення двох або більше відповідних кримінальних правопорушень не є підставою для автоматичної кваліфікації за ч. 2 або ч. 3 цієї статті. Вибір конкретної частини ст. 365 КК України залежить від способу вчинення діяння та характеру спричинених наслідків, тоді як повторність визначається за правилами Загальної частини КК України [79].

Відповідно до ст. 32 КК України повторністю визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Повторність відсутня, якщо декілька тотожних діянь об'єднані єдиним кримінально протиправним наміром і становлять продовжуване кримінальне правопорушення. Також виключається, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності або відповідну судимість погашено чи знято. Розмежування повторного та продовжуваного перевищення повноважень має здійснюватися з урахуванням спрямованості умислу, часу, місця, кола потерпілих, характеру дій та їх службового контексту. Кілька послідовних ударів, погроз або інших насильницьких дій, учинених щодо одного потерпілого під час одного, наприклад, затримання з єдиною метою, утворюють одне кримінальне правопорушення. Декілька взаємопов'язаних дій – незаконне доставлення особи до службового приміщення, її утримання та застосування примусу – також можуть становити єдиний епізод перевищення повноважень, якщо вони охоплювалися єдиним умислом [79]. Повторність може мати місце, коли працівник правоохоронного органу в різний час, самостійно сформованим умислом та щодо різних потерпілих учиняє окремі завершені епізоди перевищення повноважень. Наприклад, незаконне застосування насильства до однієї особи під час затримання та вчинення через певний проміжок часу аналогічних дій щодо іншого потерпілого за обставин, не пов'язаних із першим випадком, мають оцінюватися як окремі кримінальні правопорушення. Якщо окремі епізоди відповідають різним частинам ст. 365 КК України, кожен із них

потребує самостійної кваліфікації. Умисне перевищення повноважень, яке завдало істотної шкоди, та окремий епізод насильницького перевищення можуть утворювати сукупність кримінальних правопорушень, передбачених відповідно ч. 1 і 2 ст. 365 КК України. За правилами ст. 33 КК України кожне кримінальне правопорушення у складі сукупності підлягає окремій кваліфікації [79].

У свою чергу, повторність і рецидив кримінальних правопорушень можуть бути враховані судом як обставини, що обтяжують покарання. Таке врахування не впливає на вибір частини ст. 365 КК України, оскільки повторність не включена до диспозиції цієї статті. Водночас обставина, яка вже врахована як ознака складу кримінального правопорушення та вплинула на його кваліфікацію, не може повторно визнаватися такою, що обтяжує покарання [79].

Вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб за попередньою змовою також не передбачене ст. 365 КК України як самостійна кваліфікуюча ознака. У таких випадках необхідно встановити характер та обсяг участі кожного працівника правоохоронного органу, наявність спільного умислу і погодженість їхніх дій. Спільне застосування насильства, або розподіл ролей під час незаконних дій можуть свідчити про співучасть, однак відповідальність кожної особи повинна ґрунтуватися на конкретних діях, охоплених її умислом. Вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою може враховуватися під час призначення покарання відповідно до ст. 67 КК України [79]. Тому участь кількох осіб у вчиненні даного кримінального правопорушення потребує застосування загальних положень КК України про співучасть, а вибір відповідної частини ст. 365 КК України залежить від способу перевищення повноважень і спричинених наслідків.

У разі простої співучасті, коли декілька працівників правоохоронного органу спільно виконують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, дії кожного з них кваліфікуються безпосередньо за відповідною частиною ст. 365 КК України без посилання на ч. 2 ст. 27 КК України. Така ситуація може мати місце, наприклад, коли кілька поліцейських спільно застосовують до потерпілого фізичне насильство, незаконно утримують його у службовому приміщенні або

одночасно використовують спеціальні засоби за відсутності передбачених законом підстав. У разі співучасті з розподілом ролей діяння виконавця підлягає кваліфікації безпосередньо за відповідною частиною ст. 365 КК України. Поведінка організатора, підбурювача чи пособника кваліфікується з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України та на ту частину ст. 365 КК України, ознаки якої охоплювалися їхнім умислом [79].

Виконавцем або співвиконавцем перевищення влади чи службових повноважень може бути лише спеціальний суб'єкт – працівник правоохоронного органу. Особи, які не мають відповідного правового статусу, не можуть бути виконавцями цього кримінального правопорушення, однак за наявності передбачених законом підстав можуть відповідати як його організатори, підбурювачі або пособники. Для такої кваліфікації необхідно встановити, що вони усвідомлювали належність виконавця до працівників правоохоронного органу, розуміли характер спільно вчинюваного діяння та діяли з умислом, спрямованим на його вчинення [27].

У кожному випадку необхідно встановити характер та обсяг участі кожного співучасника, наявність спільного умислу, погодженість дій і причинний зв'язок між поведінкою окремих осіб та заподіяною шкодою. Сам факт перебування кількох працівників правоохоронного органу на місці події не свідчить про їхню співучасть. Відповідальність кожного з них має ґрунтуватися на конкретних діях або бездіяльності, які були охоплені спільним умислом і сприяли вчиненню перевищення влади або службових повноважень. Зокрема, вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою характеризується участю щонайменше двох осіб, які до початку виконання об'єктивної сторони домовилися про його спільне вчинення. Попередня змова означає досягнуту заздалегідь домовленість щодо змісту майбутнього діяння, способу його вчинення, розподілу функцій або інших істотних обставин спільної поведінки. Форма такої домовленості не має визначального значення: вона може бути досягнута усно, письмово, за допомогою жестів, умовних сигналів або інших способів, що дають змогу встановити погоджений характер дій

співучасників. Проміжок часу між досягненням домовленості та початком учинення кримінального правопорушення також може бути різним – від тривалого періоду до кількох хвилин або секунд [117]. Попередню змову необхідно відмежовувати від спонтанного приєднання особи до вже розпочатого кримінального правопорушення. Якщо спільний умисел виник лише після початку виконання об'єктивної сторони, підстав для визнання діяння вчиненим групою осіб за попередньою змовою немає. У такому разі може йтися про вчинення кримінального правопорушення групою осіб без попередньої змови, якщо декілька виконавців спільно брали участь у реалізації його об'єктивної сторони [116, с. 98].

Стосовно перевищення влади або службових повноважень попередня домовленість може охоплювати незаконне доставлення особи до приміщення правоохоронного органу, розподіл ролей під час її утримання, застосування насильства для одержання необхідних показань, використання спеціальних засобів, приховування слідів учиненого або внесення неправдивих відомостей до службових документів. Про наявність спільного умислу можуть свідчити узгодженість і послідовність поведінки працівників правоохоронного органу, взаємне доповнення їхніх дій, попередній розподіл функцій, спільне використання службових приміщень чи засобів, а також подальші погоджені дії, спрямовані на приховування кримінального правопорушення. Групове вчинення перевищення влади або службових повноважень істотно підвищує суспільну небезпечність відповідного діяння. Об'єднання зусиль кількох працівників правоохоронного органу збільшує інтенсивність незаконного примусу, обмежує можливість потерпілого чинити опір або звернутися по допомогу, створює умови для тривалішого порушення його прав тощо. Особливо небезпечними є випадки, коли один працівник безпосередньо застосовує насильство, інший забезпечує незаконне утримання потерпілого, а решта перешкоджають доступу сторонніх осіб або створюють неправдиве документальне обґрунтування правомірності таких дій. Узгоджене використання службового статусу кількома працівниками правоохоронного органу може істотно посилювати психологічний вплив на

потерпілого. Особа усвідомлює, що протиправні дії вчиняються не окремим працівником у супереч позиції інших представників органу, а підтримуються кількома службовцями, наділеними владними повноваженнями. Це зменшує можливість ефективного захисту, посилює відчуття безпорадності та може спричинити більш тривалі моральні страждання.

У чинній редакції ст. 365 КК України груповий спосіб учинення не впливає безпосередньо на кримінально-правову кваліфікацію. Якщо в діях співучасників немає насильства, застосування зброї чи спеціальних засобів або тяжких наслідків, учинене за наявності істотної шкоди кваліфікується за ч. 1 ст. 365 КК України незалежно від кількості виконавців. Якщо дії були поєднані з насильством чи іншими ознаками, передбаченими ч. 2 цієї статті, застосовується ч. 2 ст. 365 КК України, а в разі спричинення тяжких наслідків – її ч. 3. За відсутності відповідної кваліфікуючої ознаки в ст. 365 КК України вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою може враховуватися судом під час призначення покарання як обставина, що його обтяжує, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України [79]. Проте таке врахування відбувається лише на стадії індивідуалізації покарання і не змінює кримінально-правової кваліфікації вчиненого. Відповідно, груповий спосіб, який об'єктивно посилює суспільну небезпечність перевищення повноважень, не дістає належного відображення у диференціації кримінальної відповідальності.

З урахуванням вищевикладеного вказаний законодавчий підхід потребує перегляду. У зв'язку з чим, нами пропонується передбачити у ст. 365 КК України вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб, або групою осіб за попередньою змовою як самостійну кваліфікуючу ознаку. Найбільш послідовним видається її закріплення у ч. 2 цієї статті поряд з іншими обставинами, які підвищують суспільну небезпечність діяння. Відповідне положення може бути сформульоване шляхом доповнення ч. 2 ст. 365 КК України після слів «дії, передбачені частиною першою цієї статті» словами *«вчинені групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою, або»*. Запропонована зміна забезпечить належну диференціацію кримінальної

відповідальності, дозволить урахувати підвищену небезпечність узгодженого використання владних повноважень кількома працівниками правоохоронного органу та усуне ситуацію, за якої груповий спосіб учинення впливає лише на призначення покарання, але не відображається у кримінально-правовій кваліфікації діяння. Після внесення такої зміни відповідна обставина не повинна повторно враховуватися судом як така, що обтяжує покарання, оскільки вона вже становитиме кваліфікуючу ознаку складу кримінального правопорушення.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави виділити основні вимоги до правильної кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Необхідно підтвердити належність особи до працівників правоохоронного органу; встановити нормативне джерело її повноважень; визначити дії, які вона мала право вчинити у конкретній ситуації; розкрити зміст явного виходу за межі цих повноважень; відмежувати діяння від інших правопорушень; конкретизувати істотну шкоду, застосоване насильство або тяжкі наслідки; установити причинний зв'язок та форму вини.

3.2. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

Постановляючи обвинувальний вирок, суд вирішує два взаємопов'язані питання: 1) здійснює остаточну кримінально-правову кваліфікацію вчиненого за відповідною статтею або частиною статті КК України; 2) визначає вид і розмір покарання в межах санкції кримінально-правової норми, за якою кваліфіковано діяння винної особи, з урахуванням положень Загальної частини КК України.

Призначення особі покарання, необхідного й достатнього для її виправлення та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженим, так й іншими особами, є одним із найбільш відповідальних завдань суду. Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у

вчиненні кримінального правопорушення, і полягає у передбаченому законом обмеженні її прав і свобод [79].

У наведеному визначенні можна виділити такі основні ознаки покарання:

1. Покарання є заходом державного примусу, передбаченим кримінальним законом. Його виконання забезпечується силою державної влади та здійснюється виключно в установлених законом межах. Види покарань визначаються Загальною частиною КК України, а можливість їх призначення за конкретне кримінальне правопорушення – санкціями норм Особливої частини КК України. Зміст і суворість покарання мають відповідати завданням КК України, визначеним у ст. 1 цього Кодексу [79];

2. Покарання призначається лише за обвинувальним вироком суду. Відповідно до ч. 2 ст. 2 КК України особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду [79]. Ця ознака дає змогу відмежувати покарання від інших заходів кримінально-правового характеру, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), передачею особи на поруки (ст. 47 КК України), зміною обстановки (ст. 48 КК України), а також від примусових заходів медичного та виховного характеру [79];

3. Покарання застосовується від імені держави, що надає йому публічного характеру. Виключно до компетенції суду належить призначення покарання, визначення його виду й розміру, а також вирішення передбачених законом питань щодо звільнення особи від покарання або його відбування. Виняток становлять випадки звільнення від відбування покарання внаслідок застосування амністії або помилування;

4. Покарання має каральний зміст. Воно полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженої особи. Залежно від виду призначеного покарання такі обмеження можуть стосуватися особистої свободи, можливості вільно обирати місце проживання, характер трудової або професійної діяльності,

обіймати певні посади, розпоряджатися майном чи доходами. Зокрема, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю обмежує професійні можливості засудженого, а штраф і конфіскація майна мають майновий характер;

5. У покаранні виражається негативна оцінка державою вчиненого кримінального правопорушення та особи, визнаної винною у його вчиненні. Така оцінка закріплюється в обвинувальному вироку суду, в якому визначаються вид і розмір кримінально-правового примусу;

6. Покарання має індивідуальний (особистий) характер. Воно може бути призначене та виконуватися виключно щодо особи, вину якої у вчиненні кримінального правопорушення встановлено обвинувальним вироком суду. Покарання не може покладатися на родичів, близьких осіб чи інших осіб, які не брали участі у вчиненні кримінального правопорушення;

7. Призначення покарання зумовлює виникнення судимості. Відповідно до ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, із дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до її погашення або зняття. Судимість є особливим правовим станом засудженої особи та може спричиняти передбачені законом кримінально-правові й інші правові наслідки [115, с. 146–147; 41, с. 122–123; 73, с. 92].

Наведений перелік ознак покарання не є вичерпним і може бути доповнений іншими характеристиками. До речі, попередній КК України не містив законодавчого визначення покарання. Водночас його поняття активно досліджувалося в кримінально-правовій доктрині, однак єдиного підходу до розуміння змісту цієї категорії сформовано не було [125, с. 65].

М. І. Бажанов зазначав, що виконання покарання може супроводжуватися виховними заходами, однак вони не становлять самостійної ознаки покарання. Визначальною його властивістю науковець вважав кару, за допомогою якої забезпечується досягнення мети покарання [74, с. 131–132].

Аналіз кримінально-правових джерел дає підстави виокремити декілька підходів до розуміння покарання. Його визначають як реакцію держави та

правовий наслідок учинення кримінального правопорушення, форму реалізації кримінальної відповідальності, засіб кримінально-правового впливу, кару за вчинене, захід державного примусу щодо винної особи, а також сукупність установлених законом правообмежень і позбавлень, яких засуджений зазнає на підставі обвинувального вироку суду.

Призначення покарання повинно узгоджуватися з основними напрямками кримінально-правової політики держави. Суворіші його види застосовуються передусім до осіб, винних у тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушеннях, а також до активних учасників організованих груп і злочинних організацій. Особам, які вперше вчинили кримінальний проступок або нетяжкий злочин, за наявності встановлених законом підстав можуть призначатися покарання, не пов'язані з ізоляцією від суспільства, або застосовуватися положення про звільнення від покарання чи його відбування. Винятки із цього підходу безпосередньо визначаються КК України, зокрема стосовно корупційних кримінальних правопорушень.

Юридична природа покарання виявляється в законодавчо передбаченому обмеженні прав і свобод засудженої особи. Залежно від виду та розміру призначеного покарання такі обмеження можуть мати особистий, майновий, професійний або інший характер [115, с. 145].

У постанові «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина» Пленум Верховного Суду України звернув увагу на те, що застосування кримінального покарання істотно обмежує конституційні права людини і громадянина [158]. Тому його призначення має ґрунтуватися на положеннях кримінального закону та загальних засадах призначення покарання з обов'язковим урахуванням ступеня тяжкості кримінального правопорушення, обставин його вчинення і даних про особу винного. Обираючи вид і розмір покарання, суд не вправі посилалися на обставини, не передбачені законом або не підтверджені матеріалами кримінального провадження.

Державний примус, реалізований на законних підставах і в установлених межах, належить до засобів забезпечення виконання конституційного обов'язку

кожного додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб. Водночас кримінально-правовий примус не може виступати основним засобом упорядкування суспільних відносин, оскільки становить крайній захід державного реагування на кримінально протиправну поведінку. Передбачене санкцією норми Особливої частини КК України покарання за своєю суворістю повинно бути необхідним і достатнім для виконання завдань, закріплених у ст. 1 КК України [79].

Законодавством визначено підстави та порядок відповідальності службових осіб за незаконне призначення або виконання покарання. Скасування незаконного обвинувального вироку зумовлює виникнення в особи права на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, спричиненої безпідставним засудженням [37, с. 49]. Відповідні гарантії закріплено Конституцією України та спеціальним законом про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, прокуратури та суду.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 КК України покарання спрямоване не лише на кару, а й на виправлення засудженого та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як ним, так і іншими особами. Частина 3 зазначеної статті встановлює, що метою покарання не є заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності [79]. Отже, кара реалізується через установлені законом обмеження прав і свобод засудженого та не допускає жорстокого поводження або поводження, що принижує гідність. Вона виражає негативну оцінку державою вчиненого кримінального правопорушення, проте не може зводитися до відплати чи навмисного спричинення страждань. Під час конструювання кримінально-правових санкцій і призначення покарання має забезпечуватися пропорційність між характером діяння, ступенем його тяжкості та обсягом правообмежень, застосованих до засудженого [9, с. 150].

Необхідність призначення справедливого покарання підкреслено в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» [160]. У кожному

кримінальному провадженні суд зобов'язаний керуватися загальними засадами, передбаченими ст. 65 КК України, враховуючи ступінь тяжкості кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання [160]. Дотримання наведених вимог сприяє реалізації засад законності, справедливості, обґрунтованості й індивідуалізації покарання [114, с. 140].

Відповідно до загального правила, закріпленого в п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України, суд призначає покарання в межах, установлених санкцією статті або частини статті Особливої частини КК України, якою передбачено відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення [79]. Водночас обставини конкретного кримінального провадження та відомості, що характеризують винного, можуть свідчити про те, що навіть найменш суворе покарання в межах відповідної санкції буде надмірним і не відповідатиме меті його призначення.

За наявності підстав, установлених ч. 1 ст. 69 КК України, суд може призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої санкцією відповідної норми, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в ній. Застосування такого порядку допускається за наявності кількох обставин, які пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного. Рішення про призначення більш м'якого покарання повинно бути належно вмотивоване у судовому рішенні. Разом із тим положення ст. 69 КК України не поширюються на прямо визначені законом категорії кримінальних правопорушень, до яких, зокрема, належать корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, належить до дискреційних повноважень суду, а не є його обов'язком. Самого формального переліку обставин, що пом'якшують покарання, для застосування ст. 69 КК України недостатньо. Суд має встановити, що їх сукупність істотно

знижує ступінь тяжкості конкретного кримінального правопорушення, та обґрунтувати у вироку вплив установлених обставин на визначення виду й розміру покарання [79].

Рішенням Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 було визнано неконституційним положення попередньої редакції ч. 1 ст. 69 КК України, яке унеможливлювало призначення більш м'якого покарання особам, котрі вчинили кримінальні правопорушення найменшого ступеня тяжкості [182]. Конституційний Суд України виходив із того, що покарання має бути максимально індивідуалізованим, відповідати ступеню суспільної небезпечності діяння, обставинам його вчинення та даним про особу винного. Законодавче обмеження можливості індивідуалізації покарання лише залежно від категорії діяння порушувало принципи рівності та справедливості. Загальні засади призначення покарання вимагають обов'язкового врахування обставин, що його пом'якшують або обтяжують. Законом України від 15 квітня 2008 року КК України було доповнено ст. 69-1, яка конкретизує кримінально-правове значення окремих обставин, що пом'якшують покарання [147].

Відмітимо, що ст. 69-1 КК України встановлює спеціальне правило призначення покарання за наявності сукупності визначених законом умов. Його застосування допускається, якщо встановлено обставини, передбачені пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 66 КК України, відсутні обставини, що обтяжують покарання, а обвинувачений визнав свою вину. За таких умов строк або розмір покарання не повинен перевищувати двох третин максимального строку чи розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією відповідної статті або частини статті Особливої частини КК України [79]. На відміну від передбаченого ст. 69 КК України права суду призначити більш м'яке покарання, положення ст. 69-1 КК України мають імперативний характер: у разі встановлення всіх визначених нею умов суд зобов'язаний застосувати передбачене цією нормою обмеження максимального строку або розміру покарання [79].

Нормативні приписи ст. 69-1 КК України дають змогу чіткіше визначити вплив установлених пом'якшуючих обставин на строк або розмір покарання та

сприяють формуванню більш послідовної судової практики [79]. Однак наявність передбачених цією статтею формальних умов не усуває обов'язку суду надати оцінку всім обставинам кримінального провадження. У справах про перевищення влади або службових повноважень необхідно враховувати характер учинених дій, спосіб явного виходу працівника правоохоронного органу за межі наданих йому прав чи повноважень, інтенсивність застосованого насильства, вид і розмір заподіяної шкоди, а також поведінку винного після вчинення кримінального правопорушення.

Індивідуалізація покарання передбачає оцінювання не лише обставин, які визначають ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, а й даних про особу винного. До уваги можуть братися його поведінка до та після вчинення протиправного діяння, ставлення до заподіяної шкоди, добровільність і повнота її відшкодування або усунення, сімейний та майновий стан, а також інші відомості, що мають значення для призначення справедливого покарання. Водночас формальне врахування таких даних або автоматичне визнання їх підставами для пом'якшення покарання є неприпустимим. Значення кожної обставини повинно визначатися з урахуванням її зв'язку з учиненим діянням, особою винного та передбаченою законом метою покарання.

Важливим напрямом оцінювання ефективності кримінально-правового реагування на перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу є узагальнення практики призначення покарання за ст. 365 КК України. Аналіз судових вироків дає можливість з'ясувати, які обставини впливають на обрання судами виду та розміру покарання, наскільки поширеним є звільнення засуджених від відбування покарання з випробуванням і чи забезпечується призначення передбаченого санкцією обов'язкового додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Відповідно до чинної редакції ст. 365 КК України вид і межі основного покарання диференційовано залежно від способу вчинення кримінального правопорушення та тяжкості спричинених ним наслідків. Санкції всіх частин цієї

статті одночасно передбачають обов'язкове додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років [79]. Запровадження такого правового наслідку обумовлене спеціальним статусом суб'єкта кримінального правопорушення. Збереження за засудженим можливості обіймати посаду, пов'язану з реалізацією владних повноважень або застосуванням заходів примусу, здатне створити передумови для повторного протиправного обмеження прав і свобод людини.

Керуючись положеннями ст. ст. 65–67 КК України, суд під час призначення покарання повинен урахувати ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, дані про особу винного, обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання, та інші відомості, що характеризують учинене діяння. У кримінальних провадженнях за ст. 365 КК України оцінці підлягають зміст, спосіб і тривалість незаконних дій, інтенсивність насильства, кількість потерпілих, їхній вік і стан, мотиви поведінки працівника правоохоронного органу, заподіяні наслідки та його поведінка після вчинення кримінального правопорушення [79].

У судовій практиці пом'якшуюче значення найчастіше надається щирому каяттю, активному сприянню розкриттю кримінального правопорушення та добровільному відшкодуванню заподіяної шкоди. Поряд із ними суди враховують позитивні характеристики за місцем проживання або служби, відсутність попередньої судимості, наявність на утриманні дітей та інші дані про винного. Кримінально-правове значення наведених обставин не є однаковим. Зокрема, позитивна характеристика, сімейний стан або відсутність судимості можуть впливати на індивідуалізацію покарання, проте самі по собі не підтверджують істотного зниження ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Щире каяття не може ототожнюватися лише з формальним визнанням вини або висловленням жалю у судовому засіданні. Воно передбачає критичне ставлення особи до своєї поведінки, усвідомлення неправомірності застосованого примусу, засудження власних дій та намагання усунути або

зменшити заподіяну шкоду. Якщо працівник правоохоронного органу заперечує очевидні факти, виправдовує насильство службовою необхідністю, перекладає відповідальність на потерпілого або намагається приховати обставини події, визнання щирого каяття потребує переконливого обґрунтування у вирoku.

Активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення також має підтверджуватися конкретною поведінкою засудженого. Воно може полягати у добровільному наданні відомостей про обставини вчиненого, викритті інших співучасників, повідомленні про місцезнаходження доказів або вчиненні інших дій, які реально допомогли встановити істину у кримінальному провадженні. Саме визнання обставин, уже доведених зібраними доказами, не завжди свідчить про активне сприяння.

Добровільне відшкодування шкоди або усунення її наслідків може мати значення під час призначення покарання, однак характер шкоди, заподіюваної кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 365 КК України, не завжди дає змогу повністю її компенсувати. Порушення особистої недоторканності, приниження гідності, незаконне позбавлення волі або застосування насильства не вичерпуються майновими втратами. Тому сплата певної суми потерпілому сама по собі не усуває суспільної небезпечності вчиненого та не повинна автоматично визнаватися достатньою підставою для істотного пом'якшення покарання.

Обставини, що обтяжують покарання, у провадженнях за ст. 365 КК України можуть бути пов'язані з повторністю, учиненням кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, стосовно особи, яка перебуває у безпорадному стані або залежності від винного, з особливою жорстокістю чи у стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння. Суд не має права визнавати обтяжуючими обставини, які не передбачені ч. 1 ст. 67 КК України [79].

Вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб за попередньою змовою нині не передбачене ст. 365 КК України як кваліфікуюча ознака. Тому така обставина може враховуватися під час призначення покарання

на підставі п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України. При цьому відповідно до ч. 2 цієї статті суд не може відмовитися від визнання групового способу обставиною, що обтяжує покарання, якщо встановлено всі передбачені законом ознаки попередньої змови [79].

У разі законодавчого доповнення ст. 365 КК України ознакою вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою ця обставина впливатиме безпосередньо на кваліфікацію. За таких умов її повторне врахування під час призначення покарання як обтяжуючої обставини не допускатиметься, оскільки ч. 4 ст. 67 КК України забороняє подвійне врахування ознаки, яка вже стала підставою для застосування відповідної частини статті Особливої частини КК України [79].

Тяжкі наслідки також не можуть повторно враховуватися як обставина, що обтяжує покарання, якщо вони стали підставою для кваліфікації вчиненого за ч. 3 ст. 365 КК України. Водночас суд має право оцінити конкретний зміст і масштаб цих наслідків під час визначення покарання в межах санкції. Звісно, що спричинення смерті людини чи тяжких тілесних ушкоджень або інших незворотних наслідків об'єктивно потребує суворішої кримінально-правової реакції, ніж наслідки, які хоча й відповідають ознаці тяжких, однак мають менший ступінь вираженості.

Практика Верховного Суду демонструє різні підходи до визначення покарання за ч. 2 ст. 365 КК України. У справі № 749/19/22 працівника поліції було визнано винуватим у безпідставній спробі примусово зупинити водія мопеда та застосуванні до нього фізичного насильства, внаслідок якого потерпілому було заподіяно тілесні ушкодження. Засудженому призначено п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади у правоохоронних органах на три роки та позбавленням спеціального звання. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду погодився з доведеністю вини та залишив відповідні судові рішення без зміни [137].

Наведене рішення свідчить, що реальне позбавлення волі може бути обґрунтованим у випадках, коли працівник правоохоронного органу застосовує

фізичне насильство без будь-якої законної підстави, а його дії спричиняють кілька видів тілесних ушкоджень. Під час оцінювання ступеня тяжкості такого кримінального правопорушення має враховуватися не лише медична характеристика ушкоджень, а й використання винним владного статусу, який обмежував можливості потерпілого захистити себе.

Інший підхід може застосовуватися, коли суд доходить обґрунтованого висновку про можливість виправлення засудженого без реального відбування основного покарання. Стаття 75 КК України допускає звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі призначення, зокрема, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, якщо з урахуванням тяжкості кримінального правопорушення, особи винного та інших обставин суд визнає можливим його виправлення без ізоляції від суспільства [79].

Застосування ст. 75 КК України до особи, засудженої за ч. 2 ст. 365 КК України, формально не заборонене, оскільки це кримінальне правопорушення не віднесене законом до переліку діянь, щодо яких випробування не допускається. Проте рішення про звільнення від відбування покарання не може ґрунтуватися лише на відсутності попередньої судимості, позитивній характеристиці або наявності сім'ї. Суд повинен пояснити, чому характер незаконного насильства, мотиви поведінки винного та наслідки для потерпілого не потребують реального виконання призначеного покарання.

Звільнення від відбування основного покарання з випробуванням не означає автоматичного звільнення від додаткового покарання. Відповідно до ст. 77 КК України у такому разі можуть призначатися позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення спеціального звання, рангу, чину або класу [79]. У провадженнях за ст. 365 КК України збереження додаткового покарання має особливе значення, оскільки воно усуває можливість подальшого використання засудженим владних повноважень, які стали засобом учинення кримінального правопорушення.

Формулювання ст. 77 КК України про те, що відповідні додаткові покарання «можуть бути призначені», необхідно застосовувати у взаємозв'язку

із санкціями ст. 365 КК України, де позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачене як обов'язкове. Тому звільнення від відбування основного покарання з випробуванням не усуває обов'язку призначити передбачене санкцією додаткове покарання. Відмовитися від його призначення суд може лише на підставі ч. 2 ст. 69 КК України за наявності кількох обставин, які істотно знижують ступінь тяжкості кримінального правопорушення, та за умови належного мотивування такого рішення [79].

Використання ч. 2 ст. 69 КК України у провадженнях про перевищення влади або службових повноважень потребує особливо зваженого підходу. Працівник правоохоронного органу вчиняє кримінальне правопорушення завдяки повноваженням, наданим йому державою для захисту прав людини, підтримання правопорядку та застосування законного примусу. Збереження можливості повернення такої особи до аналогічної діяльності може суперечити спеціально-запобіжній меті покарання.

Додаткове покарання має бути сформульоване у вироку таким чином, щоб чітко визначити коло заборонених посад або видів діяльності. Загальна вказівка на позбавлення права обіймати «певні посади» без уточнення їхнього характеру ускладнює виконання вироку. Стосовно засудженого за ст. 365 КК України доцільно зазначати які саме посади у правоохоронних органах, пов'язані з виконанням функцій представника влади, застосуванням заходів примусу або реалізацією інших владних повноважень. Разом із цим, як видається, в ч. 1 ст. 365 КК України доцільно було б передбачити покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як факультативне, в ч.ч. 2,3 ст. 365 КК України – як обов'язкове. Практика призначення покарання повинна також ураховувати можливість позбавлення спеціального звання. Це покарання може застосовуватися до особи, засудженої за тяжкий злочин, відповідно до ст. 54 КК України. Його призначення не замінює позбавлення права обіймати певні посади, оскільки ці заходи мають різний зміст. Позбавлення спеціального звання припиняє правовий зв'язок особи з набутим

статусом, тоді як професійна заборона перешкоджає повторному зайняттю посад, пов'язаних із реалізацією відповідних повноважень.

Призначення штрафу або громадських робіт як основного покарання за частинами 2 і 3 ст. 365 КК України не відповідає чинним санкціям цієї статті. Перехід до такого більш м'якого виду покарання теоретично можливий лише за правилами ст. 69 КК України, однак у випадках насильницького перевищення повноважень він потребував би винятково переконливого обґрунтування. Майновий характер штрафу не завжди відповідає змісту шкоди, спричиненої незаконним насильством, приниженням гідності або незаконним обмеженням особистої свободи. Запровадження громадських робіт до санкції ст. 365 КК України також не видається обґрунтованим. Таке покарання не забезпечує безпосереднього усунення особи від реалізації владних повноважень і не відповідає підвищеній суспільній небезпечності насильницьких дій працівника правоохоронного органу. Індивідуалізація покарання за основний склад може бути забезпечена передбаченим ч. 1 ст. 365 КК України обмеженням волі, тоді як за кваліфікований та особливо кваліфікований склади пріоритет має надаватися позбавленню волі у визначених законом межах. Застосування випробування не повинно сприйматися як умовне або символічне покарання. Особа залишається засудженою, має судимість, зобов'язана виконувати покладені на неї обов'язки та може бути направлена для відбування призначеного покарання у разі порушення встановлених вимог. Водночас з огляду на характер кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, звичайного покладення обов'язків періодично з'являтися до уповноваженого органу з питань пробації та повідомляти про зміну місця проживання може бути недостатньо. Суду доцільно оцінювати можливість покладення додаткових обов'язків, передбачених ст. 76 КК України, зокрема пройти пробаційну програму, дотримуватися визначених обмежень щодо спілкування з потерпілим або публічно чи в іншій формі попросити у нього пробачення. Вибір таких обов'язків має залежати від обставин кримінального

провадження, позиції потерпілого та необхідності запобігти повторному вчиненню кримінального правопорушення [79].

Звільнення від відбування покарання з випробуванням за ч. 3 ст. 365 КК України фактично можливе лише після застосування ст. 69 КК України, оскільки мінімальна межа позбавлення волі за цією частиною становить сім років, а ст. 75 КК України за загальним правилом поширюється на позбавлення волі строком не більше п'яти років. Послідовне застосування спочатку ст. 69, а потім ст. 75 КК України означає подвійне пом'якшення кримінально-правового впливу та потребує окремого обґрунтування кожного рішення. На нашу думку, звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, засудженої за ч. 3 ст. 365 КК України, не відповідає характеру цього кримінального правопорушення. Спричинення тяжких наслідків унаслідок умисного й явного виходу працівника правоохоронного органу за межі наданих повноважень свідчить про такий ступінь суспільної небезпечності, за якого реальне виконання основного покарання є необхідним.

Отже, аналіз практики призначення покарання за ст. 365 КК України не дає підстав для запровадження абсолютно визначених санкцій або повного виключення судової дискреції. Обставини перевищення повноважень можуть істотно відрізнятися за способом дій, інтенсивністю насильства, кількістю потерпілих і тяжкістю спричинених наслідків. Суд повинен зберігати можливість визначити покарання, яке відповідає конкретному кримінальному правопорушенню. Водночас рішення про застосування ст. 69 або 75 КК України має містити не формальний перелік позитивних відомостей про засудженого, а пояснення того, чому вони істотно впливають на ступінь тяжкості вчиненого та свідчать про можливість виправлення без реального відбування покарання. Ефективність кримінально-правового реагування на перевищення влади або службових повноважень визначається не максимальною суворістю покарання, а його відповідністю характеру вчиненого, невідворотністю та належним мотивуванням. Реальне позбавлення волі має застосовуватися у випадках найбільш небезпечного насильницького перевищення повноважень і

спричинення тяжких наслідків. Звільнення від відбування основного покарання з випробуванням може допускатися лише за наявності переконливих даних про можливість виправлення особи без ізоляції від суспільства та не повинно перешкоджати виконанню обов'язкового додаткового покарання.

3.3. Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень у законодавстві зарубіжних країн

Звернення до законодавства провідних зарубіжних країн дає змогу оцінити особливості механізму кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Порівняння національних і зарубіжних норм дозволяє встановити, наскільки виокремлення такого кримінального правопорушення відповідає підходам, поширеним у європейському кримінальному законодавстві, а також визначити специфіку української моделі його криміналізації. Аналіз законодавства інших держав створює підґрунтя для оцінювання обґрунтованості спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, змісту об'єктивної сторони, обов'язковості суспільно небезпечних наслідків і передбачених законом видів покарань. Необхідність такого дослідження зумовлена проблемами застосування ст. 365 КК України та дискусійністю окремих положень, пов'язаних із визначенням меж кримінально караної поведінки працівника правоохоронного органу.

Кримінальне законодавство зарубіжних держав передбачає різні підходи до відповідальності. В одних країнах перевищення повноважень закріплюється як самостійне кримінальне правопорушення, в інших охоплюється загальними нормами про зловживання службовим становищем, порушення службових обов'язків або незаконне застосування примусу. Відрізняються також ознаки суб'єкта: ним може визнаватися службова особа, публічний службовець, представник влади, поліцейський, військовослужбовець чи інша особа, наділена владними повноваженнями. Відмінності простежуються й у визначенні караних діянь, наслідків, форми вини, мотивів і кваліфікуючих ознак. Втім, дослідження

зарубіжного законодавства не повинно зводитися до механічного зіставлення назв статей або розмірів санкцій. Зміст відповідних норм необхідно розглядати з урахуванням правової системи держави, порядку наділення службових осіб повноваженнями, особливостей кримінально-правової термінології та практики застосування закону. Однакові за назвою кримінальні правопорушення можуть істотно відрізнятися за своїми об'єктивними й суб'єктивними ознаками, тоді як подібні за змістом діяння нерідко передбачаються нормами з різними найменуваннями. Методологічною основою такого аналізу є порівняльно-правовий метод, який передбачає зіставлення однорідних правових явищ, установлення їхніх спільних і відмінних ознак та пояснення причин виявлених розбіжностей. Його застосування потребує визначення критеріїв порівняння, до яких у межах цього дослідження належать місце відповідної норми в системі кримінального закону, об'єкт кримінально-правової охорони, ознаки суб'єкта, зміст караного діяння, вид і характер наслідків, форма вини, кваліфікуючі ознаки та передбачені покарання. Недотримання таких вимог може призвести до зіставлення правових норм, які мають різне призначення та регулюють неоднакові за змістом суспільні відносини [5, с. 145].

Ще у 2011 році М. І. Хавронюк, аналізуючи положення ст. 364 КК України, звертав увагу на те, що більшість КК держав Європейського Союзу не містять самостійних норм, які б у класичному для українського кримінального права вигляді передбачали відповідальність за зловживання владою чи службовим становищем або за перевищення владних повноважень [198]. Тобто, це свідчить про те, що у зарубіжному кримінальному законодавстві відповідальність за такі діяння регламентується неоднаково: в одних державах закріплюється через загальні склади кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, в інших – через спеціальні склади, пов'язані з корупційною поведінкою, порушенням службових обов'язків або посяганням на права і свободи особи. Для прикладу візьмемо кримінальне законодавство Французької Республіки. КК Французької Республіки, ухвалений 1992 р. та введений у дію 1 березня 1994 р., не містить єдиної норми, яка повністю відповідала б ст. 365 КК України.

Відповідальність за неправомірне здійснення публічних повноважень установлено залежно від спрямованості діяння, порушеного права та характеру службового обов'язку. У науковій літературі відповідні положення поділяють на три групи: зловживання владою, спрямовані проти діяльності органів публічного управління; зловживання владою, вчинені проти приватних осіб; порушення обов'язку доброчесності під час здійснення публічних функцій [176, с. 168]. Такий поділ відповідає структурі глави II розділу III книги IV КК Французької Республіки, статті 432-1–432-18 якої встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти публічного управління, вчинені особами, які здійснюють публічні функції.

Перша група охоплює діяння, спрямовані проти належного виконання законів і встановленого порядку здійснення публічної влади. Відповідно до ст. 432-1 особа, наділена публічною владою, яка під час виконання своїх обов'язків уживає заходів, спрямованих на перешкоджання виконанню закону, карається позбавленням волі на строк до п'яти років і штрафом у розмірі 75 тис. євро. Якщо вжиті заходи фактично перешкодили виконанню закону, ст. 432-2 підвищує покарання до десяти років позбавлення волі та штрафу в розмірі 150 тис. євро [90]. Французький законодавець пов'язує посилення відповідальності не з узагальненим поняттям істотної шкоди, а з досягненням конкретного результату – фактичним невиконанням закону. До цієї групи належить і продовження здійснення публічних повноважень після їх припинення. Зокрема, стаття 432-3 передбачає відповідальність особи, наділеної публічною владою, особи, яка виконує завдання публічної служби, або особи, обраної на публічну посаду, якщо вона після офіційного повідомлення про припинення повноважень продовжує їх здійснювати. Покарання становить до двох років позбавлення волі та штраф у розмірі 30 тис. євро [90]. Караність такого діяння ґрунтується на відсутності в особи законних підстав для подальшого прийняття владних рішень. На відміну від ст. 365 КК України, для відповідальності не вимагається доводити заподіяння істотної шкоди правам, інтересам окремих осіб, суспільства чи

держави. Достатнім є усвідомлене продовження діяльності після офіційного припинення повноважень.

Друга група норм спрямована на охорону особистої свободи, недоторканності житла, рівності та таємниці листування. За ст. 432-4 особа, наділена публічною владою або залучена до виконання завдань публічної служби, підлягає відповідальності за віддання наказу чи вчинення свавільної дії, що порушує особисту свободу [90]. У цій нормі враховано не лише незаконність владного рішення, а й тривалість обмеження свободи потерпілого, яка безпосередньо впливає на суворість покарання. Стаття 432-5 встановлює відповідальність за свідоме невтручання службової особи у випадку незаконного позбавлення людини свободи. Особа, яка під час виконання своїх функцій дізналася про незаконне затримання, зобов'язана припинити його, якщо має відповідні повноваження, або забезпечити втручання уповноваженого органу. Закон охоплює не тільки безпосереднє прийняття незаконного рішення, а й умисне невиконання обов'язку припинити порушення свободи людини. Спеціальну норму передбачено для працівників установ виконання покарань. Згідно зі ст. 432-6 прийняття або подальше тримання особи без належного рішення, вироку чи іншого передбаченого законом документа, а також безпідставне продовження строку її перебування під вартою карається позбавленням волі на строк до двох років і штрафом у розмірі 30 тис. євро [90]. Відповідальність пов'язується з конкретним обов'язком працівника перевірити законність підстав і строків тримання особи. Такий підхід дозволяє надати самостійну кримінально-правову оцінку незаконному обмеженню свободи без звернення до загальної норми про перевищення службових повноважень. Порушення недоторканності житла службовою особою регулюється ст. 432-8. Незаконне проникнення або спроба проникнення до чужого житла всупереч волі особи, вчинені під час виконання публічних обов'язків або у зв'язку з ними, караються позбавленням волі на строк до двох років і штрафом у розмірі 30 тис. євро. Стаття 432-9 передбачає до трьох років позбавлення волі та штраф у розмірі 45 тис. євро за незаконне вилучення,

приховування, відкриття кореспонденції, ознайомлення з її змістом або його розголошення. Аналогічна відповідальність встановлена за незаконне перехоплення повідомлень, переданих засобами зв'язку, використання чи розголошення їхнього змісту [90].

Третю групу утворюють порушення обов'язку доброчесності, передбачені статтями 432-10–432-16. До них належать незаконне стягнення платежів, одержання неправомірної вигоди, незаконна участь у діяльності, щодо якої особа здійснює нагляд або управління, порушення рівності учасників під час укладення договорів за публічні кошти, незаконне використання чи привласнення публічного майна. Ці діяння не є перевищенням влади у значенні ст. 365 КК України, проте доповнюють систему відповідальності за неправомірне використання публічних повноважень [90]. Зміст статей 432-1–432-9 засвідчує, що французьке кримінальне законодавство не використовує загального складу перевищення влади або службових повноважень. Відповідальність настає за конкретно визначені прояви неправомірного здійснення публічної влади: перешкоджання виконанню закону, продовження діяльності після припинення повноважень, свавільне обмеження свободи, незаконне тримання під вартою, дискримінацію, проникнення до житла та порушення таємниці листування. Суб'єктами цих кримінальних правопорушень можуть бути не лише працівники правоохоронних органів, а й інші особи, наділені публічною владою або залучені до виконання завдань публічної служби [176, с. 168]. Порівняно зі ст. 365 КК України французькі норми охоплюють ширше коло осіб, проте кожна з них передбачає вужчий і чітко визначений спосіб порушення прав або порядку здійснення публічних повноважень.

Інший механізм демонструє кримінальне законодавство Федеративної Республіки Німеччини. У ньому немає єдиної норми, яка передбачала б відповідальність за будь-який умисний вихід службової особи за межі наданих їй повноважень і за своїм змістом повністю відповідала б ст. 365 КК України. Німецький законодавець пов'язує кримінальну відповідальність із конкретним порушенням службового обов'язку, способом неправомірного використання

влади, сферою діяльності службової особи та характером заподіяної шкоди. Відповідні норми зосереджено переважно в розділі 30 КК ФРН, у якому передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені під час здійснення публічної служби [89].

Коло суб'єктів таких кримінальних правопорушень визначено у § 11 КК ФРН. Службовою особою визнається особа, яка відповідно до законодавства Німеччини є державним службовцем або суддею, виконує інші публічно-правові службові обов'язки, призначена на службу в органі державної влади чи іншій установі або уповноважена здійснювати завдання публічного управління [84, § 11]. У §§ 331–335 КК ФРН встановлено відповідальність за неправомірне одержання та надання вигоди у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Зокрема, § 331 передбачає відповідальність службової особи, яка вимагає, погоджується прийняти або одержує для себе чи третьої особи вигоду за виконання службових функцій [85, §§ 331–334]. Найбільш наближеним до насильницьких форм перевищення влади або службових повноважень є кримінальне правопорушення, передбачене § 340 КК ФРН. Відповідальність за цією нормою настає, якщо службова особа під час виконання службових обов'язків або у зв'язку з ними заподіює іншій особі тілесне ушкодження чи допускає його заподіяння іншою особою. За основний склад передбачено позбавлення волі на строк від трьох місяців до п'яти років. У менш тяжких випадках може бути призначено позбавлення волі на строк до п'яти років або штраф. Замах на вчинення цього кримінального правопорушення також карається [86, § 340]. Зміст § 340 КК ФРН свідчить, що відповідальність службової особи не обмежується випадками особистого застосування нею фізичної сили. Кримінально караним визнається також свідоме допущення заподіяння тілесного ушкодження іншою особою. Йдеться, зокрема, про ситуації, коли службова особа віддає відповідне розпорядження, створює умови для застосування насильства або не припиняє його, хоча зобов'язана і має можливість це зробити. Обов'язковим є зв'язок заподіяного тілесного ушкодження з виконанням службових обов'язків. Самостійну відповідальність

за незаконне застосування примусу під час провадження встановлено у § 343 КК ФРН. Суб'єктом цього кримінального правопорушення є службова особа, яка бере участь у кримінальному провадженні, провадженні щодо застосування тримання під вартою, розгляді справи про правопорушення або дисциплінарному провадженні. Караним визнається фізичне знування, інше застосування насильства, погроза насильством або психічний вплив, спрямовані на те, щоб примусити особу надати певні показання, зробити заяву чи утриматися від них. За таке діяння передбачено позбавлення волі на строк від одного року до десяти років, а в менш тяжких випадках – від шести місяців до п'яти років [87, § 343].

Також особливе значення має § 357 КК ФРН, який установлює відповідальність керівника за протиправні дії підлеглого. Керівник, який схиляє підлеглого до вчинення кримінального правопорушення під час публічної служби, намагається його схилити або свідомо допускає вчинення такого діяння, підлягає покаранню, передбаченому за відповідне кримінальне правопорушення. Це положення поширюється також на службову особу, якій доручено нагляд або контроль за діяльністю іншого службовця, якщо вчинене підлеглим діяння належить до сфери такого нагляду чи контролю [88, § 357].

Аналіз наведених положень свідчить, що відсутність у КК ФРН єдиної норми про перевищення влади або службових повноважень не означає відсутності кримінальної відповідальності за відповідні діяння. Неправомірне застосування публічної влади охоплюється сукупністю окремих норм, кожна з яких передбачає чітко визначену поведінку: службове заподіяння тілесного ушкодження, примушування до надання показань, свідоме переслідування невинуватої особи, незаконне виконання покарання, викривлення права, внесення неправдивих відомостей до офіційних документів або одержання вигоди за порушення службових обов'язків. Покарання встановлюється залежно від змісту порушеного обов'язку, способу вчинення діяння та небезпеки його наслідків. За службове заподіяння тілесного ушкодження передбачено позбавлення волі на строк до п'яти років, тоді як примушування до надання

показань, переслідування невинуватої особи та незаконне виконання покарання можуть каратися позбавленням волі на строк до десяти років. Поряд із цим суд може позбавити засудженого права надалі обіймати публічні посади. Порівняно зі ст. 365 КК України німецький підхід характеризується ширшим колом службових осіб і водночас вужчим описом кожного окремого кримінального правопорушення. Українська норма охоплює різні форми явного виходу працівника правоохоронного органу за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо такі дії спричинили істотну шкоду охоронюваним законом правам, інтересам або поєднувалися з передбаченими законом обтяжуючими ознаками. У Німеччині кримінальна відповідальність пов'язується не із загальним поняттям перевищення повноважень, а з учиненням одного з конкретно визначених у законі діянь. Такий підхід сприяє чіткому розмежуванню кримінально караної поведінки та інших порушень службової дисципліни, проте потребує розгалуженої системи спеціальних норм [83; 78].

Також КК Республіки Естонії передбачає спеціальні положення щодо відповідальності за неправомірне використання службових повноважень. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 291 цього Кодексу, є службова особа, уповноважена виконувати публічні функції. Для визнання особи суб'єктом не має значення, чи здійснює вона відповідні повноваження постійно або тимчасово, на платній чи безоплатній основі, а також унаслідок призначення або обрання [210, с. 78].

Зміст поняття службової особи розкрито у ч. 1 ст. 288 КК Республіки Естонії. До цієї категорії належать фізичні особи, які займають становище, пов'язане з виконанням публічних обов'язків. Законодавче визначення охоплює осіб незалежно від тривалості здійснення ними таких функцій, одержання винагороди та способу набуття відповідних повноважень [210, с. 77]. Тобто, визначальною ознакою суб'єкта є не назва посади або характер трудових відносин, а фактичне наділення особи повноваженнями щодо публічної діяльності. Завдяки цьому кримінальна відповідальність може поширюватися не лише на державних службовців, які обіймають посади на постійній професійній

основі, а й на осіб, тимчасово залучених до виконання публічних завдань. Безоплатний характер їхньої діяльності також не виключає можливості визнання службовими особами.

Порівняно зі ст. 365 КК України естонське законодавство не обмежує суб'єкта відповідного кримінального правопорушення працівником правоохоронного органу. Воно використовує ширше поняття службової особи, зміст якого визначається виконанням публічних обов'язків. Водночас для правильної кримінально-правової оцінки діяння необхідно встановити не лише формальний статус особи, а й конкретний обсяг наданих їй повноважень, характер виконуваних функцій та зв'язок неправомірної поведінки з їх здійсненням.

Натомість, більш наближеною до української є модель, закріплена у КК Республіки Польща. Наприклад, ст. 231 цього кодексу передбачає відповідальність публічної посадової особи, яка, перевищуючи свої повноваження або не виконуючи обов'язків, діє на шкоду публічному чи приватному інтересу [78]. Така конструкція є важливою для порівняння, оскільки поєднує дві форми службової протиправної поведінки, а саме це перевищення повноважень і невиконання обов'язків. Водночас у науковій літературі звертається увага, що саме поняття «перевищення» у польському кримінальному законодавстві не отримало детального нормативного розкриття [98, с. 17].

Окремої уваги в межах порівняльно-правового аналізу заслуговує кримінальне законодавство Латвійської Республіки. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності систематизовано в окремому розділі КК цієї держави, норми якого встановлюють відповідальність, серед іншого, за перевищення службових повноважень і зловживання службовим становищем. Латвійський законодавець застосовує широке розуміння державної службової (посадової) особи. Відповідне поняття охоплює представників державної влади, а також осіб, які постійно або тимчасово виконують обов'язки на державній службі чи службі в органах самоврядування, уповноважені

ухвалювати обов'язкові для інших осіб рішення, здійснювати наглядові, контрольні, слідчі або каральні функції, розпоряджатися державним майном чи фінансовими ресурсами [76]. Отже, вирішальне значення для визначення спеціального суб'єкта має не лише формальна належність особи до певного органу, а й зміст фактично виконуваних нею владних або управлінських функцій.

Відповідальність за перевищення службових повноважень установлено також ст. 333 КК Грузії [192, с. 62–66]. Суб'єктом передбаченого цією нормою кримінального правопорушення може бути службова особа або особа, прирівняна до неї. У ч. 2 ст. 333 КК Грузії окремо диференційовано відповідальність особи, яка обіймає державну політичну посаду. Обов'язковою ознакою основного складу є заподіяння наслідків у виді істотного порушення прав фізичної чи юридичної особи або законних інтересів суспільства чи держави.

Коло спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності конкретизовано у примітці до ст. 332 КК Грузії. Закріплені в ній положення застосовуються як до зловживання службовими повноваженнями, так і до їх перевищення, відповідальність за яке передбачено ст. 333 цього Кодексу. До відповідних суб'єктів віднесено працівників юридичних осіб публічного права, крім політичних і релігійних об'єднань, які здійснюють публічно-правові повноваження, членів тимчасових комісій Парламенту Грузії, приватних виконавців та інших осіб, наділених такими повноваженнями згідно із законодавством Грузії.

До осіб, прирівняних до службових осіб, належать іноземні службові особи, зокрема працівники органів іноземних держав, наділені законодавчими або адміністративними повноваженнями, особи, які виконують публічні функції для іншої держави, службові особи міжнародних організацій чи органів, а також працівники, залучені ними на договірній основі. Ця категорія охоплює також відряджених та інших осіб, які виконують відповідні службові функції, іноземних присяжних засідателів, членів міжнародних парламентських зібрань,

представників Міжнародного кримінального суду, суддів і службових осіб міжнародних судів та інших міжнародних судових органів [192, с. 62-66].

За кримінальним законодавством Грузії перевищення службових повноважень виявляється у вчиненні службовою особою дій, які явно не охоплюються обсягом наданих їй повноважень. За основний склад цього кримінального правопорушення передбачено покарання у виді штрафу, домашнього арешту на строк від шести місяців до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років. Одночасно до винного застосовується додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або здійснювати певну діяльність строком до трьох років.

Учинення відповідного діяння особою, яка обіймає державну політичну посаду, тягне за собою більш сувору відповідальність у виді штрафу або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади чи здійснювати певну діяльність на строк до трьох років. Повторність перевищення службових повноважень, його поєднання із застосуванням насильства чи зброї або з приниженням особистої гідності потерпілого утворюють кваліфікований склад. За таке діяння встановлено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років із додатковим позбавленням права обіймати певні посади або здійснювати певну діяльність строком до трьох років [192].

Норми КК Грузії за змістом наближені до положень ст. 365 КК України, оскільки в обох випадках кримінально караним визнається явний вихід за межі наданих повноважень, який спричиняє істотне порушення охоронюваних законом прав та інтересів. Водночас грузинське законодавство встановлює ширше коло суб'єктів, не обмежуючи його працівниками правоохоронних органів. Диференціація відповідальності здійснюється залежно від правового становища винної особи, повторності діяння, застосування насильства чи зброї та приниження гідності потерпілого.

Водночас, КК Литовської Республіки також передбачає відповідальність за окремі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, серед яких

виділяються хабарництво, зловживання та невиконання службових обов'язків. Суб'єктом відповідних діянь визнається державний службовець або прирівняна до нього особа, яка виконує службові функції у сфері державної служби [77]. У цьому випадку законодавець також не відтворює українську модель відповідальності саме працівника правоохоронного органу, а використовує ширшу категорію службової особи або особи, прирівняної до неї.

Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що кримінальне законодавство більшості держав – членів Європейського Союзу передбачає відповідальність за перевищення влади або службових повноважень. Водночас відповідні норми мають загальний характер і поширюються на визначене законодавством коло службових осіб. Спеціальне виокремлення працівника правоохоронного органу як суб'єкта такого кримінального правопорушення, як правило, відсутнє. Натомість відповідальність таких осіб настає за загальними нормами, що встановлюють кримінально-правову заборону неправомірного використання публічної влади або виходу службової особи за межі наданих їй повноважень. Належність винного до правоохоронного органу може враховуватися під час визначення ступеня суспільної небезпечності діяння, призначення покарання або застосування додаткових обмежень, однак зазвичай не утворює самостійної підстави для кримінально-правової кваліфікації. Зазначене також свідчить про переважання у законодавстві низки держав Європейського Союзу загального механізму кримінальної відповідальності службових осіб, за якої правова оцінка діяння залежить передусім від змісту порушених повноважень, способу їх перевищення та спричинених наслідків, а не від належності винного до конкретного державного чи правоохоронного органу. Однак, незважаючи на поширеність цього механізму у зарубіжному законодавстві, вважаємо доцільним збереження у КК України спеціальної норми про кримінальну відповідальність за перевищення влади, або службових повноважень саме працівником правоохоронного органу. Водночас зміст цієї норми потребує вдосконалення з урахуванням наведених у даному дисертаційному дослідженні висновків і пропозицій.

Висновки до розділу 3

1. Надано теоретико-практичні рекомендації щодо проблемних питань, які виникають під час кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та відмежуванні вказаного діяння від суміжних кримінальних правопорушень.

Констатовано про те, що вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб істотно підвищує суспільну небезпечність діяння, оскільки узгоджене використання наданих службових повноважень кількома працівниками правоохоронного органу посилює фізичний та психологічний вплив на потерпілого, обмежує його можливості чинити опір чи звернутися по допомогу, полегшує незаконне утримання, розподіл ролей між співучасниками та подальше приховування вчиненого шляхом узгодження показань або внесення недостовірних відомостей до службових документів. Чинна редакція ст. 365 КК України не надає груповому способу самостійного кваліфікуючого значення, унаслідок чого ця обставина враховується лише під час призначення покарання відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України та не забезпечує належної диференціації кримінальної відповідальності. З огляду на це запропоновано доповнити ч. 2 ст. 365 КК України після слів *«дії, передбачені частиною першою цієї статті»* словами *«вчинені групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою, або...»*, визнавши в такий спосіб узгоджене перевищення повноважень кількома працівниками правоохоронного органу самостійною кваліфікуючою ознакою.

2. Встановлено, що система покарань за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу диференційована залежно від способу вчинення діяння та тяжкості його наслідків: санкція ч. 1 ст. 365 КК України передбачає альтернативні основні покарання у виді обмеження або позбавлення волі, тоді як частини 2 і 3 – безальтернативне позбавлення волі з поступовим підвищенням його строків. Обов'язковим додатковим покаранням у всіх трьох частинах є позбавлення права обіймати певні посади чи займатися

певною діяльністю, що зумовлено використанням винним спеціального статусу працівника правоохоронного органу. Водночас аналіз судової практики засвідчив, що передбачена ч. 1 ст. 365 КК України альтернатива фактично використовується обмежено: серед проаналізованих вироків обмеження волі було призначено лише у поодиноких випадках, що свідчить про переважання позбавлення волі та необхідність більш послідовної індивідуалізації покарання. Обґрунтовано, що обов'язковий характер додаткового покарання за ч. 1 ст. 365 КК України не завжди дає змогу повною мірою врахувати характер учиненого, ступінь тяжкості заподіяної шкоди, особу винного та можливість його подальшої професійної діяльності. У зв'язку з цим запропоновано передбачити у санкції ч. 1 ст. 365 КК України позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю як факультативне додаткове покарання, виклавши відповідне положення словами «з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого», тоді як у частинах 2 і 3 (і запропонованій нами ч. 4) його обов'язковий характер доцільно зберегти з огляду на спосіб учинення кримінального правопорушення, співучасників, спричинення тяжких наслідків та обстановку вчинення. Даний підхід належним чином забезпечить співвідношення диференціації кримінальної відповідальності а також індивідуалізації покарання, не послаблюючи кримінально-правового реагування на найбільш небезпечні форми перевищення повноважень.

3. Проведено порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства Франції, Німеччини, Польщі та інших європейських країн щодо відповідальності за перевищення влади або службових повноважень. Встановлено, що в більшості цих держав відповідні діяння охоплюються різними нормами про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, дія яких поширюється на службових осіб незалежно від їх належності до конкретного державного органу. Працівник правоохоронного органу, як правило, не виокремлюється як самостійний спеціальний суб'єкт, а його статус ураховується під час оцінювання характеру використаних повноважень, способу вчинення діяння, заподіяних наслідків, призначення покарання та застосування додаткових обмежень. Це

свідчить про переважання у зарубіжному законодавстві функціонального критерію, за якого визначальними є зміст наданих публічних повноважень та спосіб їх протиправної реалізації, а не назва органу чи посади винного. Водночас результати дослідження підтверджують обґрунтованість збереження у КК України спеціальної норми про відповідальність працівника правоохоронного органу, оскільки особливий обсяг наданих таким особам повноважень створює підвищений ризик порушення прав і свобод людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексний кримінально-правовий аналіз відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. За результатами дослідження сформульовано теоретичні положення та обґрунтовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування. До найбільш вагомих наукових результатів належать такі:

1. Проведений аналіз стану наукових досліджень засвідчив, що питання кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу досліджувалися у кримінально-правовій науці, однак переважно фрагментарно та з урахуванням попередніх редакцій законодавства. У наявних працях розкрито окремі ознаки складу кримінального правопорушення, статус працівника правоохоронного органу як спеціального суб'єкта, питання відмежування від суміжних кримінальних правопорушень і призначення покарання, проте спеціального дослідження, у якому такі проблеми були б комплексно розглянуті з урахуванням нині чинної редакції ст. 365 КК України, сучасної судової практики, змін у системі правоохоронних органів та умов воєнного стану, не виявлено. Методологічну основу дослідження становить сукупність методів (історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний, моделювання та ін.), за допомогою яких розкрито предмет дослідження.

2. У генезисі кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу виокремлено такі основні періоди: 1) звичаєвий (кінець IX–початок XIII ст.), упродовж якого відповідальність представників князівської влади визначалася переважно нормами звичаєвого права, князівськими приписами та положеннями Руської Правди; 2) спадковий (XIV–XVI ст.), що характеризувався одночасною дією литовських, польських і місцевих статутів та поступовим закріпленням

відповідальності урядників, суддів й інших представників влади за неправомірне використання наданих їм повноважень; 3) козацька доба (XVI – друга половина XVIII ст.), у межах якої відповідальність військової та адміністративно-судової влади встановлювалася нормами козацького звичаєвого права, гетьманськими актами й військовими постулатами, а призначення покарання залежало від характеру порушення обов'язків та його наслідків; 4) період перебування під імперською владою (друга половина XVIII – початок XX ст.), пов'язаний із кодифікацією кримінального законодавства російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій, виокремленням кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та поступовою диференціацією відповідальності за зловживання і перевищення влади; 5) радянський період (1917–1991 рр.), під час якого у кримінальних кодексах 1922, 1927 і 1960 років перевищення влади чи службових повноважень (загалом) було закріплено як самостійне кримінальне правопорушення, суб'єктом якого визнавалася службова (посадова) особа; 6) сучасний період (від 24 серпня 1991 р. донині), для якого характерним стало збереження відповідальності за перевищення влади або службових повноважень у КК України 2001 р., звуження у 2014 р. кола спеціальних суб'єктів до працівників правоохоронних органів під впливом суспільного запиту, посиленого подіями Революції Гідності, а з 2022 року – зростання значення ст. 365 КК України в умовах запровадженого воєнного стану, розширення кола завдань для правоохоронних органів та необхідності забезпечення законності, необхідності й пропорційності застосовуваного ними примусу. Послідовна зміна цих періодів відображає перехід від загальних звичаєвих заборон владного свавілля до спеціальної кримінально-правової норми, спрямованої на захист прав і свобод людини.

3. Службову діяльність працівника правоохоронного органу визначено, як комплекс суспільних відносин, що забезпечують установлений законом порядок реалізації наданих йому владних і службових повноважень під час охорони публічної безпеки та порядку, запобігання і припинення кримінальних правопорушень, здійснення досудового розслідування, застосування заходів

забезпечення кримінального провадження, а також захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Необхідність її кримінально-правової охорони зумовлена тим, що працівники правоохоронних органів наділені правом застосовувати превентивні та примусові заходи, зокрема фізичну силу, спеціальні засоби і зброю, унаслідок чого будь-який явний вихід за межі наданих прав чи повноважень створює підвищену небезпеку заподіяння шкоди особі, інтересам суспільства та авторитету органів державної влади України.

4. Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, становлять суспільні відносини, у межах яких забезпечується визначений законом порядок реалізації працівником правоохоронного органу владних і службових повноважень із додержанням установлених меж, прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Додатковими об'єктами цього посягання виступають охоронювані законом права та інтереси громадян, державні й громадські інтереси та інтереси юридичних осіб. За наявності кваліфікуючих або особливо кваліфікуючих ознак кримінально-правова охорона поширюється також на здоров'я, фізичну і психічну недоторканність, гідність особи та громадську безпеку.

Об'єктивна сторона виражається виключно в активних діях, які за змістом, обсягом, способом або порядком учинення явно виходять за межі наданих працівникові правоохоронного органу прав чи повноважень. За ч. 1 ст. 365 КК України обов'язковими ознаками є істотна шкода та причинний зв'язок; ч. 2 охоплює перевищення, поєднане з насильством, погрозою його застосування, використанням зброї чи спеціальних засобів, а також болісними або такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями за відсутності ознак катування; ч. 3 – спричинення тяжких наслідків. Виявлено неузгодженість між буквальним змістом ч. 2 цієї статті та судовою практикою щодо обов'язковості встановлення істотної шкоди, у зв'язку з чим запропоновано доповнити ст. 365 КК України приміткою, за якою для кваліфікації діяння за частинами другою або третьою встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки не вимагається. З огляду на розширення завдань правоохоронних органів, інтенсивність реалізації

владних повноважень і підвищену вразливість громадян в умовах воєнного стану запропоновано доповнити ст. 365 КК України ч. 4, передбачивши посилену відповідальність за дії, визначені частинами першою–третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану. Запропоновані зміни спрямовані на чітке розмежування складів кримінального правопорушення, однакове застосування ст. 365 КК України та посилення захисту особи від свавільного використання правоохоронцем наданих повноважень.

5. Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та в установленому законом порядку набула статусу працівника правоохоронного органу. Саме перебування у штаті такого органу не є достатнім для визнання особи спеціальним суб'єктом: необхідно встановити характер фактично виконуваних правоохоронних функцій, обсяг і нормативні межі наданих владних чи примусових повноважень та їх зв'язок із вчиненими діями. Технічні, допоміжні й обслуговуючі працівники, які не здійснюють правоохоронних функцій, суб'єктами цього кримінального правопорушення не визнаються.

Суб'єктивна сторона характеризується умисним ставленням до явного виходу за межі наданих прав чи повноважень: працівник усвідомлює свій статус і межі компетенції, відсутність законних підстав для втручання та бажає вчинити відповідні дії. Явність перевищення має об'єктивно-суб'єктивний зміст, оскільки незаконність поведінки повинна бути очевидною як із положень законодавства, так і для самого працівника з урахуванням його посади, освіти, професійного досвіду та конкретної службової ситуації. Психічне ставлення до наслідків установлюється окремо і може виявлятися у прямому або непрямому умислі, а за певних обставин – у необережності, що свідчить про можливість складної форми вини. Мотив, мета й емоційний стан не є обов'язковими ознаками складу, однак ураховуються під час встановлення спрямованості умислу, відмежування від суміжних кримінальних правопорушень та індивідуалізації покарання.

6. Систематизація типових проблем кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу дала змогу

визначити критерії його відмежування від: а) зловживання владою або службовим становищем – за характером використання повноважень: у разі зловживання службова особа діє в межах компетенції, але всупереч інтересам служби, тоді як за ст. 365 КК України вчиняє дії, на які не була уповноважена або які не мала права вчиняти за конкретних обставин; б) катування – за спеціальною метою заподіяння сильного фізичного болю чи морального страждання для примушування, покарання, залякування або дискримінації особи, за наявності якої застосування ч. 2 ст. 365 КК України виключається; в) незаконного затримання, домашнього арешту або тримання під вартою та примушування давати показання – з урахуванням характеру процесуальних повноважень і спрямованості дій винного; г) адміністративного чи дисциплінарного проступку – за явністю виходу за межі повноважень, передбаченими законом наслідками або способом учинення. Правомірне застосування примусу виключає кримінальну відповідальність за умови законності підстав, необхідності та пропорційності обраного заходу. Заподіяння смерті чи тілесних ушкоджень, службове підроблення та інші самостійні діяння потребують додаткової кваліфікації, якщо їх ознаки не охоплюються відповідною частиною ст. 365 КК України. Обґрунтовано також доцільність передбачення у ч. 2 цієї статті вчинення діяння групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою як самостійної кваліфікуючої ознаки. Визначені критерії сприятимуть правильному вирішенню питань конкуренції кримінально-правових норм і кваліфікації за сукупністю, запобігаючи необґрунтованому застосуванню ст. 365 КК України та помилковому зведенню кримінально протиправного насильства до порушення службової дисципліни.

7. Встановлено, що система покарань за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу загалом відображає зростання суспільної небезпечності діяння від основного до особливо кваліфікованого складу, однак не повною мірою забезпечує індивідуалізацію кримінально-правового впливу. Судова практика свідчить про переважання позбавлення волі навіть за ч. 1 ст. 365 КК України та вкрай рідке застосування

обмеження волі. Обов'язковість додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю за всіма частинами цієї статті надмірно обмежує можливості суду враховувати характер діяння, тяжкість шкоди та дані про особу винного. У зв'язку з цим запропоновано передбачити зазначене додаткове покарання за ч. 1 ст. 365 КК України як факультативне, зберігши його обов'язковість за більш небезпечні форми діяння, пов'язані з насильством, груповим способом, тяжкими наслідками або вчиненням в умовах воєнного стану. Такий підхід забезпечить належне співвідношення диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

8. Порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що в законодавстві більшості досліджених зарубіжних держав кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень устанавлюється переважно в межах загальних норм про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. Працівник правоохоронного органу здебільшого не виокремлюється як самостійний спеціальний суб'єкт, його статус ураховується під час оцінювання характеру використаних повноважень, способу вчинення діяння, його наслідків та призначення покарання, що свідчить про переважання функціонального підходу, за якого визначальними є зміст публічних повноважень і спосіб їх протиправного використання, а не назва органу чи посади винного. Водночас механічне перенесення такого підходу до КК України є недоцільним, а збереження спеціальної норми про відповідальність працівника правоохоронного органу – обґрунтованим.

9. За результатами проведеного дисертаційного дослідження ст. 365 КК України пропонується викласти в наступній редакції:

Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди

охоронюваним законом правам чи інтересам окремих громадян, державним або громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або без такого.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені групою осіб, а також групою осіб за попередньою змовою, або якщо вони супроводжувалися насильством чи погрозою його застосування, застосуванням зброї чи спеціальних засобів, а також болісними чи такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану, –

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Для кваліфікації діяння за частинами другою або третьою цієї статті не вимагається встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія ; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 896 с.
2. Анісімов Г. М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3). С. 250–268.
3. Арсентьев Д. С. Кримінально-правова характеристика зловживання владою або службовим становищем : дис. ... д-ра філос. : 081. Кропивницький, 2023. 253 с.
4. Бабенко А. М., Бусол О. Ю., Кисельов В. М. Кримінальні правопорушення, підслідні Державному бюро розслідувань: статистичний аналіз та напрями запобігання. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 536–543. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/80.pdf.
5. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. 2009. № 47. С. 145–148.
6. Баулін Ю. В. Кримінальна відповідальність в системі заходів кримінально-правового характеру : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 420 с.
7. Безгинський Б. Г. Методологічне дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 2 (22). С. 7–10. DOI: <https://doi.org/10.33270/02212202.7>
8. Берзін П. С. Злочинні наслідки в механізмі кримінально-правового регулювання : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 34 с.
9. Богатирьов І. Г. Наукові засади визначення мети покарання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 148–151.
10. Бондарчук А. С. Методологічні засади дослідження кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо журналіста. *Юридичний*

часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 2 (16). С. 116–128.
URL: https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/%D0%AE%D1%87%D0%9D%D0%90%D0%92%D0%A1_2018_%D0%A2%D0%BE%D0%BC%20%2C%20%E2%84%962_116-128.pdf.

11. Бородін Д. І. Правоохоронні органи України: поняття та функції. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 2 (35). С. 47–51.

12. Броневицька О. М. Щодо визначення поняття працівник правоохоронного органу. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2016. № 3. С. 144–155.

13. Василенко Н. П. Матеріали до історії українського права : в 2 т. / ВУАН. Київ, 1929. Т. 1. 336 с.

14. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

15. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.

16. Вереша Р. В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності : підручник. Київ : Атіка, 2006. 740 с.

17. Вереша Р. В. Теоретико-прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину : монографія. Київ : Алерта, 2017. 568 с.

18. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 12.12.2019 р. у справі № 359/3619/17, провадження № 1-кп/359/109/2019. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86285449>.

19. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 23.11.2023 р. у справі № 754/5655/17, провадження № 1-кп/754/217/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115133844>.

20. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 10.07.2024 р. у справі № 344/14122/17, провадження № 1-кп/344/62/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120277317>.

21. Вирок Лисянського районного суду Черкаської області від 29.03.2024 р. у справі № 712/3783/22, провадження № 1-кп/700/20/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/117993968>.

22. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 26.12.2016 р. у справі № 161/18979/14-к, провадження № 1-кп/161/58/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/63809741>.

23. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 22.11.2024 р. у справі № 474/44/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/123230262>.

24. Вирок Садгирського районного суду м. Чернівців від 07.09. 2023 р. у справі № 726/1954/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/113287508>.

25. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 07.08.2025 р. у справі № 766/3259/25, провадження № 1-кп/766/3374/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/129366115>.

26. Вітко О. Ю. Кримінально-правова характеристика елементів об'єкта злочину. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2013. № 2 (40). С. 113–118.

27. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 40 с.

28. Володавська О. С. Деякі питання кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 17 квітня 2014 р. / МВС України ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ ; Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Кримінологічна асоціація України. Харків, 2014. С. 21–24.

29. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину : монографія. Київ : Атіка, 2009. 176 с.
30. Вронська Т., Пилипчук В., Беланюк М. Цивільне населення радянської України в полі зору військових трибуналів: регламентація каральних практик (1918–1959 рр.). *Український історичний журнал*. 2021. № 2. С. 112–128. URL: https://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2021_2_10.
31. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. (Проблеми теорії, застосування розвитку кримінального законодавства). Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. 633 с.
32. Галкіна О. М. «Воєнний стан» у 1941 році: історико-правова характеристика. *Репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/e495a42f-797c-4afe-82b4-631cc6a7bfa2/download>.
33. Гетманцев О. В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Чернівці, 2013. Вип. 644. С. 82–87.
34. Горошинський О. О. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: питання кваліфікації. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 205–209. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.30>.
35. Горошинський О. О. Теоретико-правові аспекти кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 72, ч. 2. С. 138–142. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.55. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/24-1.pdf>.
36. Губар С. В. Становлення і розвиток органів дізнання та досудового слідства в Україні (1917–60-ті роки XX століття) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 208 с.

37. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2007. 288 с.
38. Дзюба Ю. П. Суспільна небезпечність злочинів та соціальна обумовленість кримінально-правової заборони. *Форум права*. 2014. № 4. С. 130–134. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_25.pdf.
39. Дмитрик Р. В. Адміністративно-правовий статус поліцейського в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 204 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/bitstream/123456789/19028/1/dysertatsiya_Dmytryk.pdf.
40. Дудоров О. О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2017. 872 с.
41. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
42. Дудоров О. О. Посадові злочини : метод. вказівки до вивчення глави Особливої частини Кримінального кодексу України для студ. фак. управління зі спеціальності 6.0607 Правознавство / Навчально-наукове об'єднання «Запорізький університет» ; Азовський регіональний інституту управління. Бердянськ, 1997. 43 с.
43. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2025 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://data.gov.ua/dataset/8b9b1677-2407-454a-bfa7->.
44. Забзалюк Д. Є., Савайда О. І. Правова статистика : навч. посіб. у схемах і таблицях. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 140 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2351>.
45. Загуменна Ю. О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 145–150.
46. Задоя К. П. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 231 с.
47. Зеленський С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні. *Часопис Національного університету*

«Острозька академія». Серія : Право. 2011. № 2. URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11zsm_pvu.pdf.

48. Землянська В. В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 20 с.

49. Зламав ногу та ребро. У Хмельницькому повідомили про підозру поліціянту, який побив чоловіка під час перевірки документів –ДБР. NV. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/policeyskiy-pobiv-cholovika-pid-chas-perevirki-dokumentiv-u-hmelnickomu-detali-vid-dbr-50584306.html>.

50. Ігнатов О. М. Деякі фактори латентності злочинності працівників міліції. *Право України*. 2005. № 11. С. 52–55.

51. Ігнатов О. М. Роль економічних факторів в детермінації насильницької злочинності працівників міліції. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженні молодих вчених*. Сімферополь, 2006. Вип. 9. С.78–84.

52. Ігнатов О. М. Роль політичних факторів в детермінації злочинності працівників міліції. *Наше право*. 2006. №2. С. 68–72.

53. Історія держави і права України : підручник / за ред. акад. АПрНУ А. Й. Рогожина. Харків : Основа, 1993. Ч. 1. 432 с.

54. Калатур М. В. Адміністративно-правові засади організації та функціонування слідчих підрозділів правоохоронних органів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 432 с.

55. Калинка Н. Л. Генезис кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 222–228. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf.

56. Калинка Н. Л. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії перевищенню влади працівниками правоохоронних органів та перспективи його імплементації в Україні. *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 8 (76). С. 181–185. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.30>.

57. Калинка Н. Л. Кримінально-правова характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 239–244. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2020-2/EP-2020-2.pdf>.

58. Калинка Н. Л. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: судова практика та напрями вдосконалення кримінального законодавства. *Право.ua*. 2020. № 3. С. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2020.3.46>.

59. Калинка Н. Л. Проблеми кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. № 3. С. 249–255. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2019-3/NP-2019-3.pdf>.

60. Кіндюк Б. В. Актуальна праця з історії українського права. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 347–348. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_84.

61. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 206 с.

62. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 233 с.

63. Комарова Ю. М. Адміністративно-правовий статус Національного антикорупційного бюро України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 229 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/bitstream/123456789/6710/1/dysertatsiia_komarova.pdf.

64. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

65. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Діалектика права як загальне вчення про право. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 2. С. 208–213.

66. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 2. 704 с.

67. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 4-те вид., перероб. та допов. Київ : Атіка, 2008. 375 с.

68. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер – Право, 2002. 416 с.

69. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє вид., переробл. та доп. Київ : Атіка, 2009. 744 с.

70. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та інші ; за ред. П. С. Матишевського та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 896 с.

71. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. ; за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. Київ : Дакор, 2018. 386 с.

72. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / за ред. В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2018. 142 с.

73. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид. Харків : Право, 2010. 456 с.

74. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І.

Борисов та ін. ; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ-Харків : Юрінком Інтер ; Право, 2002. 416 с.

75. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник для студ. вузів / кол. авторів ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ ; Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. 494 с.

76. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки : ухв. 17.06.1998 р. *WIPOLex*. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=198833.

77. Кримінальний кодекс Литовської Республіки : затв. 26.09.2000 р. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877>.

78. Кримінальний кодекс Республіки Польща : прийнятий 06.06.1997 р. *Internetowy System Aktów Prawnych (ISAP)*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001600/U/D20181600Lj.pdf>.

79. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

80. Кримінальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2001-05>.

81. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.

82. Кримінальний кодекс УРСР : в ред. 1927 р. 3-е офіц. вид. Харків : Юрид. вид-во Наркомюсту УСРР. 1927. 109 с.

83. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина : прийнятий 15.05.1871 р. ; станом на 04.12.2022 р. *WIPOLex*. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/21692>.

84. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини: § 11 «Визначення понять». *Офіційний портал федерального законодавства Німеччини*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__11.html.

85. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини: §§ 331–335 «Кримінальні правопорушення, пов’язані з одержанням і наданням неправомірної вигоди». *Офіційний портал федерального законодавства Німеччини*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/___331.html.

86. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини: §§ 339–340 «Викривлення права. Заподіяння тілесного ушкодження під час виконання службових обов’язків». *Офіційний портал федерального законодавства Німеччини*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/___340.html.

87. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини: §§ 343–345 «Примушування до надання показань. Переслідування невинуватої особи. Незаконне виконання покарання». *Офіційний портал федерального законодавства Німеччини*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/___343.html.

88. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини: §§ 357–358 «Відповідальність керівника за діяння підлеглого. Додаткові правові наслідки». *Офіційний портал федерального законодавства Німеччини*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/___357.html.

89. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини: розділ 30 «Кримінальні правопорушення, вчинені під час здійснення публічної служби». *Офіційний портал федерального законодавства Німеччини*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.

90. Кримінальний кодекс Французької Республіки: законодавча частина, статті 111-1–727-3 : станом на 13.07.2026 р. *Офіційний портал законодавства Французької Республіки*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070719/>.

91. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

92. Кримінально-правовий захист і відповідальність працівників правоохоронних органів : навч. посіб. / В. І. Осадчий, В. С. Плугатир, А. В. Савченко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 104 с.
93. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернєя та О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
94. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 30, т. 2. С. 107–110. URL: <http://surl.li/nljto>.
95. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 296 с.
96. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1996. Вип. 1. С. 17–23.
97. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 213 с.
98. Лизогуб Я. Г. Кримінальний закон VS перевищення влади або службових повноважень: дискусія триває. *Юридична Україна*. 2019. № 3. С. 12–18.
99. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.
100. Литвиненко С. І. Юридична відповідальність посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 4. С. 102–109.
101. Макаренко О. В. Звичаєве право Запорозької Січі. *Наукові інтернет-конференції*. URL: <http://intkonf.org/makarenko-ov-zvichaeve-pravo-zaporozkoyi-sichi/>.
102. Макотченко Л. М. Детермінація перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 162–166.

103. Макотченко Л. М. Заходи попередження перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 135–139.

104. Макотченко Л. М. Кримінологічна характеристика та запобігання перевищенню влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2019. 22 с.

105. Максимович Р. Л. Істотна шкода як наскрізне кримінально-правове поняття. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2013. № 3. С. 335–342.

106. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2007. 238 с.

107. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. юрид. вузів і фак. Київ : А.С.К., 2001. 352 с.

108. Мельник П. В. Проблеми кримінальної відповідальності службових осіб. *Інтернет-конференція*, м. Івано-Франківськ, 11–16 берез. 2014 р. Івано-Франківськ, 2014. URL: <http://law-dep.ru.if.ua/conference2014/articles/melnyk.pdf>.

109. Михайленко Д. Г. Загальні властивості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Сучасне кримінальне право України: наукові нариси* : монографія. Одеса, 2017. С. 378–400. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156902986.pdf>.

110. Мовчан Р. О. Розвиток кримінального законодавства України у другій половині XX століття: окремі аспекти. *Правничий часопис Донецького університету*. 2016. № 1–2. С. 101–106. URL: <https://jpch.donnu.edu.ua/article/view/2711/2749>.

111. Момотенко Т. Д. Правоохоронні органи: поняття і сутність. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 127–131.

112. Моніторинговий кримінологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013 – 2014 роки) : наук.-практ. посіб. / О. М. Литвак, Р. О. Стефанчук, Н. В. Лісова та ін. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2015. 185 с.

113. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 515 с.

114. Науково практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-е вид., переробл. та допов. Київ : Юрид. думка, 2010. 1288 с.

115. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

116. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

117. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

118. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон, 2005. 1104 с.

119. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 4-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юридична думка, 2007. 1184 с.

120. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика): рішення, внесені до ЄДРСР, за листопад 2021 року. Київ : Верховний Суд, 2022. 68 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_November_2021_2022_01_24.pdf.

121. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду за перше півріччя 2024 року. Київ : Верховний Суд, 2024. 68 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_I_pivr_2024.pdf.

122. Організація та діяльність органів прокуратури України : навч. посіб. / П. М. Каркач, В. В. Кривобок, В. С. Бабкова та ін. ; за ред. П. М. Каркача. Харків : Право, 2019. 500 с.

123. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 19 с.

124. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 36 с.

125. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / передм. В. П. Тихого. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.

126. Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2 (9). С. 1–41. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2017.9.165680>.

127. Паньонко І. Злочини та покарання Козацької доби. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права* : зб. наук. праць. Львів, 2010. Вип. 5. С. 158–163.

128. Пасєка О. Ф. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу за КК України: основні теоретичні та прикладні проблеми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2017. № 3. С. 166–175. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1721>.

129. Плекан В. Історико-правові передумови виникнення корупції в правоохоронних органах України. *Юридичний вісник*. 2001. № 1. С. 65–76. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2021/9.pdf.

130. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

131. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 44 с.

132. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2020. 636 с.

133. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.12.2018 р. у справі № 301/2178/13-к, провадження № 13-57к18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78529879>.

134. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 р. у справі № 633/195/17, провадження № 13-39к23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900>.

135. Постанова Верховного Суду від 03.04.2019 р. у справі № 167/1547/15-к, провадження № 51-5993км18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80980347>.

136. Постанова Верховного Суду від 24.01.2024 р. у справі № 686/13456/16-к, провадження № 51-435км23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116639435>.

137. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22.05.2024 р. у справі № 749/19/22, провадження № 51-7469км23. *ipLex*. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119309255>.

138. Правовий уклад та Конституції відносно прав і вольностей Війська Запорізького, укладені між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорізьким, схвалені обома сторонами і скріплені найяснішим гетьманом на вільних виборах урочистою присягою року Божого 1710 квітня п'ятого дня у Бендерах. *UA Patriot*. URL: <http://www.ua-patriot.com/publ/9-1-0-157>.

139. Притченко Р. С. Особливості сучасної методології дослідження судової практики. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 40–44. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.42.232432>.

140. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 23. Ст. 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20/conv#Text>.

141. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції : Закон України від 21.12.2010 р. № 2808-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 25. Ст. 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2808-17>.

142. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 32. Ст. 225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3099-14>.

143. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 11.06.2009 р. № 1508-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 46. Ст. 699. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1508-17>.

144. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07.04.2011 р. № 3207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 41. Ст. 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3207-17>.

145. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2123-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 37. Ст. 1977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2123-20>.

146. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції : Закон України

від 21.02.2014 р. № 746-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 12. Ст. 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/746-18>.

147. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15.04.2008 р. № 270-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 24. Ст. 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/270-17>.

148. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12.01.1983 р. № 4571-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1983. № 4. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4571-10>.

149. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/794-19>.

150. Про Державний бюджет України на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 р. № 4695-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2026. № 7–9. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4695-20>.

151. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3781-12>.

152. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/661-15>

153. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 54. Ст. 1882. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2337-19>.

154. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 р. № 565-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 4. Ст. 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/565-12>.

155. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1698-18>.

156. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.

157. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12>.

158. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 7. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700>.

159. Про правонаступництво України : Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46. Ст. 617. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>.

160. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.

161. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18>

162. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-12>.

163. Про судову практику в справах про перевищення влади або посадових повноважень : Постанова Верховного Суду України від 27.12.1985 р. № 12. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0012700-85>.

164. Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень : Постанови Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 15.

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text>.

165. Про тлумачення поняття «службова особа» та «посадова особа», які використовуються у законодавстві України : Лист Міністерства юстиції України від 18.10.2013 р. № 610-0-2-13/7.2. *Радник у сфері публічних закупівель*. URL: <https://radnuk.com.ua/pravova-baza/lyst-min-iustu-pro-tlumachennia-poniat-sluzhbova-osoba-i-posadova-osoba-vykorystovuvanykh-v-chynnomu-zakonodavstvi-ukrainy/>.

166. Протидія порушенням прав людини: у березні шістьох правоохоронців засуджено за перевищення службових повноважень до реальної міри покарання у виді позбавлення волі. *Офіс Генерального прокурора*. 18.04.2024. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/protidiya-porusennyam-prav-lyudini-u-berezni-sistyox-pravoohoronciv-zasudzeno-za-perevishhennya-sluzbovix-povnovazen-do-realnoyi-miri-pokarannya-u-vidi-pozbavlennya-voli>.

167. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. 9-те вид., зі змін. Львів : Край, 2007. 188 с.

168. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження : монографія. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.

169. Русанівський С. В. Розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів : дис. ... д-ра філос. : 081. Київ, 2025. 273 с.

170. Савранчук С. Л. Адміністративно-правовий статус прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 18 с.

171. Савченко О. О. Щодо соціальної обумовленості встановлення кримінально-правової заборони. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія : Право. 2016. Вип. 24. С. 147–152.

172. Самбор М. Поліція та органи внутрішніх справ: роздуми про співвідношення понять. *Право України*. 2016. № 4. С. 149–156.

173. Сийпловіч М. В., Кузнецов В. В. Особливості кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини представником влади в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 84, ч. 3. С. 383–392. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.84.3.58. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/60-1.pdf>.

174. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів : Довіра, 1992. 256 с.

175. Сквірський І. О. Правоохоронні органи України як об'єкт громадського контролю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (10). С. 190–192.

176. Скубак Е. О. Компаративістський аналіз сутності зловживання посадовим (службовим) становищем у закордонній та вітчизняній кримінально-правовій науці. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С. 165–170. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2019/2/22.pdf>.

177. Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.

178. Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 232 с.

179. Смерть після мобілізаційних заходів: у Києві розслідують дії поліції та ТЦК та СП. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. 12.06.2026. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/smert-pislya-mobilizacijnih-zahodiv-u-kiyevi-rozsliduyut-diyi-policiyi-ta-tck-ta-sp.

180. Соловей Д. Ю. Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність. УСРР (УРСР) (1919–1959 pp.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 237 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/104ce969-2c22-4002-afb0-3106967e65d3/download>.

181. Соціально-психологічний аналіз дисципліни в адміністративній службі міліції : наук.-практ. посіб. /за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. 92 с.

182. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 КК України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/504>.

183. Справа за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) : Рішення Конституційного суду України від 08.04.1999 р. № 3-рп/99. *Конституційний Суд України*. URL: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=9327>.

184. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2009. 1008 с.

185. Татаренко В. Б. Державно-правовий процес розвитку судоустрою України у XX столітті. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія : Політологія. 2009. Т. 110, вип. 97. С. 118–122.

186. Тацій В. Я. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 3–17.

187. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. 170 с.

188. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 29–40. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/436a8dc7-60aa-4315-a0a5-e7670efa2635>.

189. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : підписана 21.03.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75, ч. 1. Ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/print.

190. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика потерпілого від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 Кримінального кодексу України). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2013. № 1062, вип. 14. С. 286–289.

191. Українська бібліотечна енциклопедія. URL : <http://ube.nplu.org/List>.

192. Федчишин Ю. Ю. Суб'єкт злочинів, що виявляються у перевищенні влади або службових повноважень, за законодавством зарубіжних країн. *Інтернаука*. 2017. № 12 (34). С. 62–66. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15058969385504.pdf>.

193. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 36 с.

194. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 557 с.

195. Хавронюк М. І. Науковий висновок щодо способу застосування Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21.02.2014 р. № 746-VII. *Центр політико-правових реформ*. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/5059>.

196. Хавронюк М. І. Науковий висновок щодо способу застосування Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лют.

2014 р. № 746-VII. *Українське юридичне товариство*. URL: <http://justice.org.ua/teoriya-i-praktika/ekspertni-visnovki/naukovijvisnovok-shchodzmin-dokriminalnogo-ta-kriminalnogo-protseusualnogo-kodeksiv-ukrajini>.

197. Хавронюк М. І., Крапивін Є. О., Писаренко Д. М. Оцінка державної політики у сфері реформування прокуратури України протягом 2014–2023 років / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2023. 200 с.

198. Хавронюк М. І. Чому в Європі не розуміють прислів'я «від тюрми не зарікайся». *Українська правда*. 2011. 06 жовтня. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/6/6642959>.

199. Харченко В. М. Адміністративно-правовий статус Державного бюро розслідувань як суб'єкта реалізації правоохоронної функції. *Право і суспільство*. 2025. № 5, т. 2. С. 624–631. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.80>.

200. Хашев В. Г. Проблемні питання розмежування зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 202–209.

201. Храмцов О. М. Насильницьке перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: порівняльний аналіз та проблеми вдосконалення законодавства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2022. Вип. 33. С. 107–118. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-12>. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21592/20083>.

202. Чернобаев С. І. Повноваження слідчого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 242 с.

203. Шалгунова С. А. Кримінально-правові та кримінологічні заходи попередження хабарництва серед співробітників органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1999. 16 с.

204. Шведова Г. Л. Кримінально-правова політика України у сфері запобігання та протидії корупції. *Правова політика України: історія та сучасність* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. семінару (Житомир, 08 жовт. 2021

p.). Житомир, 2021. С. 54–57. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/53.pdf>.

205. Юзишен М. С. Правове регулювання відносин із проходження служби у Службі безпеки України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4 (103). С. 357–368. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.4.34>.

206. Юридична логіка : підручник / за наук. ред. В. С. Бліхара. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 248 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/559>.

207. Юридична логіка : підручник / за наук. ред. В. С. Бліхара. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 248 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/559>.

208. Ярмиш Н. М. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: складнощі кримінально-правової кваліфікації. *Право України*. 2017. № 2. С. 139–146.

209. Яциніна М. М. Історія розвитку кримінально-правової регламентації відповідальності за службові зловживання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 240–243. URL: <http://pgpjourn.kiev.ua/archive/2017/3/55.pdf>

210. Estonia Penal Code. *WIPOLex*. 2017. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=432563.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор Одеського
 державного університету
 внутрішніх справ
 полковник поліції

Максим КОРНІЄНКО
 24 04 2026 року

АКТ

**впровадження в наукову діяльність Одеського державного університету
 внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження
 Калинки Наталлі Леонідівни
 на тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення
 влади або службових повноважень працівником правоохоронного
 органу»**

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Домброван Н.В., ученого секретаря секретаріату Вченої ради ОДУВС, кандидата педагогічних наук Ісаєнка М.М. та начальника відділу аспірантури, (ад'юнктури) і докторантури ОДУВС, кандидата юридичних наук Теслюк І.О., склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Калинки Наталлі Леонідівни на тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право використовуються у науково-дослідній діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень за загально-університетською темою науково-дослідних робіт: «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0123U103538), та теми науково-дослідних робіт кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним

правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (державний реєстраційний номер № 0124U004215)

Зокрема, публікації Калинки Н.Л.

1. Калинка Н. Л. Генезис кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 222–228. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf
2. Калинка Н. Л. Проблеми кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. № 3. С. 249–255. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2019-3/NP-2019-3.pdf>.
3. Калинка Н. Л. Кримінально-правова характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 239–244. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2020-2/EP-2020-2.pdf>
4. Калинка Н. Л. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: судова практика та напрями вдосконалення кримінального законодавства. *Право.ua*. 2020. № 3. С. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2020.3.46>
5. Калинка Н. Л. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії перевищенню влади працівниками правоохоронних органів та перспективи його імплементації в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 8 (76). С. 181–185. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.30>.
6. Калинка Н. Л. Сучасний розвиток кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики* : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків, 2021. С. 181–183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211221/article/view/kalynka
7. Калинка, Н. Л. Проблемні питання об'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). Харків, 2024. С. 396–398. URL: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.115>

Комісія відзначила високу актуальність результатів дисертаційного

дослідження Калинки Наталі Леонідівни на тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», теоретичний досвід, практичну і методологічну значущість висновків дисертанта для впровадження у наукову діяльність.

Члени комісії:

Начальник

відділу організації наукової діяльності ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

Наталія ДОМБРОВАН

Учений секретар секретаріату
Вченої ради ОДУВС
кандидат педагогічних наук

Максим ІСАЄНКО

Начальник відділу аспірантури
(ад'юнктури) і докторантури ОДУВС
кандидат юридичних наук

Ірина ТЕСЛЮК

ЗАТВЕРДЖУЮ
Начальник Полтавського
управління Департаменту
внутрішньої безпеки
Національної поліції України
полковник поліції
Арсен ЛІТВИНОВ
 15. 05. 2026 року

АКТ
впровадження в практичну діяльність Полтавського управління
Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України
результатів дисертаційного дослідження Калинки Наталі Леонідівни на
тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення
влади або службових повноважень працівником правоохоронного
органу»

Комісія у складі:

1. Заступник начальника управління – начальник відділу оперативних розробок Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України полковник поліції Петренко Віталій Олександрович,

2. Заступник начальника управління - начальник відділу моніторингу та зонального контролю Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України підполковник поліції Порожній Антон Олександрович,

3. Оперуповноважений відділу протидії корупції Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України підполковник поліції Шумилов Віктор Олександрович,

склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Калинки Наталі Леонідівни на тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право, використовуються в практичній діяльності Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України.

Зокрема, публікації Калинки Н.Л.

1. Калинка Н. Л. Генезис кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 222–228. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf

2. Калинка Н. Л. Проблеми кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. № 3. С. 249–255. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2019-3/NP-2019-3.pdf>.

3. Калинка Н. Л. Кримінально-правова характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 239–244. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2020-2/EP-2020-2.pdf>

4. Калинка Н. Л. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: судова практика та напрями вдосконалення кримінального законодавства. *Право.ua*. 2020. № 3. С. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2020.3.46>

5. Калинка Н. Л. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії перевищенню влади працівниками правоохоронних органів та перспективи його імплементації в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 8 (76). С. 181–185. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.30>.

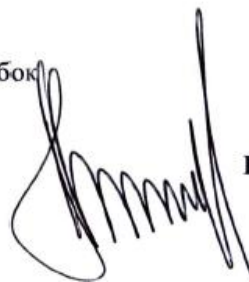
6. Калинка Н. Л. Сучасний розвиток кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики* : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків, 2021. С. 181–183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211221/article/view/kalynka

7. Калинка, Н. Л. Проблемні питання об'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). Харків, 2024. С. 396–398. URL: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.115>

Комісія відзначила високу актуальність результатів дисертаційного дослідження Калинки Наталі Леонідівни на тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право теоретичний досвід, практичну значущість висновків дисертанта для впровадження у практичну діяльність.

Члени комісії:

Заступник начальника управління –
начальник відділу оперативних розробок
Полтавського управління ДВБ
Національної поліції України
полковник поліції

Віталій ПЕТРЕНКО

Заступник начальника управління –
начальник відділу моніторингу та зонального контролю
Полтавського управління ДВБ
Національної поліції України
підполковник поліції

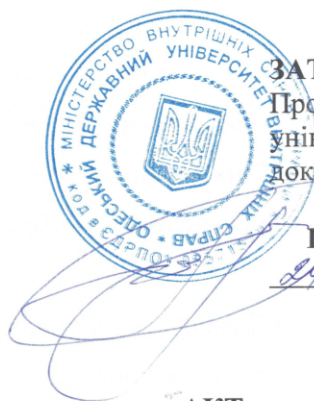

Антон ПОРОЖНІЙ

Оперуповноважений відділу протидії корупції
Полтавського управління ДВБ
Національної поліції України
підполковник поліції

Віктор ШУМИЛОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Вадим ПІДГОРОДИНСЬКИЙ

24. 04 2026 року

АКТ

**впровадження в освітній процес Одеського державного університету
внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження
Калинки Наталлі Леонідівни
на тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення
влади або службових повноважень працівником правоохоронного
органу»**

Комісія у складі: начальника відділу забезпечення якості освіти, кандидата історичних наук, доцента Камінської О.А., завідувача кафедри адміністративно-правових дисциплін інституту права та безпеки, доктора юридичних наук, професора Денисової А.В., завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки, Одеського державного університету внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора Бабенка А.М. склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Калинки Наталлі Леонідівни на тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право використовуються в освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ, зокрема під час підготовки навчально-методичних комплексів з навчальних дисциплін: «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Кримінально-правова кваліфікація»

Зокрема, публікації Калинки Н.Л.

1. Калинка Н. Л. Генезис кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 222–228. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf

2. Калинка Н. Л. Проблеми кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. № 3. С. 249–255. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2019-3/NP-2019-3.pdf>.

3. Калинка Н. Л. Кримінально-правова характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 239–244. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2020-2/EP-2020-2.pdf>

4. Калинка Н. Л. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: судова практика та напрями вдосконалення кримінального законодавства. *Право.ua*. 2020. № 3. С. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2020.3.46>

5. Калинка Н. Л. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії перевищенню влади працівниками правоохоронних органів та перспективи його імплементації в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 8 (76). С. 181–185. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.30>.

6. Калинка Н. Л. Сучасний розвиток кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики : тези доп. наук.-практ. конф.* (Харків, 21 груд. 2021 р.). Харків, 2021. С. 181–183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211221/article/view/kalynka

7. Калинка, Н. Л. Проблемні питання об'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). Харків, 2024. С. 396–398. URL: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.115>

Комісія відзначила високу актуальність результатів дисертаційного дослідження Калинки Наталлі Леонідівни на тему «Кримінальна відповідальність та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», теоретичний досвід, практичну і методологічну значущість висновків дисертанта для впровадження у освітній процес.

Члени комісії:

Начальник
відділу забезпечення якості освіти,
Одеського державного університету
внутрішніх справ
кандидат історичних наук, доцент

Олена КАМІНСЬКА

Завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Аліна ДЕНИСОВА

Завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
інституту права та безпеки
Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Андрій БАБЕНКО

Додаток Б

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ

анкетування 290 респондентів (90 слідчих Національної поліції України, 125 слідчих Державного бюро розслідувань, 75 науково-педагогічних працівників) з актуальних питань щодо кримінальної відповідальності та покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу

Питання	Результат	
	Кількість осіб	%
1. Освіта?		
а) вища юридична	290	100,0
б) вища неюридична	0	0,0
в) інша	0	0,0
2. Ваша професійна діяльність?		
а) слідчий Національної поліції України	90	31,0
б) слідчий Державного бюро розслідувань	125	43,1
в) науково-педагогічний працівник	75	25,9
3. Стаж роботи (професійної діяльності)?		
а) до 3 років	29	10,0
б) 3–5 років	58	20,0
в) 5–10 років	87	30,0
г) понад 10 років	116	40,0
4. Як Ви оцінюєте визначеність чинної редакції ст. 365 КК України?		
а) положення статті є достатньо чіткими для практичного застосування	36	12,4
б) положення загалом зрозумілі, однак окремі ознаки потребують уточнення	118	40,7
в) стаття потребує істотного законодавчого вдосконалення	127	43,8
г) важко відповісти	9	3,1
5. Які питання найбільше ускладнюють застосування ст. 365 КК України? (можна було обрати кілька варіантів відповіді)		
а) відсутність єдиного визначення поняття «працівник правоохоронного органу»	198	68,3

б) встановлення конкретного обсягу прав і повноважень особи	236	81,4
в) оцінка явності виходу за межі наданих прав чи повноважень	218	75,2
г) встановлення істотної шкоди	227	78,3
г) доведення причинного зв'язку між діями та наслідками	181	62,4
д) відмежування кримінально караного діяння від правомірного застосування примусу	211	72,8
6. Чи потребує законодавчого визначення поняття «працівник правоохоронного органу» для цілей застосування ст. 365 КК України?		
а) так, у примітці до відповідної статті КК України	213	73,4
б) так, у єдиному законодавчому акті про правоохоронні органи	47	16,2
в) ні, наявного нормативного регулювання та судової практики достатньо	21	7,2
г) важко відповісти	9	3,1
7. Які джерела мають використовуватися для встановлення меж повноважень працівника правоохоронного органу? (можна було обрати кілька варіантів відповіді)		
а) Конституція України та закони України	277	95,5
б) підзаконні та відомчі нормативно-правові акти	232	80,0
в) посадові інструкції, статuti та накази про розподіл обов'язків	213	73,4
г) конкретний законний наказ або розпорядження керівника	154	53,1
г) фактична службова ситуація та документально підтверджені підстави застосування заходів примусу	195	67,2
8. Яким чином доцільно конкретизувати ознаку «явного» виходу за межі наданих прав чи повноважень?		
а) законодавчо визначити основні критерії явності перевищення	222	76,6
б) обмежитися узагальненнями та правовими позиціями Верховного Суду	43	14,8
в) чинне формулювання є достатнім і не потребує уточнення	17	5,9
г) важко відповісти	8	2,8

9. Яке значення має істотна шкода для кваліфікації діяння за різними частинами ст. 365 КК України?		
а) є обов'язковою ознакою ч. 1; для ч. 2 окремо не встановлюється, а ч. 3 передбачає тяжкі наслідки	237	81,7
б) має бути обов'язково встановлена за всіма частинами ст. 365 КК України	23	7,9
в) не повинна бути обов'язковою ознакою жодної частини статті	12	4,1
г) важко відповісти	18	6,2
10. Чи доцільно доповнити ст. 365 КК України приміткою про те, що для кваліфікації за ч. 2 або ч. 3 встановлення істотної шкоди як окремої обов'язкової ознаки не вимагається?		
а) так, таке уточнення є необхідним	211	72,8
б) таке роз'яснення доцільніше закріпити в узагальненні судової практики	57	19,7
в) ні, чинного регулювання достатньо	14	4,8
г) важко відповісти	8	2,8
11. Як доцільно вдосконалити критерії істотної шкоди та тяжких наслідків у складах перевищення влади або службових повноважень?		
а) зберегти кількісні майнові критерії та доповнити їх критеріями оцінювання немайнової шкоди	228	78,6
б) залишити чинні кількісні критерії без змін	35	12,1
в) відмовитися від кількісних критеріїв і застосовувати лише оціночний підхід	17	5,9
г) важко відповісти	10	3,4
12. Які немайнові наслідки слід враховувати під час кримінально-правової оцінки перевищення повноважень? (можна було обрати кілька варіантів відповіді)		
а) незаконне обмеження свободи та особистої недоторканності	258	89,0
б) фізичні й психічні страждання та розлад здоров'я	247	85,2
в) приниження честі й гідності потерпілого	252	86,9
г) перешкоджання доступу до правосуддя або реалізації права на захист	190	65,5
г) підрив авторитету правоохоронного органу та довіри до держави	174	60,0
д) репутаційні та професійні втрати потерпілого	139	47,9

13. Які обставини найбільш переконливо свідчать про неправомірність застосування працівником правоохоронного органу заходів примусу? (можна було обрати кілька варіантів відповіді)		
а) відсутність передбачених законом підстав для застосування примусу	274	94,5
б) очевидна непропорційність виду або інтенсивності примусу конкретній ситуації	259	89,3
в) продовження застосування сили після припинення опору або усунення загрози	267	92,1
г) непередбачення особи за відсутності законних винятків	191	65,9
г) ненадання допомоги, неповідомлення керівника чи прокурора або неналежне документування	181	62,4
д) застосування примусу до вразливих осіб за відсутності передбачених законом винятків	203	70,0
14. Яке кримінально-правове значення має мати вчинення перевищення влади або службових повноважень в умовах воєнного стану?		
а) бути самостійною кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою ознакою ст. 365 КК України	193	66,6
б) враховуватися лише під час призначення покарання як обставина, що його обтяжує	63	21,7
в) чинного регулювання достатньо, окреме кримінально-правове значення не потрібне	24	8,3
г) важко відповісти	10	3,4
15. Чи підтримуєте Ви доповнення ст. 365 КК України частиною четвертою про відповідальність за відповідні дії, вчинені в умовах воєнного стану, із покаранням у виді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років?		
а) так, підтримую запропоновану конструкцію та межі покарання	172	59,3
б) підтримую виокремлення ознаки, але санкція потребує додаткової диференціації	72	24,8
в) ні, такого доповнення не потрібно	33	11,4
г) важко відповісти	13	4,5
16. Чи доцільно передбачити вчинення перевищення влади або службових повноважень групою осіб за попередньою змовою як кваліфікуючу ознаку ч. 2 ст. 365 КК України?		
а) так, груповий спосіб істотно підвищує суспільну небезпечність діяння	226	77,9

б) ні, його достатньо враховувати лише як обставину, що обтяжує покарання	43	14,8
в) ні, така ознака не має самостійного кримінально-правового значення	13	4,5
г) важко відповісти	8	2,8
17. Як має вирішуватися питання відповідальності працівника правоохоронного органу за виконання незаконного наказу або розпорядження?		
а) особа відповідає за виконання явно кримінально протиправного наказу, але не відповідає, якщо не усвідомлювала і не могла усвідомлювати його протиправності	241	83,1
б) виконання наказу керівника завжди звільняє виконавця від відповідальності	7	2,4
в) виконавець повинен відповідати незалежно від очевидності протиправності наказу	28	9,7
г) важко відповісти	14	4,8
18. Які обставини мають найбільше значення для встановлення умислу працівника правоохоронного органу? (можна було обрати кілька варіантів відповіді)		
а) усвідомлення конкретного обсягу наданих прав і повноважень	252	86,9
б) усвідомлення явного виходу за межі цих прав чи повноважень	263	90,7
в) психічне ставлення до заподіяної шкоди або інших наслідків	221	76,2
г) мотив і мета поведінки	177	61,0
г) рівень професійної підготовки та ознайомлення з інструкціями	174	60,0
д) подальше приховування події, узгодження показань або фальсифікація документів	193	66,6
19. Який критерій є основним для відмежування перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України) від зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)?		
а) за ст. 365 особа явно виходить за межі повноважень, а за ст. 364 використовує наявні повноваження всупереч інтересам служби	244	84,1
б) діяння відмежовуються виключно за мотивом	19	6,6
в) діяння відмежовуються виключно за характером наслідків	13	4,5

г) усталених критеріїв відмежування немає	14	4,8
20. Від яких суміжних кримінальних правопорушень найскладніше відмежовувати діяння, передбачене ст. 365 КК України? (можна було обрати кілька варіантів відповіді)		
а) катування (ст. 127 КК України)	253	87,2
б) незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України)	219	75,5
в) завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України)	207	71,4
г) умисне заподіяння тілесних ушкоджень	205	70,7
г) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)	189	65,2
д) службове підроблення (ст. 366 КК України)	153	52,8
21. Чи потрібне додаткове узагальнення судової практики щодо застосування ст. 365 КК України та її відмежування від суміжних кримінальних правопорушень?		
а) так, необхідно прийняти нову або оновити чинну постанову Пленуму Верховного Суду	216	74,5
б) достатньо періодичних оглядів і правових позицій Касаційного кримінального суду	53	18,3
в) ні, наявна судова практика є достатньо визначеною	14	4,8
г) важко відповісти	7	2,4
22. Як Ви оцінюєте чинні санкції ст. 365 КК України?		
а) загалом пропорційні, але потребують чіткіших критеріїв індивідуалізації покарання	151	52,1
б) надмірно м'які	72	24,8
в) надмірно суворі	27	9,3
г) повністю збалансовані та не потребують змін	31	10,7
г) важко відповісти	9	3,1
23. Які обставини мають першочергово враховуватися судом під час призначення покарання за ст. 365 КК України? (можна було обрати кілька варіантів відповіді)		
а) інтенсивність і тривалість незаконного насильства	258	89,0
б) кількість потерпілих та їх уразливий стан	224	77,2
в) характер, тяжкість і незворотність спричинених наслідків	273	94,1
г) застосування зброї або спеціальних засобів	238	82,1
г) груповий спосіб та вчинення діяння в умовах воєнного стану	216	74,5

д) мотиви поведінки та використання авторитету державної влади	207	71,4
е) поведінка після вчинення діяння, відшкодування шкоди та співпраця зі слідством	176	60,7
24. Як має застосовуватися звільнення від відбування покарання з випробуванням у провадженнях за ст. 365 КК України?		
а) лише у виняткових випадках за ч. 1 або ч. 2, з належним мотивуванням; за ч. 3 таке звільнення не повинно застосовуватися	199	68,6
б) має бути законодавчо заборонене за всіма частинами ст. 365 КК України	45	15,5
в) чинних загальних правил статей 69 і 75 КК України достатньо	32	11,0
г) має широко застосовуватися до осіб, які раніше не судимі	5	1,7
г) важко відповісти	9	3,1
25. Які елементи зарубіжного досвіду доцільно врахувати під час удосконалення відповідальності за перевищення влади або службових повноважень? (можна було обрати кілька варіантів відповіді)		
а) збереження спеціальної норми щодо працівників правоохоронних органів в Україні	216	74,5
б) детальніша криміналізація окремих форм незаконного використання публічної влади	191	65,9
в) функціональне визначення службової особи залежно від фактично виконуваних публічних повноважень	156	53,8
г) диференціація відповідальності за груповий спосіб, повторність, насильство та застосування зброї	228	78,6
г) обов'язкове й конкретно сформульоване позбавлення права обіймати посади, пов'язані з владними повноваженнями	241	83,1
д) чіткіші критерії відмежування кримінального правопорушення від дисциплінарного проступку	219	75,5

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

Наукові статті у наукових фахових виданнях України:

1. Калинка Н. Л. Генезис кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 222–228. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2018-4/EP_2018_4.pdf

2. Калинка Н. Л. Проблеми кваліфікації перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу та його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. № 3. С. 249–255. URL: <https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2019-3/NP-2019-3.pdf>

3. Калинка Н. Л. Кримінально-правова характеристика перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 239–245. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2020-2/EP-2020-2.pdf>

4. Калинка Н. Л. Покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: судова практика та напрями вдосконалення кримінального законодавства. *Право.ua*. 2020. № 3. С. 294–300. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2020.3.46>

Наукові статті у періодичних наукових виданнях інших держав:

5. Калинка Н. Л. Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії перевищенню влади працівниками правоохоронних органів та перспективи його імплементації в Україні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 8 (76). С. 181–185. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.30>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Калинка Н. Л. Сучасний розвиток кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони:*

сучасні виклики : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 21 грудня 2021 р.). Харків, 2021. С. 181–183. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211221/article/view/kalynka

7. Калинка Н. Л. Проблемні питання об'єктивної сторони перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 грудня 2024 р.). Харків, 2024. С. 396–398. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.115>

8. Калинка Н. Л. Особливості покарання за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присв. Дню юриста, Т. 2* (Одеса, 07 жовтня 2025 р.). Одеса: ОДУВС, 2025. С. 377–379.